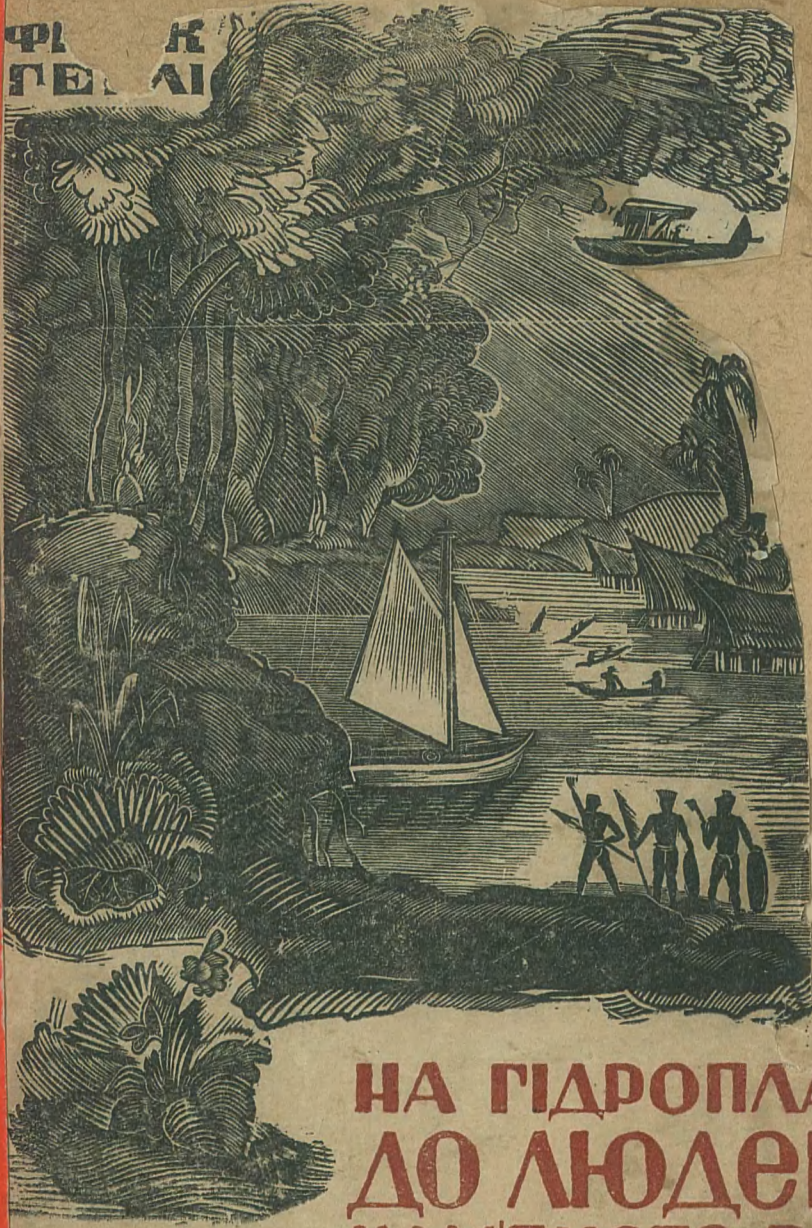

ФІ
ГЕЛ
К
АІ

НА ГІДРОПЛАНІ ДО ЛЮДЕЙ КАМ'ЯНОГО ВІКУ

МОЛОДИЙ БІЛЬШОВИК

ФРАНК ГЕРЛІ

НА ГІДРОПЛАНІ
ДО ЛЮДЕЙ
КАМ'ЯНОГО ВІКУ

ПОДОРОЖ У НОВУ ГВІНЕЮ

МОЛОДИЙ БІЛЬШОВИК
Київ 1936

Редактор *Ів. Кологойда*
Переклала *Ганна Касяненко*
Літредактор *В. Давиденко*
Техредактор *Г. Погребной*
Коректор *І. Тращенко*

П Е Р Е Д М О В А

Книга Франка Герлі являє собою дуже вдале і при тому досить рідке сполучення цікавого й свіжого наукового матеріалу з живим, місцями навіть художнім викладом. Її сміливо можна рекомендувати і для самоосвітнього читання, і для спеціалістів, які вивчають громадський лад і культуру первісного людства.

Зовсім недавно, в жовтні 1934 року, в газетах з'явилося сповіщення про те, що групі англійських дослідників, які використали у своїй роботі літак і кіноапаратуру, пощастило виявити в нетрах Нової Гвінеї численні племена темношкірих шерстистоволосих папуасів, зовсім не зачеплених європейською колонізацією, племена, які своєю культурою не піднялись вище кам'яного віку. Ми ще не маємо публікації матеріалів, зібраних цією експедицією, але й коротке газетне сповіщення є досить красномовним потвердженням правдивості тих надто цікавих і повчальних відомостей, які дає нам Герлі. За десять років до цієї експедиції, він з кількома товаришами проник в такі кутки Нової Гвінеї, де до нього не ступала нога європейця. Застосовуючи найсучасніші способи пересування, аж до моторного човна і гідроплана, він здолав перешкоди, які були не під силу багатьом його попередникам. Як відомо, Нова Гвінея здавна привертала до себе увагу мандрівників. Крім багатьох англійських, німецьких і голландських дослідників, ми можемо назвати відомого російського мандрівника Міклухо-Маклая, який у семидесяті роки минулого століття поклав багато праці й уваги на вивчення новогвінейських папуасів. Однак всі ці дослідники не просувались у більшості випадків далеко від бережжя. Герлі ж, завдяки гідропланові, вдалося безпосередньо зустрітись з живими представниками кам'яного віку, що зберегли у всій незайманості первісно-комуністичну громадську організацію.

Експлуататори всіх часів і народів та їх учені лакеї в рясх і без ряс завжди твердили й твердять, що класова нерівність виходить від природи, або від самого господа бога, що завжди були й будуть пани й слуги, багаті й бідні. Історична наука давно викрила цю брехню. Ще й тепер в деяких далеких закутках земної кулі збереглися племена й народи, які не знають поділу суспільства на класи.

Повні життєвої правди й руху, описи Герлі—блискуче potwierдження висновків історичної науки: на сторінках його книги перед нами встає реальний побут папуасів, які живуть ще без залізного знаряддя, без письменності, без торгівлі, без держави, без поділу на класи. Та цього мало. Описи Герлі дають наочне зображення того, як за старих часів жили предки сучасних європейців. Розкопки пам'яток старовини, що їх проводили вчені дослідники (археологи), виявили, що і в Європі, і по інших частинах світу на місці багатьох сучасних міст з їх небоскребами і чудесами техніки, колись існували такі самі вбогі житла, які Герлі найшов у новогвінейських папуасів. У цих житлах тулились люди, які мало чим різнилися від теперішніх „дикунів“, а часом навіть ще менше, ніж вони, були озброєні у боротьбі з природою. Це найстародавніше людство, що існувало десятки тисяч років тому, теж не знало ні держави, ні інших елементів сучасної класової культури. Герлі в захоплюючій формі малює, як працювало й боролось за існування первісне людство, уламки якого є відкриті ним новогвінейські папуаси. Дуже поширена думка, ніби австралійські й новогвінейські тубільці не мають ніякої культури. Недарма їх звичайно називають „дикунами“, ставлячи майже на один рівень з дикими тваринами. Герлі показує, що про цілковиту відсутність культури не доводиться говорити навіть щодо таких відсталих людей, як новогвінейські папуаси. Під культурою в широкому значенні цього слова треба розуміти, за словами видатного марксо-ленінського історика М. Н. Покровського, „сукупність усього, створеного зусиллями людини, в протилежність тому, що даром, без зусиль з нашого боку, дає нам природа“.

З того часу, коли за кілька сот тисяч років до нас мавп'ячий предок людства взявся виготовити знаряддя праці, тобто став людиною, виникла й культура. Такого людського суспільства, яке не має і не мало культури, історична наука не знає. Дикунськими ми продовжуємо називати такі суспільства,—байдуже, чи існують вони тепер, чи існували в далекому минулому.—культура яких занадто низька, або, як говорять звичайно, примітивна, тобто первісна. Тому що дикунське суспільство ще не поділилось на класи, то й культура його має безкласовий, або, правильніше, докласовий характер. Світлі й темні сторони цієї стародавньої, дикунської, докласової культури нам і показує побут новогвінейських папуасів.

Новогвінейці, як ми бачимо у Герлі, живуть ще в родовому ладі. Їх життя у „великих будинках“, як його описує відважний англійський мандрівник, є барвистою ілюстрацією до славнозвісних сторінок з „Походження сім'ї, приватної власності і держави“ Енгельса, де змальовується родовий лад, цей вищий щабель первісно-комуністичного суспільства. „Яка дивна організація у всьому її дитинстві і простоті цей родовий лад... Без солдатів, жандармів і поліцаїв, без дворянства, королів і намі-

сників... Без тюрем... Усе йде своїм заведеним ходом. Усякі незгоди і сутички полагджує колектив тих, кого вони стосуються, або плем'я. Тільки як крайній, рідко застосований засіб, загрожує кривава помста, цивілізованою формою якої є наша смертна кара. Домашнє господарство ведеться в ряді родин спільно і комуністично, земля є власністю всього племені... Зацікавлені люди самі все виросують, і в більшості випадків віковий звичай уже все врегулював. Бідних і нужденних не може бути,—комуністичне господарство і рід знають свої обов'язки щодо хворих, старих і покалічених на війні. Всі рівні, і вільні, не виключаючи й жінок. Для рабів ще немає місця, немає ґрунту звичайно і для поневолення чужих племен. Такий вигляд мали люди і людське суспільство до того, як відбувся поділ на різні класи“.

Але всі ці світлі сторони родового ладу неподільно зв'язані з його негативними сторонами, які не менш яскраво підкреслює Енгельс. Страшний застій родового побуту, дика жорстокість, яка доходить до людоїдства щодо чужих, ворожих родів і племен, неподільна влада суспільства над особою, яка цілком підлягає успадкованим від давнини і часом неймовірна безглуздим звичаям, гнітюча однотонність усього родового життя—усе це, поряд з відсталістю техніки, із загальною убогістю, з надзвичайною розрізненістю, замкнутістю окремих племен і навіть родів, примушує нас не жалкувати, що людство у переважній своїй більшості давно піднялось над цим щаблем розвитку.

Герлі вмів помічати і показувати як світлі, так і темні сторони родового ладу. Але Герлі—і в цьому виявляються дрібнобуржуазні риси його громадських поглядів—не розуміє тієї залізної історичної закономірності, яка зробила неминучим загибель первісного комунізму і яка прирікає також тих, що лишилися ще в невеликій кількості, представників стародавнього людства на тяжке вимирання в процесі капіталістичної колонізації, якщо світова революція не наспіє до того моменту, коли остаточно зникнуть з лиця землі ці жителі найглухіших кутків земної кулі. Герлі, що брав участь у світовій імперіалістичній війні, зумів побачити справжнє лице капіталізму. В нього вистачило сміливості запламувати капіталістичний лад з його нелюдською експлуатацією, прикриваною фіговим листком християнської моралі. „Наша новітня капіталістична цивілізація,—справедливо обурюється Герлі,—кінець-кінцем лише вищий щабель варварства. Ще питання—чи не стоїть простодушний дикун, із своїми нехитрими уявленнями і переконаннями, в своєму громадському укладі на вищому щаблі моральності і чи не живе він чистішим життям, ніж ми?.. Його селище не знає міських злиднів, він не охоплений задрісною ненажерливістю, не прикривається облудою лицемірної моралі. Якщо він часом стає до боротьби і здобуває як „трофеї“ пару голів, він ро-

бить це в чесному бою. Буржуазія, що називає себе „творцем культури“, вживає для знищення мільйонів людей ресурси цілих народів. Воістину, при такій хваленій моральності суспільство регресує“.

Але, захоплюючись світлими сторонами первісно-комуністичного ладу, Герлі забуває про, ним же самим описані, негативні сторони його і не розуміє тих перспектив, які в більш чи менш близькому ждуть так уподобаних ним темношкірих „дітей природи“. „Переймаєшся гордістю,—виголошує він,—гордістю існування на землі, коли любиєшся красою цієї чарівної країни, її панорамою від гірських верхів до берегових вод. Сюди не добувся ще діавол торгівлі! Тут незаймані ліси і птахи. Країна й люди тут такі, якими створила їх природа. Хотілось би, щоб вони довше такими й zostалися“. Герлі не розуміє, що самими маніловськими захопленнями, самими заклинаннями настроєних на руссоїстський лад інтелігентів „діавола торгівлі“ не зможуть звести. Сам Герлі наводить переконаліві приклади того, як нестримно „капіталізм добирається до дітей природи, змінює їх звичаї, відриває їх від мирного, безжурного життя в селах і кидає на роботу в копальні й плантації“. Сам Герлі кидає немало саркастичних зауважень на адресу християнських місіонерів, які, поділивши Нову Гвінею на „сфери впливу“, своїми проповідями розчищають шлях для капіталістичних „цивілізаторів“. Але у Герлі ми не знайдемо ніяких рецептів порятунку для жертв капіталістичної цивілізації: він обмежується тільки ламентациями і наріканнями на зникаючі останні уламки „золотого віку“, який Герлі уявляєється не попереду, а позаду сучасного людства. Тим часом не хто інший, як Енгельс, ще за сорок років до Герлі дав вичерпну відповідь на питання, які поставали перед Герлі і які постають перед кожним вдумливим читачем його книги. Енгельс показав, що первісний комунізм, не зважаючи на всі свої світлі, позитивні сторони, не міг безпосередньо перейти в світове комуністичне суспільство через свою обмеженість, через свій застій, в наслідок крайнього безсилля дикуна перед природою, в наслідок нікчемної продуктивності праці, темноти і т. д. Людство мало ще пройти важкий шлях, так яскраво описаний Енгельсом. „Влада природно виростлого (тобто первісно-комуністичного) суспільства мала бути зламана. І вона справді була зламана. Найнижчі інтереси—елементарна пожадливність, груба пристрасть до втіх, брудна зажерливість, егоїстичний грабунок спільного надбання—такі були сили, що породили нове, цивілізоване, поділене на класи суспільство. Найнижчі засоби—злодійство, насильство, обдурювання, зрада—підкопувались під старий безкласовий родовий лад і привели його до падіння“. Але той же Енгельс свою геніальну роботу, без вивчання якої не може обійтися ні одна грамотна людина, закінчив таким передбаченням великого американського вченого Морганя: „Розпад суспільства (тобто класового, буржу-

азного) загрожує нам. Вищий щабель суспільства (тобто комуністичне суспільство) буде воскресенням—у вищій формі—свободи, братерства і рівності стародавніх родів“. За цей „вищий щабель суспільства“ і тепер борються трудящі всього світу на чолі із своєю ударною бригадою—СРСР, і тільки їх перемога відкриє можливість некапіталістичного розвитку для відсталих народів світу.

Немало сторінок у книзі Герлі присвячено одній з найтемніших сторін усього докласового суспільства, а саме—темноті й нецтву дикуна. Звичайно, і жителі свайних селищ, описуваних Герлі, мають чимало практичних знань, без яких неможливе було б їхнє існування. У них є деякі початкові відомості в галузі техніки, зоології, ботаніки і т. д. Але всі ці знання обмежені вузькими рамками їх місцевого досвіду. Вони являють собою групу несистематизованих фактів, у яких зернята істини перемішані з безліччю темних і плутаних уявлень. Про науку й філософію у первісних людей і говорити не доводиться. Їх місце посіла релігія. Герлі не вдається ні в які міркування і пояснення описуваних ним релігійних звичаїв і церемоній папуасів. Часом у нього прохоплюється навіть деякий пієтет до вірувань дикунів, до об'єктів їх почитування й поклоніння. Та не зважаючи на це, переказувані ним факти надзвичайно виразно характеризують роль і значення безглузвих вигадок релігійної фантазії і ворожбитських обрядів у повсякденному житті дикунів.

Коли Герлі переносить нас у доісторичний побут новогвінейських папуасів, коли він приводить нас на їхні свята, в їх святилища, у сховища їхніх фетишів, ми виразно бачимо ту реакційну роль, яку відіграла релігія ще в первісному суспільстві. Ми бачимо, яким мертвим каменем повисли на всьому дикунському побуті релігійні уявлення, які вбачають у всіх явищах природи і громадського життя втручання добрих і злих духів. Ми безпосередньо переконуємось у шкідливості вікових релігійних традицій, які освячують застій і темноту, накладують важкий відбиток на все духовне життя первісного людства. У всіх описах Герлі перед нами, як центральний нерв, як лейтмотив первісної релігії, виступає *Сонічний* страх перед надприродним. Як відомо, однією з найслабших сторін навіть найбільш радикальних і передових буржуазних теорій походження релігії (хоча б узяти добре відомого радянським читачам Е. Тейлора) було затушовування ролі страху в процесі виникнення й розвитку релігії. І ось Герлі в цілковитій співзвучності з іншими новітніми матеріалами показує, що уявлення старих буржуазних учених про людину, як про філософа, що дошукується пояснення незрозумілих явищ, є продукт кабінетних домислів цивілізованого й висококультурного європейця. *Первісна людина найменше філософствує і найбільш відчуває страх перед вигаданим його фантазією надприродним світом.* Немалу роль у

зміцненні цього страху відіграє і свідоме обдурювання, ясна річ, „благочестиве обдурювання“ ворожбитів та знахарів. Герлі наводить цілу низку епізодів, які потверджують цей момент. Як приклад, досить згадати деталь з похоронної церемонії, описуваної у розділі, присвяченому селищам Коїрі, Ванігеллі та Орокаїві: „Вісім чоловік поклали покійника на ноші і мовчки віднесли його на середину селища. До нього підійшов чоловік, очевидно, старший брат покійника, і, назвавши його на ймення, спитав його „духа“: „Ти у нас?“. Ноші з покійником ворухнулись. Потім почали заклинання, під час якого „дух“ мав виявити чарівника, винного у цій смерті. Чоловік узяв з невеликої в'язки один прут і знову звернувся до покійника. Він почав перераховувати безліч селищ, про які відомо, що жителі їх погано ставляться до племені, і де можна припустити існування ворога. Кожного разу, коли називали нове селище, брався один прут і відкидався, як виявилась його „непричетність“. Нарешті ноші ворухнулись, і винне селище було „викрите“. (Таким самим чином був „викритий“ і безпосередній усійник). „Звичайно, усе це розслідування було не чим іншим, як заздалегідь підстроєною грою, але вона справляла сильне, незабутнє враження на довірливу юрбу, яка таким чином була доведена до хоробливої екзальтації“. У самого Герлі ми не знаходимо майже ніяких висновків, ніяких узагальнень. Герлі менш за все учений історик докласового суспільства, і книга його, що читається, як захоплюючий роман, являє собою не дослідження, а художню фотографію, яка дає цінний матеріал для дослідників і править за чудову ілюстрацію до історії докласового суспільства.

В. К. Нікольський.

ЗАБУТА КРАЇНА КАМ'ЯНОГО ВІКУ

ПАПУА І ТОРРЕСОВА ПРОТОКА

1

На одній із занесених снігами скель Антарктиди, під двома перекинутими човнами, притулилась наша маленька група учасників експедиції Ернста Шекльтона на південний полюс, яка врятувалась після катастрофи судна. Ледве животіючи, ми занепокоєно дожидали визволення. Сімнадцять місяців плавали ми на „Ендьюрансі“, протискуючись серед криги моря Уделля, але були затримані й оточені суцільним крижаним полем. Протягом одинадцяти місяців наш корабель був закований у кризі, і нарешті, роздушений нею, пішов на дно. Шість місяців ми дрейфували на крижинах, пережили чимало небезпек та злигоднів, і не раз нам загрожувала голодна смерть. Коли крижані маси донесли нас до відкритого моря, ми спустили три наші човники і наче чудом пробилися крізь рухливий лід до берега Слонового острова.

Місяці, прожиті нами на цьому пустинному, скелястому березі, здавались вічністю. Рятуючись від снігових хуртовин під перекинутими човнами, ми мріяли про рідні й теплі країни. В цей час наші думки зверталися до таємничої Нової Гвінеї, з її болотами, порослими непрохідними лісами, з її дивовижними горами, з жителями тих її областей, де ще не ступала нога європейця. Тоді ми й вирішили, що, як тільки нам пощастить визволитись з крижаного полону, ми обов'язково організуємо спільну експедицію в недосліджені місцевості Нової Гвінеї.

Та ба! Коли ми були врятовані і знову могли повернутися до культури, вибухнула світова війна. Ми розпорошилися по різних фронтах, починаючи з південної Польщі і кінчаючи Францією та Фландрією. Мені довелося бути військовим фотографом при австралійському експедиційному корпусі. Коли настав мир, нікого з нашої компанії не можна було зібрати, і я повернувся на батьківщину, в Австралію, з твердим рішенням самому організувати задуману експедицію. Спершу я надумав поїхати на Нову Гвінею, щоб ознайомитися з умовами життя в тропіках і з побутом тубільців, а також, щоб всебічно підготувати велику наукову експедицію.

Під час цієї подорожі я побував тільки на островах Коралового моря, що на північ від Австралії, і в найближчих місцевостях побережжя Папуа, колонії, яка входить до Австралійського союзу і займає обшир у 150.000 кв. кілометрів. Але я зовсім не дослідив величезні обшири західної Папуа, де тубільне населення тільки виходить із стану варварства.

Після десятимісячних блукань, я повернувся в Сідней і привіз фільм своєї подорожі. Прийом, зроблений мені, і успіх мого фільму не тільки окрилили мене в моїх великих планах, але й дали мені кошти, потрібні для їх здійснення.

2

Завданням нової експедиції було намічене дослідження головним чином східної Папуа. Щоб краще дослідити болотні місцевості з дрімучими лісами та багатьма озерами, які лежать у глибині країни, я вирішив використати гідроплани.

Завдяки Лібіусу Хордену з Сіднея, який дав у мое розпорядження два гідроплани, я мав змогу здійснити задуману подорож.

Звичайно, мій переліт у глиб невідомої країни, де ніколи не літав літак, зв'язаний був з великим ризиком. Не кажучи вже про погані метеорологічні умови, ми могли опинитися всередині країни у дуже тяжкому становищі: місця, придатні для посадки літака, не були відомі, і на випадок нещастя нам навряд чи можна було сподіватись вибратися з болот, населених дикими людьми.

Найважливішим завданням моєї експедиції в глиб країни було: відкриття нових земель, фотометричне знімання їх, зоологічні та етнографічні дослідження, збирання колекцій для австралійського музею, фото-і кінозйомка тубільців та побутових сцен, а також ландшафтів країни.

Я знайшов судно, пристосоване для плавання в неглибоких водах, обладнав його необхідними науковими інструментами та приладдям і поставив на ньому потужну радіостанцію. Через це під час усієї подорожі ми завжди мали змогу зноситися з зовнішнім світом, і часто того ж таки дня читачі австралійських газет з вечірніх випусків могли знати про ранкові успіхи нашої експедиції в серці Нової Гвінеї серед мисливців за черепами.

Все оповідання про бачену мною країну та її жителів ґрунтується на щоденниках моєї подорожі та на оповіданнях тубільців, які перевіряв я при найменшій до того можливості.

Мінім помічником у керуванні експедицією був Аллан Мак Куллох; він був моєю правою рукою. Ендр'ю Ланг завідував авіаційною частиною експедиції, і йому ми завдячуємо здійсненням відважного польоту в глиб країни. А. І. Гілл прекрасно виконував обов'язки авіомеханіка. Р. Белл завідував навігаційною частиною і керував нашим допоміжним судном, коли я робив

кінозйомки та зарисовував місцевості. Вільямс, урядовий етнолог в Папуа, приєднався до нашої експедиції на місці. Відважними боцманами були вісім тубільців, яких ми взяли з села Ганаубада в порту Моресбі; усі вони були випробувані моряки, які цілком засвоїли вміння обслуговувати „човен білої людини“.

Я мушу тут висловити також свою подяку кільком особам, які сприяли моїй експедиції: представникові уряду Папуа, верховному судді Мурею, службовцям радіостанції порту Моресбі та острова Четверга, які весь час підтримували зв'язок зо мною, особливо моїм численним австралійським приятелям, що з їх допомогою мені вдалося здійснити мрію, яка зародилася ще під час мого перебування на Слоновому острові.

3

Мис Йорк, кінцевий північний пункт австралійського материка, обмивається морем, по якому розкинулися острови через Торресову протоку і далі, на віддалі ста шестидесяти кілометрів аж до берега Нової Гвінеї. Подорож через Торресову протоку зв'язана з великими небезпеками, бо тут багато коралових рифів, мілин і швидких недосліджених течій. А проте, для Австралії Торресова протока—ворота торгівлі із Сходом. Через неї кораблі за кілька годин доходять до острова Четверга. Коли тут висідають подорожні, щоб оглянути місцевість, вони й не підозрюють того, що на віддалі кількох годин їзди, за протокою, є велика країна, де живе населення, яке перебуває в первісному стані, на рівні розвитку людей кам'яного віку.

Небагато є місцевостей на землі, які були б ареною таких дивовижних пригод, як Торресова протока. Сюди прямували кораблі іспанських та португальських мандрівників, шукаючи багатих на скарби земель. Про сумну їх долю свідчать рештки розбитих суден, кусочки міді та іржаві монети, що їх викидає море де-не-де на коралові рифи, або часом витягають з дна ловці перлів. Що сталося з людьми цих кораблів? Чи їх без жалю повбивали дикі племена? Чи вважаючи їх—так само, як це сталося з нами, коли ми прилетіли на гідроплані,—за незвичайних істот, їм дали можливість змішатися з тубільцями і таким чином передати риси свої сучасним поколінням? Чи можна з'ясувати цим своєрідні іспанські і єврейські риси обличчя тубільців, які заселяють місцевості поблизу коралових рифів, де траплялись і трапляються рештки потерпілих катастрофу кораблів?

Важке завдання доводиться розв'язувати етнографам, виясняючи походження людей, що населяють острови Торресової протоки та Нову Гвінею. Доводиться обмежуватися тільки гіпотезами, бо немає ніяких пам'ятників з каменю або дерева, які розв'язали б цю загадку.

Наші пригоди починаються з острова Четверга—ізмурда,

що складається з довгої низки зелених пагорків, які обвивають бірюзові води Коралового моря, де швидкість течії досягає п'яти вузлів на годину. Маленьке селище химерно звивається вздовж берега коло підніжжя горбів, зелених під час північних дощів, рудих і голих—коли дмуть протягом восьми місяців південно-східні вітри. Віддалік розташувалась на відпочинок, перед тим, як вирушити на роботу, ціла флотилія люгерів для ловлі перлів. Час від часу деякі з них гордо пристають до гавані, завантажені перловими черепашками, а деякі впливають на небезпечний промисел у бірюзове море; їх власники ідуть у море жебраками, а повертаються, якщо всміхнеться щастя, багачами.

Бадьоро розтинає наш корабель бурхливі води. Зюйд-ост напинає паруси і жене позаду нас пінясті хвилі. Високо на обрії видно повітряні відсвіти далеких островів, які зникають при наближенні, як от зникають солодкі сни при пробудженні; поволі відсвіти набирають конкретних обрисів дивовижної краси. Коли ми наближаємось до цих райських островів, їх повітряні відсвіти спускаються чимраз нижче, аж поки лишаються стояти на морі і набирають остаточних форм. Ледве помітні голубі обриси дедалі ясніше вимальовуються на блакитному небі, перетворюючись на окремі горби, вкриті до вершини пальмами, білі западини берегів, схожі на срібні килими. Поволі впливають з моря наполовину закриті тінню пальм селища, з дахами із зеленого листя, і поодинокі халупи; з них визирають загорілі постаті людей, вони кивають нам і вітають нас, коли ми кидаємо якір у ці дзеркальні води, оточені береговими рифами і кораловими островами.

Цвітуть яскравочервоні генціани і пишні кущі жасміну, на острові пахне квітами; чути співи. На березі зібрались „богобоязливі“ діти природи; чоловіки в червоних лава-лава, жінки в убраннях, що нагадують нічні сорочки; весела картина—квіти, зелені гірлянди і галасливий сміх дітей. Ми виходимо з човна. Тубільці витягають його на берег, співаючи якусь церковну пісню.

Коли я побачив дивовижну красу природи, релігійний спів цих вимуштруваних тубільців здався мені різким дисонансом і різкою фальшю. Які чудні й недоладні були ці довгі „нічні сорочки“, одягнуті місіонерами на жінки! Які безглузді були імена, якими охрестили чоловіків! Як не відповідали, наприклад, такі імена як Матвій, Марк, Лука, Іоан, таким первісним прізвищам, як Нуаред, Гоботін і Тагірі! Ці ханжі—місіонери хочуть одягти навіть дерева і прикрити голизу навіть квітів. Що поганого у природній голизні дикунів і від чого їх хочуть охороняти пресвяті отці, блюстителі сумнівної моральності? Огидна одіж, надівана місіонерами на дикунів, збуджує підвищену цікавість до статевих стосунків, до того, що раніше здавалось звичайним. Дикуни мають свою моральність; вони на лідують певні звичаї, обов'язкові для племені. Закон дикуна—частина його самого.

Наслідувати заповіді батьків—у цьому, кінець-кінцем, моральність дикунів.

Острівники Торресової протоки—симпатичний народ, вони бадьорі, веселі й невинні, як діти казкової країни. Під зеленими покрівлями їхніх халуп, під їх пальмами, що височіють під голубим небом, більше достатку й щастя, ніж у наших культурних будинках, набитих усяким мотлохом та поганню.

Я глибоко перейнявся життям цих людей, заприятнився з ними, протягом кількох місяців брав участь в їх іграх і забавах, разом полював на дюгонів і спускався ловити перли на самісіньке дно океану.

Північна частина Торресової протоки—неначе вхід у чистилище. Крізь туман видно обриси низького берега і навислі брили скель. У цих місцях сповнюється почуттям пригніченості і вагасю між бажанням повернутися до сонячних місцевостей і спокусою іти далі і вирвати таємницю, сховану за завісою туману. Коли вночі тут із страшенною силою проносилась тропічна буря і вся місцевість осяювалась численними блискавками, здавалось, що мое вутле судно провалюється в пекло.

Ця дивовижна країна, одна з найтаємничіших місцевостей земної кулі, перебуває під протекторатом Австралійського союзу. З 150.000 квадратних кілометрів, які вона займає, досліджено лише коло половини. За прибережною смугою, понад потоками, що беруть початок з гірського кряжу Оуен-Стенлі, який перетинає всю країну, лежать ще ніким не досліджені землі.

Тут живуть зовсім дикі племена. Сюди випадково добираються невеликі групи урядових чиновників, які заходять у стосунки з тубільцями, навчаючи їх „поважати“ білих, і „не зустрічаючи опору“, поволі підкоряють одну місцевість за другою.

Природа цієї місцевості, вкритої розколинами, дуже перешкоджає пересуватися вглиб країни, і тому її важко досліджувати. При бажанні встановити дружні стосунки з місцевими людидами та мисливцями за черепами (з допомогою наміста та кам'яних сокир) треба запастися достатньою мужністю і чималою спритністю, а також привчитися спокійно зустрічати град стріл і дубинок, якими раз-у-раз зустрічають дикунів іноземців. Проте, чимало мандрівників накладало тут головами. А що череп його почесно зберігається в схованці, у священному сховищі племені, вкупі з іншими трофеями перемоги, то його незвичайна смерть, що обертає його у відомого мученика, може дати йому втіху і посмертну славу!

У канонах церкви ще донедавна нічого не говорилось про людоїдів; вони тішилися повною можливістю виконувати заповіді прадідів. Одначе, сучасні місіонери не ликом шиті! Вони пролазять у найнедоступніші області і тут примудряються жити за рахунок дикунів. Не тільки поверхня цієї країни являє труднощі для дослідження, але й люди, які живуть тут, дуже чудні, і це утруднює знайомство з ними: боячись ворога, вони рідко

виходять за межі своїх селищ, додержують звичаїв і обрядів таких же різноманітних, як і їх діалекти. В глибині широкої Папуаської затоки, що являє собою змінену дельту з нанесеної землі та низьких островів, де з десятків річок виливають у море свої каламутні води, лежить найдикіша і найменш досліджена частина Папуа. Тут живуть людодди і мисливці за черепами, із своерідними звичаями; тут процвітає культ предків і черепів. Усе населення величезного острова можна поділити на три головні групи: 1) племена, які живуть углибині і за великою дельтою, а також на заході Папуа; 2) карликові племена—дуже низька темношкіра раса, що заселює внутрішні гори; 3) жителі берегів всього південного сходу Папуа та півночі, які відзначаються світлішим кольором шкіри і величезними зачісками; вони, безперечно, кілька віків тому переселились із Меланезії.

У цих областях сама природа дає одяг людині. За одягу тут правлять прикраси, у різних племен різні: черепашки, фартухи з трав, плетені спіднички та художні вироби з кори. З морального погляду трав'яні фартухи, безперечно, не впливають так, як полотна місіонерів, які то прикривають, то оголюють тіло і цим розпусно впливають на людей. А між тим ці полотна бачиш всюди в південній частині Тихого океану. З погляду гігієни одяг, схожий на нічні сорочки, являє тут справжню небезпеку, і по цих місцях треба б їх всюди заборонити.

Отака в кількох словах Нова Гвінея—країна, де безмежні ліси ждуть дослідників, де з ранішньою зорею, яка освітлює верхівіття дерев, безмірне зоряне небо забарвлюється в сірий колір і в лісних болотах починають співати пернаті. Великі ліниві ріки тихо й повільно несуть свої води. Чахлі тіні зарослих берегів обертаються в химерні маси яскравочервоного кольору. Сонце, сходячи зза гір, обертає чорні тіні в яскраві плями. Сповнюєшся гордістю існування на землі, коли дивишся на цю чарівну країну, любиєшся її панорамою від гірських вершин до берегових вод. Сюди не проліз ще діавол торгівлі. Тут незаймані ліси і неполохані птахи. Країна і люди тут такі, якими їх створила природа. Хотілося б, щоб вони довше такими й лишилися.

ТРОПІЧНЕ МОРСЬКЕ ДНО

ПЕРЛИ, КОРАЛИ, БЛИСКУЧА ГЛИБИНА

1

Слово „індустрія“, вживане в сучасному розумінні, втрачає всяке значення, як тільки відпливаєш від берегів Австралії в Торресову затоку. Що в цих незачеплених культурою місцевостях хоч трохи нагадує промисловість, так це виловлювання перлів, ловля трепанга і виробництво простих, але гарних гончарних виробів в Маїлу та по інших селах прибережжя Папуа. Крім цього, немає нічого, що хоч якось нагадувало б експлуатацію людей на фабриках і служіння богу торгівлі. Сільське господарство тут на такому низькому рівні, що навряд чи можна прикладати це поняття до садових робіт тубільців, у яких немає потреби в землеробстві. Навіщо вирощувати фрукти та овочі, коли й так доволі бананів та кокосових горіхів! А на кораловому острові можна руками ловити рибу. Легко можна приготувати й черепаховий суп, бо живі черепахи самі вилазять з моря на берег і підповзають мало не до самих дверей хати. Заняття, яке нагадує собою сільське господарство,—це примітивне оброблення в садах солодкої картоплі таї коріння ямсу, які дають великий урожай і не вимагають ніякої роботи, крім звичайного удару сапою при посадці і згодом при виполюванні бур'янів.

Після від'їзду з Сіднея я пробув кілька днів у цьому раю. Я подорожував, озброєний самим лише фотографічним апаратом, на люгерах, що підтримують сполучення між островами Торресової протоки. Мій шлях простягся зигзагом серед селищ, розташованих на островах і на побережжі Папуа, серед племен з різним кольором шкіри, починаючи від молочно-кофейного—прибережних жителів і кінчаючи темнокоричневими тубільцями внутрішніх областей. Чорно-коричневі дикуни карликового росту були відтиснуті вглиб країни великим переселенням меланезійців; не зважаючи на свою теперішню ізольованість, вони зберегли споріднені риси з австралійськими людьми чагарника ¹⁾.

¹⁾ Це припущення про спорідненість пігмеїв (карликів) Нової Гвінеї з тубільцями Австралії не має ніяких підстав.

Ніяких пам'яток у Новій Гвінеї знайти не вдалося, збереглися лише перекази, які переходять усно від покоління до покоління і змінюються в ряді віків.

2

В гавані острова Четверга за рифами спинилися люгери для ловлі перлів. Вигляд їх на блискучих хвилях тропічної гавані окрилював мою уяву. Я спостерігав, як вони приходили й відходили, і дедалі більше збуджувався. Виловлювання перлів хвилює не менше, ніж розшукування потонулих скарбів. Щастя манить ловця в страшну глибочинь, де він, посуваючись напонамацки, бродить в різних напрямках по темному дну моря. Винагородою за всі труди й муки є перли—емблема істинного страждання.

Такі думки подовгу захоплювали мене, аж поки нарешті я опинився на одному з люгерів, що йшов повз вкриті морською піною рифи до тих місць, де водяться перлові черепашки. Команда корабля, розкладаючи навколо мене водолазне приладдя, зчиняла шум не менший, ніж судовий двигун. Водолаз сидів на даху люка і на мої запитання відповідав бездоганною англійською мовою. З мови й поведження цього водолаза можна було думати, що він належить до вищого товариства, коли порівняти до решти подорожніх, але фізично аж нічим серед них не вирізнявся.

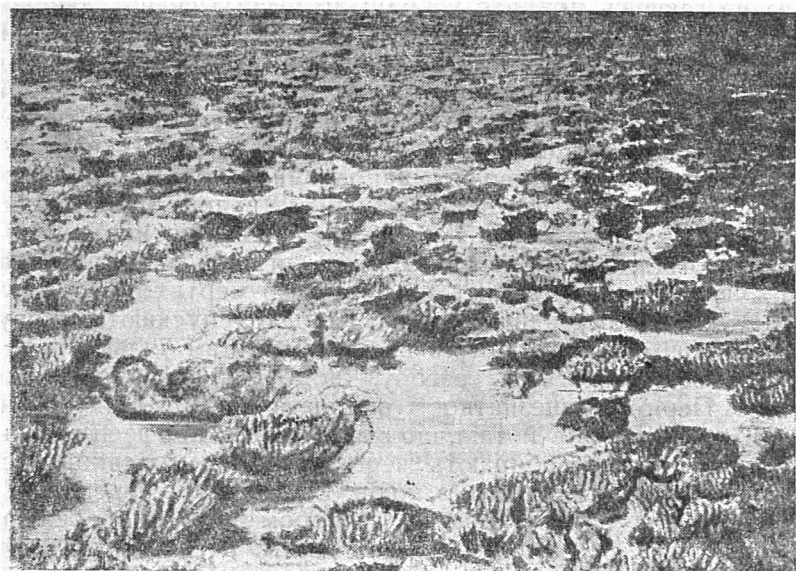
Пам'ять моя на імена взагалі погана, а особливо на папуаські, бо вимовляючи їх можна зламати язика; для простоти назовемо водолаза Нікко, його помічника—Екі і наше судно—„Меру“.

З каюти витягли велику купу одержі; закрутилась ручка кіноапарата, знімання фільму „Ловець перлів“ почалося.

Мене мимоволі здивував Нікко, коли я побачив, яку дивовижну колекцію теплої шерстяної одержі натяг він на себе: ніби вирушав у полярні країни, а не вглиб тропічного моря. Він почепив на шию „для захисту“ невеличкий образок Будди, натяг дві вовняні фуфайки, зверху—товстий шерстяний жилет, і пов'язав на животі, ніби „бандаж“, клапоть шерстяної матерії; панчохи, гамаші і, нарешті, дві пари підштаників довершили його костюм. Потім Нікко надів міцну непромокальну сорочку з гумовими рукавицями, нарешті важкий металевий панцер вагою в десять кілограмів і лудові чоботи, які, очевидно, мали не дати водолазові сплисти нагору.

Паруси були приспущені так, що для вітру лишалось тільки трохи площі. Хід „Меру“ стишили до одного вузла на годину. Тоді Нікко було пущене повітря в особливу шлангу крізь шолом. Останнє випробування повітряного тиску і дії рятівної вірвовки—і Нікко, схожий на морську потвору, розпрощався з усіма і зник в глибині.

Рятівна вірвовка потрібна на те, щоб тягти в глибині водолаза на буксирі. Свій похід по морському дну, яке, на щастя, досить рівне, водолаз регулює тим, що закриває в середині свого шолома збоку вентиль, що через нього накачується повітря. Кількома сигналами, передаваними рятівною вірвовкою, водолаз може керувати напрямом і плаванням судна; коли він знаходить черепашки, то відразу подає сигнал про те, щоб

Кораловий риф біля острова Дауко

більше розпустили повітряну трубку, а судно тим часом помалу йде далі.

Треба бути обережним, коли доводиться брати відкриту черепашку; варт її лише потривожити, як вона притискується, неначе кліщі. Знайдену черепашку водолаз ховає в плетену торбу, що висить у нього спереду, потім дає новий сигнал, його ставлять у попереднє буксирне становище, і розшуки черепашок тривають далі.

Для такого виловлювання черепашок треба багато уваги, спритності та швидкості в рухах і особливо цілковитої погоженості з роботою людей нагорі, на поверхні моря. Навіть при великій проворності і обережності в таких випадках потрібна далеко більша відвага, ніж це здається на перший погляд. Проте, небезпечність цієї справи окупається порівняно невеликим фізичним напруженням і вдалим уловом.

Зранку до вечора водолаз може працювати на глибині вісімнадцяти метрів, виходячи нагору лише для того, щоб трохи

відпочити та викурити люльку. Небезпечніше збирати черепашки на глибині в п'ятдесят—шістдесят п'ять метрів. Тиснення на цій глибині досягає чотирнадцяти—сімнадцяти фунтів ¹⁾ на кожен квадратний сантиметр, і максимальний час перебування водолаза під водою не повинен перевищувати трьох хвилин.

На такій глибині черепашки звичайно великі, а також численніші — може, тому, що їх тут менше виловлюють. Спускаючи водолаза на глибину п'ятдесят метрів, судно кидає якір, і водолаз не гаючись поринає в воду; досягнувши дна, він дає відповідний сигнал і поспішає зібрати черепашки з максимальною швидкістю; коли минає три хвилини, йому подають зверху сигнал і витягають на поверхню—не зразу, а кількома заходами, щоб він поволі міг привичаїтися до дедалі меншого тиснення.

На спускання водолазові покладено тридцять хвилин, але звичайно цей час скорочують наполовину. Іноді безліч черепашок спокушає водолаза затриматися під водою більше призначеного часу, не зважаючи на небезпеку скалічитись або й позбутись життя. Якщо нагорі ніяких сигналів від водолаза не одержують, його витягають на поверхню мертвим або скаліченим. В останньому випадку його відразу спускають знову на глибину вісімнадцяти метрів і тримають там кілька годин, а потім поволі витягають нагору. Іноді таким чином водолаз очунає. Період працездатності водолаза загалом від п'яти до десяти років, хоча є й такі, що живуть з цієї професії все життя.

Під кінець дня оббирають черепашки від морської рослини: чистять і підрізають з країв. Відкривають черепашки так: їх ставлять на палубі корабля затвором униз і, обережно застромляючи між створками широкий ніж, перерізають затискувальні мускули молюска, і створки відскакують. Потім вичищають м'якуш і починають шукати перли. Їх легко можна побачити, коли розкрити черепашку.

Після того, як черепашки очищено, їх укладають в середину корабля, бо вони, полежавши довго на сонці, втрачають свій блиск. Коли люгери повертаються в прибережне село, черепашки знову чистять, сушать, сортують і відправляють в ящиках морем.

3

Я не можу не спинитись на описі ночі на люгері для ловлі перлів,—це була мука після втомного дня! Невгамовне море кидало наше суденце, як м'ячик. Але підстрибування на гребнях хвиль ще якось можна було б терпіти, якби не сила-силенна комах, що безперестану вилазили з кожної щілини. Не задовольнившись м'якушем розкритих черепашок, вони рішуче віддавали перевагу мозолям на моїх ногах і моїм нігтям. Команда судна хропла і не звертала ніякої уваги ні на хитавицю, ні на

¹⁾ Фунт (англійський) дорівнює 0,45 кілограма

комах. Море своїми хвилями мене мало заколисувало і сон не йшов; тіло свербіло від укусів ненажерливих темнокоричневих жуків і дрібних плоских, дуже смердючих комах, які також давалися взнаки. Та ось настав ранок, і мої буддійські друзі, повернувшись на схід, почали класти поклони перед сонцем. Після не дуже смачного сніданку Нікко запропонував мені одягтися у водолазний костюм і полюбуватися крізь скло в шодомі на скарби моря. Він пообіцяв мені, що коли я знайду перли, то вони будуть мої. Ця принада не потрібна була, бо я й так пристрасно бажав поринути на дно океану.

Мені довелося вже описувати костюм водолаза. Я маю лише додати, що можна говорити про „крій“ водолазного костюма, так само, як і про крій звичайного. Костюм був мені неначе саме враз. Проте, не зважаючи на його великі розміри, немало довелося потрудитись і тим, хто допомагав мені одягатись, і мені самому, поки я нап'яв його. На спину і на груди мені нацепили свинцевий груз. Коли шолом прикріпили до панцера, я зрозумів, що настав рішучий момент. Ніколи в житті не переживав я нічого подібного до того, що відчував при своїй першій спробі спуститися на морське дно водолазом. Значно слабше, порівнюючи з цим, переживання, коли підіймаєшся на літаку. Там напруженість триває один момент; та коли літак уже відірвався від землі і здіймається вище і вище, все стає одноманітним і навіть нудним. Не те тут, коли доводиться теліпатись на кінці тонкої рятівної вірвовки, або блукати по мулу морського дна серед незвичайної, таємничої обстановки, де тебе на кожному кроці підстерігає невидиме і невідоме. Тут—цілковита самотність. Моторошно! Я почував себе мізерним, слабшим навіть за тих рибок, що пропливали сріблястими зграйками повз мене.

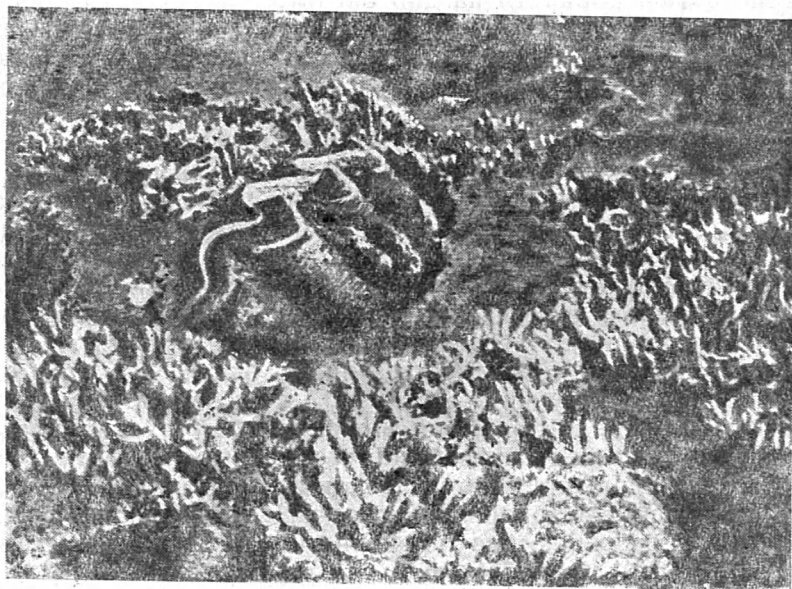
Для новака в цій справі питання життя є регулювання допливу повітря і тиснення в середині водолазного костюма. Нікко встановив кран, який регулює доплив повітря, на середньому положенні, збоку мого шолома. Скло було щільно приставлене до шолома. Пересвідчившись, що рятівна вірвовка справна, я набрався духу і з виглядом справжнього водолаза кинувся в море.

Почуваючи в голові туман, шум і гудіння в ушах, я поринав у невідомий вир. Яскраве сонце посилало мені навздогін своє проміння—хімерний танок світла, переломлюваного мінливими хвилями. Навкруги височіла стіна зелені, крізь яку, немов срібна блискавка, виблискували неясні обриси риб. Все уявлялось мені ніби сном; потім я відчув шум в ушах, почуття задухи і безпорадно впав на дно.

Інстинктивно я вхопився за кран, щоб пустити більше повітря. Сталося надзвичайне явище. Я відчув, що пухну; мій костюм розширився, і я, як пробка, кинута в воду, сплив на поверхню ногами вгору. Ганебна поява моїх ніг із води викли-

кала одностайний регіт на палубі люгера; та коли мене нарешті витягли і поставили на ноги, я побачив крізь скло свого шолома лише шістьох японців, які ледве стримувались від реготу.

Нікко допоміг мені, встановив як слід повітряний кран, і я знову крізь сонячне проміння пірнув униз. На цей раз я справді пішов по морському дну і пробивався крізь течію, яка, ніби невидима ріка, тягла поля морських трав і рослин; потім я спіт-

Коралові рифи біля острова Дауко ¹⁾

кнувся і впав. Через сильну течію мені так само важко було стати на ноги, як і закованому в лати середньовічному лицареві. Знову відчувши задуху, я пустив тільки трошечки повітря. Я знову відчув, що пухну, і старанно взявся вивідувати таємниці регулювання повітряного крана. Часом тиснення було таке мале, що я ніби почував над собою всю вагу моря. Часто тиснення повітря було більше, ніж треба, стиснуте повітря збиралося в костюмі, особливо ззаду. Незабаром я втратив рівновагу і знову ногами вгору з'явився на денне світло.

¹⁾ Велетенська черепашка, що є однією з тисяч небезпек, на які наражається ловець перлів. При найменшому дотикові зигзагоподібні стульні закриваються з такою силою, що нога, потрапивши в них, цілком віддавлюється. Деякі з таких черепашок мають завдовжки $1\frac{1}{4}$ метри і важать до двохсот п'ятдесяти кілограмів;

Коли я підіймався на поверхню моря, я міркував про різницю між польотом у повітрі і спусканням у глиб моря. В одному разі основне полягає в тому, щоб триматися вгорі. В другому—щоб залишатися вниз. До того ж, коли спускатися вниз, повітря заповнює одну частину костюма, як це було зо мною, і підіймає водолаза вгору. Хоч як там було, а мене знову витягли на судно головою вниз. Один з матросів придержав мої ноги веслом; я вхопився за рятівну вірьовку і зміг побачити сяюче лице Нікко.

Я зняв скло, щоб передихнути, і попросив дати мені можливість ще раз спробувати спуститися з більшим навантаженням. Я також просив Нікко дати судну хід, коли я подам сигнал, і взяти мене на буксир, як завязтого водолаза. Моя відвага перемогла опір Нікко, хоч він дбав більше про те, щоб на рифах не попусувався його костюм, аніж про цілість мого черепа.

З додатковим грузилом я, немов камінь, спустився на глибину двадцяти двох метрів. Я блукав по заростях дивовижних рослин; повз мене чарівними птахами мчали різнобарвні риби. З кожним кроком я ступав упевненіше і нарешті подав сигнал зняти якір і дати кораблеві хід.

Тримаючись за вірьовку, я поволі опинився коло судна, яке пересунулось після підйому ланцюгів так, що стало якраз на попередньому місці якоря. Рух морської рослинності, поштовх, хмарка мулу—і судно знову могло йти вільно.

Знак, поданий мені згори, попереджав мене бути обережним. Рятівна вірьовка напнулась, і я відчув, що мене тягнуть уперед. Поволі швидкість судна збільшувалась. Обережно регулюючи повітряний кран, я зміг помалу підійматися і пірнати, як підводний човен. Я мчав через папоротеві поля і крізь пишну водяну рослинність, повз корали чарівної краси, оточені мінливим блиском чудових риб.

Я був вражений чарівністю цього підводного світу. Крізь яскраву зелень мені траплялись назустріч рідкі створіння; одну мить вони видивлялись на мене і зникали. Зграї маленьких риб мчали, ніби комети. Кольори й блиск стомлювали зір, немов сад, засаджений розкішними квітами.

Корали зустрічались різних кольорів: рожеві, червоні і ясно-блакитні; траплялися зелені стебла і круглі горби коричневі з ямками і дірками. Крізь цю колекцію барв, ніби в калейдоскопі, пропливали риби дивного забарвлення з блискітками і плямами різних кольорів. Красою своєю цей підводний світ міг змагатися з усіяним зоряним небом.

Я не бачив ніяких перлових черепашок, бо очі мої захоплені були спогляданням пишноти навколишньої картини. Сигнал через рятівну вірьовку—і мене помалу стали підіймати вгору.

Походження перлів довгий час було вкрите невідомістю. Існує немало легенд про їх походження. Сучасна наука пояснює походження перлів появою в черепашці паразитів, п'явок особливого роду. поки паразит живий, перли не утворюються. Коли настає смерть, паразит робиться стороннім, чужорідним тілом, і черепашка, не маючи змоги звільнитися від непроханого гостя, вкриває його особливим перловим і перломутровим виділенням. Навколо утвореного ядра лягає тонкий шар дивовижної краси, який росте разом із самою черепашкою.

Останні наукові досліді цілком потвердили цю теорію, яка розглядає паразита, як основну причину утворення перлини. Правильна приказка: „Розкішна перлина—не що інше, як безживна труна червяка“.

Культивування берегових черепашок і штучне утворення перлин процвітає у великих розмірах в Китаї, Японії, Сполучених Штатах і до певної міри на острові Четверга. Здавна штучне вирощування перлових черепашок і „пухирців“ у них привертало увагу людей.

Штучне розведення перлів у китайців існує уже цілі віки. Вони довели його до великої досконалості. Уживані тепер методи штучного розведення перлів являють лише варіант улюблених китайських методів. Штучно розкривають черепашку, або кладуть її на сонце і ждуть, доки вона розкриється сама. Іноді на черепашку впливають наркотичними речовинами. Потім розсувають стульні черепашки невеликими пробковими держальниками і кладуть невеликі кульки із стульні перлових черепашок. Тільки черепашку залишають, вона закриває стульні; після цього черепашки відносять в особливі штучні садки. Незабаром стороннє тіло вкривається тонким перловим шаром, який з часом збільшується, таким чином введені в тіло молюска сторонні речовини закріплюються і вкриваються розкішним перламутром.

Перли—старовинна краса. Ніяке штучне виробництво неспроможне зробити перли такими, якими їх створює сама природа.

МУКАВА, БОІНАЇ І МАІЛУ

1

Полювання на черепах—варварство, але в сучасній культурі воно має аналогію—війну. Наша найновіша капіталістична цивілізація кінець-кінцем лише вищий ступінь варварства. Ще питання—чи не стоїть простодушний дикун із своїми нехитрими уявленнями та переконаннями, своїм громадським укладом на вищому ступені моральності і чи не живе він чистішим і справжнішим життям, ніж ми... Його селище не знає міських злиднів, він не захоплений заздрісною ненажерливістю, не прикривається маскою лицемірної моралі. Якщо він часом стає до боротьби і здобуває, як трофеї, пару голів, він робить це в чесному бою. А буржуазія, яка називає себе „творцем культури“, вживає для знищення мільйонів людей ресурси цілих народів.

Справді бо, при такій хваленій моральності суспільство регресує. Але капіталізм проникає і до дітей природи, змінює їх вдачу та звичаї і відриває їх від мирного безжурного життя в селах і кидає на роботу в копальні та плантації.

Робітникам-тубільцям, які живуть по віддалених місцевостях у західній Папуа і в Мембарі, доводиться найматися в місця, далекі від їх батьківщини. Додому, згідно з договором, вони можуть повертатися лише після двох-трьох років роботи. Частенько, коли скінчиться строк служби, батько родини повертається додому, навантажений деяким культурним манаттям: гасовими лампами та іншими дрібницями, які він розподіляє серед друзів. Однак, він незабаром виявляє, що за минулий час все його родинне життя зруйноване.

Уряд якийсь час пробував був примусити тубільців обробляти власні ділянки, але це ні до чого не привело, бо у тубільців бракувало робочих рук.

Місіонери більше дбають про душу тубільців, аніж про те, щоб навчити їх корисних практичних навичок. Майже в кожному великому селі на прибережжі Папуа є релігійна місія. Щоб запобігти конкуренції між ловцями душ різних вірувань, всю місцевість заздалегідь поділено на „сфери впливу“ різних церков.

Я стою на вершині гірського плато і дивлюся на води Тихого океану. Краєвид з гори Мукава чудовий: видно облямований пальмами золотий берег, темногубі води океану, з пучками барвистих коралових рифів; бухту, поцятковану зеленими острівцями, прилеглими до навислих над водою високих берегів, укритих рідким лісом.

Гори майже прямовисно спускаються до гавані, яка лежить в низовині, оточеній кокосовим гаєм; в листі його потопає село. Крізь пальми зеленіють покрівлі. Жителі Мукави в давно минулі часи мали своєю резиденцією вершину гори. Я знайшов лише мізерні рештки колишнього селища. Навколо розкидані великі кам'яні брили; їх жителі гори під час облоги скидали вниз на голови своїх ворогів.

Дикий вигляд жителів і страшна назва місцевості „Сіраге капукапуна“, тобто „місце підсмажування гостей“, на перший погляд не викликають особливого довір'я; але, на превеликий жаль, я встановив, що прилади для підсмажування давно знищені. Нікого з численних відвідувачів-тубільців я також не міг умовити розіграти з себе жертву навіть для кінозйомки, хоч і обіцяв віддати за це мало не весь запас тютюну, який мав для обміну.

Тут, очевидно, не було ніякої можливості подивитись на гульбище людодів, хоча б у вигляді інсценізації, а тим більше зняти на фільм цей старий „прекрасний“ звичай, чого мені особливо хотілось. Може мені пощастить в цьому далі, на дикому заході. А тут цей звичай відійшов у минуле, хоч багато воїнів і запевняло мене, що смак м'яса „двоногої свині“ багато кращий, ніж чотиринової; при цьому, дико регочучи, вони вишкіряли свої чорні зуби і, смакуючи колишні страви, плямкали губами.

Англійський місіонер, який живе на горбі, з гідною подиву обачністю взяв за основу своїх проповідей три заповіді: не убий, не вкрадь, не прилюбствуй! Він ще бадьорий і здоровий, хоч уже двадцять три роки проповідує ці мудрі істини. Щодо злодійства, то цю заповідь тубільці порушують. Іноземець може не побоюватись за своє життя, але з речами рекомендується бути обережним. Про прилюбство жителі Мукави думають менш за все, хоч цікаво було б встановити, як вони ставляться до таких злочинів.

Різниця діалектів і різноманітність говірок становлять великі перешкоди, які доводиться перемагати місіонерам. Кожне селище має свою оригінальність, і коли навіть слова у кількох селищах вимовляються однаково, все ж вони можуть мати найрізноманітніші значення. Так, протягом двох років місіонери вивчали ведуанську мову. Однак, яких мук сумніння мали вони зазнавати, коли замість заповіді „не прилюбствуй“ мусіли говорити: „не став свого човна на поверхню тих вод, куди пірнув

твій друг!“ Звичайно, це дуже повчальне прислів'я для ловців перлів, але яке ж це безглуздя для сухопутних вирощувачів бананів. Так само трохи зловживали словом „кануканума“ для визначення „духа божого“; фактично це слово означало... со- лодка картопля. Не дивно, що при вживанні цього слова у ту- більців текла слина!

3

Я вирідив із Мукави наш корабель уперед, бо хотів пішки пройти місцевість, яка лежить перед мисом Птиці. Я пробрався через передгір'я, проїхав човном бухту Гуденугу і зустрів наше судно в Боінаї. Мій шлях лежав через пахучі гаї та галявини, зрошені вранішньою росою, до берега, всипаного теплим піском, про якому я йшов босоніж. Мій провідник-тубілець слухав мої оповідання про білих людей, і отак, безтурботно балакаючи, ми непомітно підійшли до мирного селища Бога-Бога.

Собаки гавкали. Хрюкаючи промчало стадо свиней. Старі і діти обступили нас і почали вітати. Ми швидко ознайомились із селищем: десятком великих, критих соломою „голубників“. Все село було охайне і мало здоровий вигляд. Діти принесли мені кокосових горіхів, повних прохолодних напоїв; коли я сів відпочити в холодку під пальмами, малята підійшли до мене. Це були карапузи з великими кучерявими головами та веселими оченятами.

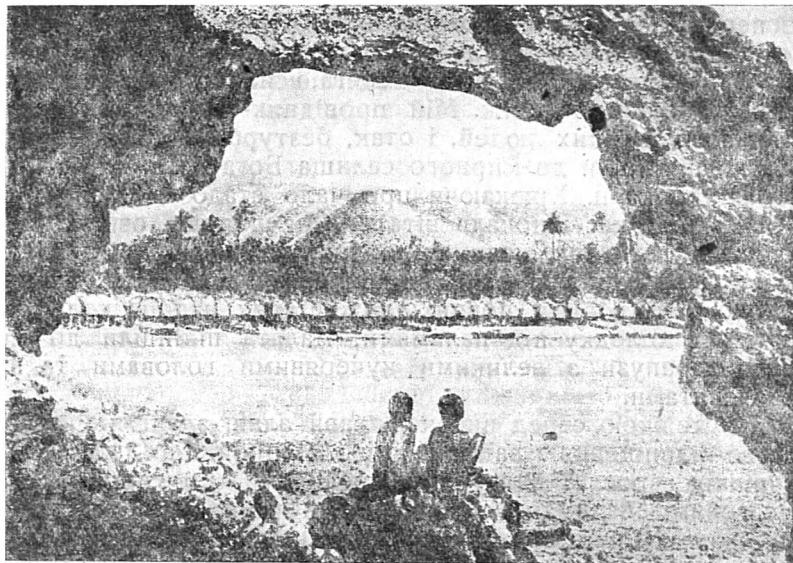
Потім стежкою серед високої трави аланг-аланг я зійшов на коралове підвищення і вапняні кручі. Я пройшов далі від витоків річки, зарослої повзучими рослинами, до гирла її, вкритого саговими пальмами; я переходив через дзюркотливі холодні струмки криштално чистої води, з берегами, зарослими такими ж повзучими рослинами та струнками пальмами, що підносилися до голубого неба. Яскраво забарвлені птахи та чудові метелики, наче феї, пурхали в сонячному промінні під зеленим листям цієї казково прекрасної країни.

Коли сонце сідало за верховіттям дерев, я вийшов із сутінку лісів на побережжя бухти Гуденугу. Втоптана стежка привела в Менані до місіонерської станції, де мене зустріли із справжньою новогвінейською гостинністю. Другого дня я опинився у веселому товаристві святих отців та їх вихованців,—але вони тільки з вигляду були святі,—і ми в компанії поїхали через Генізаретське озеро коло бухти Гуденугу. Повз стрімкі скелі південного берега ми припливли в спокійні води Боінаї.

4

Наступного дня, покинувши Боінаї, ми попливли далі морем, усіяним рифами, в південно-східному напрямі до острова Маїлу на південному побережжі, куди прибули тільки через п'ять днів.

Високі й навислі береги Маїлу мають похмурий і негостинний вигляд. Ландшафт, очевидно, наклав своє відбиття і на місцевих тубільців. Неродючий ґрунт не може прогодувати місцеве населення, воно мусить шукати собі інших джерел для існування. Жителі острова—заповзятливі ділки. Вони виїзять для торгівлі в море, збувають побережанам черепашки та горщики, вироблені з місцевої глини, в обмін на живність. Жителі Маїлу мають прекрасні стійкі човни з оригінальними, схожими

Краєвид на селище Маїлу - .

на клешні рака, парусами і їздять як на схід, так і на захід. Хитрі, лукаві комерсанти, вони купують не тільки те, що потрібне для них самих, але й провадять посередницьку торгівлю, збуваючи далеко на захід закуплене на сході. Область їх торговельного посередництва поширюється від острова Тробріанда на сході до армадських селищ на заході.

Населення живе в правильно розпланованому селі в глибині бухти, що має форму півмісяця, під східними схилами острова. Будівлі розташовані двома паралельними рядами, всередині—вулиця завширшки в десять метрів, на якій уникають працювати і збиратися юрбами. Винятком з цього правила є діти, свині, собаки, якими вулиця аж кишить. Жінки виготовляють глиняні вироби, циновки, плетуть паруси та пораються по господарству, а чоловіки роблять нові човни, лагодять старі і збирають черепашки для браслетних оздоб, сапі-сапі та для торгівлі.

Будівлі в Маїлу нагадують величезні бджолині вулики. Вони встановлені на палях, і мешканців у них не менше, ніж у вулику; в них проживає кілька поколінь по чоловічій лінії з жінками та дітьми. Житло складається з однієї кімнати, а також відкритої на всі боки платформи внизу, дахом для якої служить підлога. Приміщення не має ні вікон, ні дверей; вхід—це здебільшого невелика чотирикутна діра в підлозі і приставлена драбина. Домашня обстановка надзвичайно проста: маленька спальна

Вироблення горщиків у Маїлу.
Горщики складають з валків, скачених з глини

циновка, сплетена з листя пандану, та невеликі шматки дерева замість подушок—оце й усе. Місцеві жителі часто купаються, але більше для того, щоб охолодитись, ніж з бажання звільнитися від бруду. Проте, часом вони повинні утримуватись від купання—під час жалоби або при виконанні інших обрядів. Від тубільців завжди відгонить особливим неприємним запахом, який ще штучно посилюється різким запахом якихось рослин.

Догляд за волоссям, очевидно, найважливіший клопіт у Папуа. Велику зачіску густо мастять розтертим кокосовим горіхом і закріплюють невеликим гребінцем. Одіж чоловіків не йде далі споконвічного фігового листка, жіноцтво ж чіпляє на себе у вигляді криноліна з півдужини трав'яних фартухів.

Нещодавно амазонки Маїлу білися в човнах поруч з чоловіками і брали участь у великих походах. Цей дух незалеж-

ності живе в них і до сьогодні; якщо рука їх тепер не кидає списа, то вона виробляє паруси, глиняний посуд і виконує цілий ряд інших робіт, призначених для чоловіка. Жінка в Маїлу—ніжне створіння; коли з нею грубо поводяться, вона тікає до батька. Тоді потрібно чимало свиней, щоб купити її знову і щоб умилосердити. Таким чином жінки в Маїлу домагаються свого і мають волі більше, ніж їхні пригнічені сестри у всім Папуа.

5

В селищі Маїлу населення поділяється на групи. Це робиться для того, щоб запобігти шлюхам між близькими родичами. За встановленим тут звичаєм, сини однієї групи мусять брати собі жінок з іншої групи. Шлюби серед однієї й тієї ж групи заборонено. Дівчина стає відразу членом нової групи, як тільки вона одружується, а чоловік завжди лишається в тій групі, де він народився.

Тут, як і в інших місцях Папуа, їдять свинину, і це заміняє людодство, заборонене урядом білих. Свиня—дорога страва, ласощі, вживані тільки під час великих і урочистих свят.

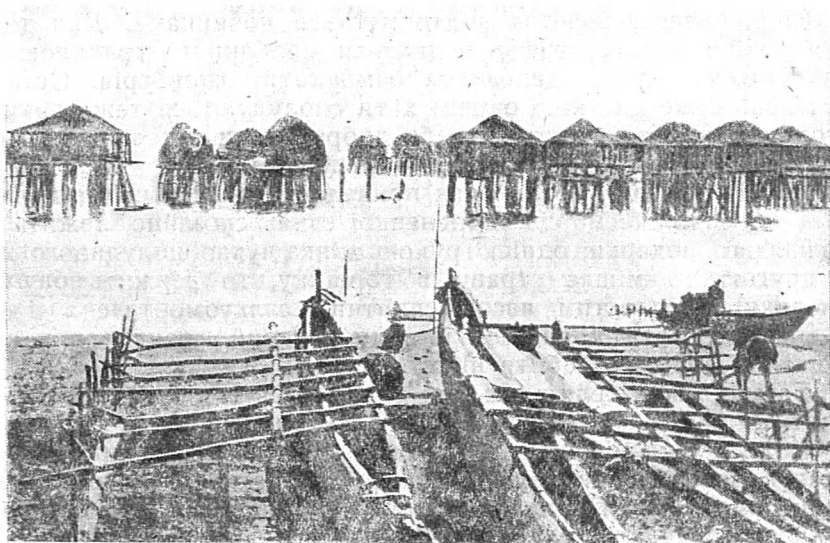
Час у тутешніх дітей природи не має ніякої цінності. Не раз, на превеликий жаль, зазнав це я на собі. День у Маїлу грубо поділяють на ряд періодів, залежно від положення сонця. „Дабба“—це ранок, „ніна атсаї“—південь, „балавітса“—це пізній час після півночі. У денну спеку жоден тубілець не ворушиться. Часто я запрошував на роботу тубільців—гребців або носіїв—на певну годину. Одначе, таке визначення строку не мало для них ніякої ваги. Наче нічого й не було, вони з'являлися годин через чотири після призначеного часу і не думали просити вибачення. Їм і на думку не спадало, що чотири години можуть мати велике значення для білого, який хоче зробити подорож за певний час. Більшість місцевих жителів, як я гадаю, найменшого уявлення не мають про те, що таке час. Рахують вони його скорше на дні. У них немає нічого, що прискіпувало б і непокоїло їх і що спонукало б стежити за бігом часу.

Селище Маїлу—одне із наймальовничіших у справжньому Папуа.

6

Щоб заощадити дорогий час, я вирішив подорожувати далі у невеликому допоміжному баркасі, і проїхав під парусами триста сорок кілометрів, заїжджаючи в ряд чудесних місць вздовж побережжя, повного дикої романтики. Горби, гірські пасма, вершини, навислі береги потопапи в зелені. За пальмами, по краях берегів, виднілися тонкі палі, виявляючи присутність людини. В далечині у пір'ястих хмарах височіло гірське пасмо Оуен-Стенлі.

Коло Гуд Пойнта риф, який служить ніби молотом, змушує навіть невеликі судна шукати глибоких вод і виходити у чисте море. Південний пасат приніс нас до вузької протоки, яка веде в тихі води Гули. Тут є небезпечне місце завширшки не більше як кілька десятків метрів, на якому, коли розгуляється негода, потрібна велика вправність у керуванні судном і добре знання місцевих умов. На щастя, боцманом у мене був вправний тубілець з Гули; коли він керував судном, я слідкував за мотором.

Свайні будівлі (селище Гула). Побережжя Папуа

Бурхливі гребені води пінилися над рифом і з силою виривалися через вузький прохід. Я, власне, не бачив ніякого проходу, а якийсь шумливий водопад, до якого нас несло. Ми були підхоплені пінястими хвилями і потрапили в самий вир коло рифу. Нас мчало, немов м'яч, але в той момент, коли, здавалось, наше суденце розіб'ється на тріски об кораловий риф, нас викинуло через вузьку протоку в тихі води.

Який різкий контраст! Перед нами—широке море, з величним краєвидом на велике селище, збудоване на високих палях над тихими водами, а позаду—бурхливе море пінилось над кораловими рифами.

Брязкіт ланцюгів на нашому судні примусив вийти на платформу водних жителів. Собаки гавкали, свині хрюкали, півні співали, бо всі живуть тут у повному єднанні. Селище Гула спершу було збудоване коло самого берега, щоб легше можна було рятуватися, коли нападуть із материка, і хоч тепер

нема чого боятися ворожих наскоків, все таки жителі, додержуючи старих традицій, ставлять свої будинки над водою.

В Гулі живе тисяча двісті чоловік. Через те, що вони не відчувають ніяких особливих невиконань, не знають пізніх засідань та вечірок, життя їх, з погляду охорони здоров'я, цілком бездоганне. До того ж тут мало комарів.

Великі можливості відкриваються в Гулі для рибальства. Я знав тут одного старого тубільця, який, лягаючи спати, спускав крізь діру в підлозі на мотузці гачок з принадою і прив'язував її до великого пальця на нозі.

Сполучення з берегом підтримується човниками. Для того, щоб увійти в хату, треба видратися особливою драбиною на платформу з кусків дерева та бамбукових стовбурів. Останні укладені дуже хистко, і окремі хати сполучуються теж тонкими стовбурами абияк, а тому треба добре знати, як тут ступати. Я все ж волів повзти рачки, хоч це й повільніше.

Свині й собаки—невід'ємна приналежність дому. Нерідко бачиш таку ідилію: морда здорової свині спокійно лежить на колінях господарки; однією рукою жінка чухає шолудивого пса, а другою то мішає страву в горщику, то держить бау-бау (люльку). Її мале тим часом спритним сальтомортале з п'яти-метрової висоти кидається в воду. Старий ловить рибу, хоч звичайно воліє не робити нічого.

Багато таких селищ на воді траплялося мені в напрямі до порту Моресбі, але за браком часу я утримався від їх відвідання.

Коли кілька місяців тому я бачив гори в порту Моресбі, вони були вкриті зеленою, ізумрудною рослинністю. А тепер я ледве впізнав це місце. Пора дощів минула, ландшафт від екваторіального сонця став пустинний. Важко було натрапити на щось більш неприємне, як це село, повне кіз та жовтих хвилястих покривель. Це огидне місце і є резиденція уряду Папуа.

ЖИТТЯ КОРАЛОВОГО РИФУ

КАМ'ЯНІ КВІТИ І СВІТЯЩІ РИБИ

1

'Я сиджу в холодку під пальмами на високій дюні, що височіє над низовиною Дауко і над зеленими ізумрудними водами моєї коралової лагуни. Південно-східний вітер обвіває плескотливі хвилі, заколисуючи черепашок. В даліні, пінячись на рифі, Тихий океан несе свої води, що співають похвальну пісню всемогутності природи. Внизу, на піску, П'ятниця наспівує пісню і розкладає вогонь: в той час, як закипає похідний казанок, Мак Куллох з нашими тубільними друзями ловить рибу на вечерю.

Ми приїхали сюди на тубільній пірозі з командою із шести високих хлопців, які вивезли нас з порту Моресбі у відкрите запінене море. Жителі селища Ганаубада дуже вправні мореплавці.

Наше судно являє собою видовбаний човник завдовжки в дванадцять метрів; на ньому прироблено ряд виступаючих брусів; вони обвішані гачками і саморобною снастю. Парус тут виготовляють тепер переважно з парусини, що знижує його мальовничість, але збільшує силу руху. Парус формою своєю нагадує ракові клешні. Мачта стоїть вертикально і прикріплена канатом. Рулять великим, схожим на спис, веслом.

Такий човен пливе при найменшому вітрі. Білі в порту Моресбі користуються такими човнами для веселих прогулянок і для спорту, бо виготовляти такі човни простіше, ніж наші парусники, і пересуваються вони швидше.

Дауко, як і всякий кораловий острів, являє собою ряд коралових гряд, розмитих хвилями. Вода то відкриває, то закриває отвір, заповнений сріблястим піском. Вітер колише пальми, розкидані на березі ізумрудного моря, яке перед заходом сонця забарвлюється на різні кольори.

Захід сонця. Небо в червоній заграві. Хвилі золотять берег. Зоря поволі згасає і настає сірий присмерк.

Багаття П'ятниці палає на березі; хоч ніч і зоряна, але від нього видно тіні пальм. Наш човен вертається додому. Наше ложе—кораловий пісок. Наша покрівля—сяєче зорями небо. Наш світильник—місяць, що здимає свій серп над пальмами.

Вогнище гасне, і ми лягаємо спати. Я прокидаюсь переляканий. Почуваю, що щось ворухиться в моєму волоссі. Хапаюся за голову, і білий краб, завбільшки в людську руку, кидається тікати. Буджу Мак Куллоха, щоб сповістити йому „приємну“ новину. Запалюю факел і бачу, що весь берег аж кишить піщаними крабами. Надзвичайне видовище. Їх буквально тисячі лізуть берегом до води.

Коли я скочив, вони зникли. Розбуджений Мак Куллох повернувся і спросоння пробурмотів, що вони зовсім не шкідливі, і що, по-вченому, цих крабів називають *Ocupoda Ceratophalma*. Я задовольнився з цього, загнувшись з головою в ковдру і зашнур, але незабаром мусів знову прокинутись, коли краби вчинили на нас сильніший натиск. Вони повзли через нас, наші голови, вкриті ковдрами, і по голому тілу тубільців; місячної ночі вони поспішали на рибну ловлю. Ми розклали велике багаття з наловленого у воді дерева і просиділи коло нього до ранку.

Коли зійшло сонце, ми почали прогулюватись по берегу і спостерігати, як тубільці встановлюють свої сіті. Ці сіті являють собою довгу смугу в півтора метри завширшки, один кінець якої обтяжений черепашками, а другий причеплений до плаваючого легкого дерева. Тубільці, щоб сполохати рибу і загнати її в проходи коралового рифу, почали бити по воді, потім в цьому місці розставили сіті, і риба, що поховалася, запливала в неї. Таким чином спіймано було багато риби. Її почали варити в посудинах з морською водою. Під час кипіння шкіра з лускою відокремлювалася, потім виймали з неї тельбухи.

Про цей спосіб готування риби я повинен згадати з похвалою, бо риба в такому вигляді має справжній смак риби, а не консервного препарату.

Мій кораловий сад невеликий. В ньому лише два квадратні кілометри—площа зовсім мізерна проти тієї, яка тягнеться коло берега Квінсленда на відстані понад дві тисячі кілометрів. Проте, тут кожен квадратний метр, кожен квадратний сантиметр містить у собі дуже багато дивовижного й красивого. З берега Дауко можна по теплій кришталєво-голубій воді, яка доходить до пояса, бродити по сріблястому піску через коралові гряди. Подих забиває від захвату. Бачиш розкішний сад з мільйонами квітів. Під водою шмигають блискучі зграї прекрасних риб і ховаються в коралових гротах. Можна зламати цілу коралову гілку, не сполохавши при цьому риб, які ховались під нею.

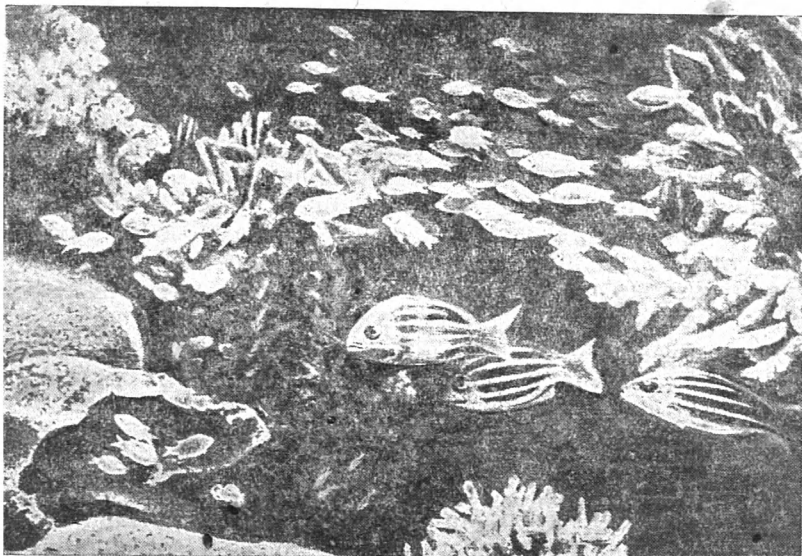
Тут дивне скупчення полих коралів усякого забарвлення, яке нагадує квітник в осінню пору. Ось гілки ніжнорожевого, яскравоблакитного та яснозеленого кольору. Місцями все таке крихке, що ламається від найменшого дотику, а місцями скраю рифу коралові утворення такі тверді, що їх не відіб'єш молотком. Корали найкраще розвиваються там, де довше діє прибій,

тобто в тих умовах, які руйнуюче впливають на витвори рук людських.

Мак Куллох—учений нашої експедиції. Я звертався до нього завжди, коли потрібна відповідь спеціаліста.

Стоячи в кораловому квітнику, я звертаюся до нього з запитанням:

— Що таке корал, де ті коралові тварини, про яких нас учили в дитинстві?

Підводний світ коралового рифа¹⁾

Мак Куллох сміється:

— Оповідання про те, що коралові рифи складаються з силісильної найдрібніших тварин, не зовсім точне. Ось, погляньте в мікроскоп.

Я подивився і побачив чудову крихітну квітку, і такі самі квіткі виднілися в кожній мікроскопічній порі корала.

— В такому разі корали складаються з маленьких квітів,— сказав я.

— Ні,—заперечив мій друг,—ці квіткоподібні форми—коралові поліпи. Вони справді тварини, але вони м'які, як желе. Вони мають властивість вбирати в себе вапно з моря і виділяти його

¹⁾ Кожен риф є окремий світ, який кишить життям і виблискує всіма барвами. Морські анемони, гігантські черепашки, прегарні водяні раки, блискучі риби, смугасті і в плямах усіх кольорів спектра снують у сутінках зеленої глибини. Самі рифи схожі на велетенські сади, квіти—з каменю, а жителі—блискотливі риби.

навколо себе у вигляді твердого кам'яного панцера. Таким чином природа рятує м'яке тіло коралових поліпів від ударів хвиль.

Тепер я зрозумів, що найменша точка коралового рифу містить у собі ціле життя. Я зрозумів, чому, спостерігаючи в мікроскоп невеличкі частинки і просиджуючи подовгу над цим заняттям, натуралісти мають не меншу втіху, ніж я в своїх довгих подорожах від південного полюса в Іерусалим і з Франції в серце Нової Гвінеї.

3

Ось пливе зграя чудових ясноголубих створінь; в темному гроті гніздиться колонія морських їжаків, повз них шмигають маленькі зелені рибки в ясночервону смужку. Ось розкинулась величезна черепашка. Величезні зигзагоподібні стульні її мають мало не метр у діаметрі, її стульний мускул такий сильний, що може віддавяти ногу людині, і часто водолази розплачувались своїм життям, потрапивши в пашу такого страховища.

Внутрішнє забарвлення черепашок красою своєю може зрівнятися лише з павиним хвостом, воно навіть яскравіше. Варт доторкнутися до черепашки кінчиком списа—і величезні стульні міцно закриваються. Легше можна зламати списа, ніж витягти його. Маслисті слиз заливає пісок, немов яскрава голуба мозаїка. Де-не-де видно ніжні анемони, ніби покручені деревця, що стискаються при найменшому наближенні.

На гілках деяких коралів Мак Куллох показує мені маленькі шишечки, завбільшки з горошину. Якщо розкрити таку шишечку, можна побачити маленького рачка. Це самиця, що оселилася в ній спершу на одному поліпі, зруйнувавши його, починає втискатися в сусідній, аж поки утворить навколо себе просторінь, яка зверху потім заростає. Самиця лишається в цьому гнізді до кінця свого життя. Самець цього виду надзвичайно малий: його знайдеш тільки мікроскопом. Він нестриманий шукач пригод і живе не в коралі. Додому він з'являється, коли заманеться, крізь отвір величиною з голівку шпильки, зовсім не турбуючись про те, що йому дістанеться від безпомічної дружини.

Ось пук гігантських блідочервоних анемон. Вони стискаються при дотикові. Якщо їх розкрити, то в них можна знайти маленьких рибок, кілька раків та креветок. Вони віднімають їжу у свого беспорядного господаря і шукають у нього захисту, коли їх переслідує ворог.

Однак, треба витратити ціле життя, щоб докладно описати кораловий риф. А втім, мій кораловий сад—і поле битви. Він дуже перенаселений, і боротьба за існування тут аж кипить. Море безжально роздрібнює кістяки мертвих на пісок, що утворив цей острів, над яким сяє сонце і навколо якого бурхають хвилі.

ФІЛОСОФ ВАРАГІ, КОІРА, ВАНІГЕЛЛА І ОРОКАІВА

1

В Ембео я спинився в одному з численних будинків, улаштованих в мирних областях урядом Папуа для мандрівників.

Звідси відкривається вид на вкриту піною морську широчінь, на піщані обмілини в даліні. Всього кілька тижнів тому коло порогу мого будинку крокодил вхопив людину. Кажуть, це зробив злий дух. Все селище переселилось на сто метрів вверх по річці. Якщо злий дух захоче знову жертви, він не знайде селища на старому місці. Переслідувати її він не наважиться. Коли ж і спробує, його настрашить траур, в який прибрались жителі, та їх барабанний бій. Ну, звичайно!

Лише один дуже старий чоловік приходить на місце колишнього поселення. Він майструє човна.

Я стараюся зрозуміти белькотання і бурчання старого Варагі. Він має вигляд якогось страховища. На шиї в нього амулет з людських зубів, чорних і огидних, але Варагі цінує ці зуби більше, ніж ті нечисленні роки, які йому лишилося жити. Адже вони означають славу перемогу і свідчать про те, що він знищив людину. Усе це було давно, але воно свіже у пам'яті наївного діда. Тяжко зітхаючи, Варагі відкладає люльку і розв'язує торбинку, в якій зберігаються всі його земні скарби та радощі— велика тиква, що перетворилася на вапняний горщик, зелений перець, горіхи бетеля та різний брудний мотлох. Він виколупує з горіха зернину і починає її жувати, кладучи в рот для більшої гостроти перець. Потім відламує шкуринку від вапняного горщика і починає її смоктати.

Домішка вапна при жуванні бетелю має особливе значення. Вона забарвлює жуйку в червоний колір, а зуби при постійному вживанні—в смолисто-чорний. Бетель—не сильний дурман, жування його—погана звичка, поширена по всій Новій Гвінеї. Наркотики ж взагалі майже невідомі папуасам. Вони люблять дурманити себе тільки жуванням бетелю або глибоким вдиханням пахощів прямих рослин.

До старого приходили сини допомагати йому в роботі. Коли човна закінчили, я найняв його разом з власником за дві пачки тютюну на день.

Скінчивши човна, на ньому почепили великий пук волокон, на знак того, що він належить вожакові. В передній частині його прив'язали плоди таро, як жертву духові таро, який супроводить тих, хто їде водою. Свята простота! Жителі селища допомагали мені спустити човна на воду у затоці Опі, і я назвав його ім'ям нещасного судна Шекльтона „Ендьюранс“.

Мак Куллох привіз із собою з Амбазі шістьох тубільців, які мали супроводити нас у наших мандрівках. Завантаживши наші речі, вони взялися за весла, і ми виїхали у води, що течуть казковою країною.

2

Чим більше я бачив Папуа, тим ясніше мені ставало, що вона—найдивовижніша і найсвоєрідніша країна на землі.

Мандруючи в човні Варагі, я був вражений красотою природи. Наді мною звисали гірлянди рослин, які розкинулися над вузьким руслом річки. То тут, то там, ніби сліпуче полум'я, горіли яскравочервоні квіти виткої рослини „д'Альберті“. Назустріч нам траплялись піроги, навантажені плодами садів, і все частіше чути було привітання: „Орода! Орода! Орода!“ Нарешті ми під'їхали до невеликої галявини серед густого лісу. В холодку горіхових пальм стояли халупи селища Коіри. Тільки частина жителів прокинулась, і, коли старий Варагі пристав до берега, вони сонно привітали нас: „Орода! Орода!“

Коіра—казкова місцевість. Тутешні жителі цілий день сплять і виходять лише вночі, щоб відігнати злих духів—мерців. Посеред Коіри стоїть урядовий будинок для приїжджих. Двері тут завжди відчинені—мовчазне запрошення для втомленого мандрівника. Так ми й зробили: увійшли і влаштувались по-домашньому. Не встигли ми розкласти свої речі, як поприходили тубільці, пропонуючи своє саго і таро в обмін на тютюн.

Серп місяця визирнув зза сагових пальм. Землю залляло сріблясте світло. Серед тіней пальм котились сріблясті води в морок лісів, і річка, немов величезне дзеркало, відбивала чарівну красу зоряного неба. Позаду нас лежало селище. Серед халуп і вогнів сновигали пробуджені жителі; повз нас, жваво балакаючи, проходили окремі групи.

Це була незвичайна картина. Ми мали побачити, як тікають „духи мертвих“ з темної тіні на яскраву пляму місячного світла серед кокосових пальм. Але час духів ще не настав, і ми не могли побачити нічого особливого, крім сили-силенної світляків, що горіли снопом срібних іскор, та комарів, що примусили нас сховатися в постіль.

Цієї ночі нам погано спалось. Щойно ми полягали, як раптом загуркотіли барабани. Спершу звуки були дуже приємні, але через якусь годину вони стали просто нестерпучі. Аж ось ро-

зітнувся страшенний удар, залунали крики, зойки і знявся несамопитий гавкіт собак. Це був якийсь гармидер.

Я не міг більше терпіти і вибіг на ганок. Волосся моє стало сторч... Я побачив дивовижну картину. Виявляється, одного чоловіка „укусив дух“. Бідолаха справді був хворий і, здавалося, ладен був випустити дух. На платформі його хати сиділи сусіди, які били в барабан, щоб вдержати „духа“ і не дати йому вийти з тіла. При цьому вони турбувались не так про життя хворого, як про самих себе, бо гадали, що на випадок смерті хворого, дух його прийде в село, буде розгулювати по ньому і вимагати нових жертв.

Величезна кількість інших відлетілих „духів“ витала кругом, щоб відібрати у тубільців життя, яке ті так галасливо захищали.

Через те, що барабанний бій тривав, „дух“ тримався в тілі, і страшні незримі сили нічого не могли вдіяти. Час від часу жінки хапали палаючі факели і з криками накидалися на невидимі примари. Коли я побачив білі, немов привиди, постаті, які дико танцювали й підстрибували, мені здавалося, що я справді бачу духів, і я вирішив цю галасливу історію припинити.

Я дістав із свого багажу півфунта магнію, загорнув його в чорний папір та зелене листя і пояснив присутнім, що хочу прогнати або духів, або їх самих. „Але як може такий маленький пакуночок прогнати духів?!“ Мені ніколи було з ними розмовляти, я кинув пакуночок в огонь і пішов геть. Юрба, яка не досить поважала мої сили, як ворожбита, зібралась над пакуночком, поки огонь помалу охоплював верхню обгортку.

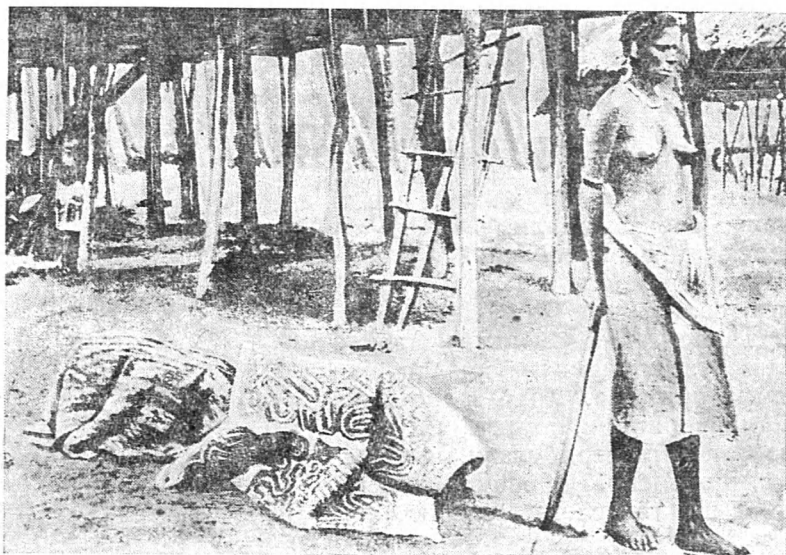
З глухим тріскотінням сліпуче спалахнув магній. Немов метеор упав на цих людей. Як ракети, блискалки вогняні лінії запалених факелів, які несли з собою втікачі. Червоною хмарою здійнявся вгору попіл. Розляглися дикі крики жаху, і перелякані за смерть тубільці миттю розбіглися. Замовкли барабани. Лише одну мить тривав жалібний стогін. Потім все стихло. Якщо хто оцінив „пурі-пурі“ білу людину, то це бідолаха хворий, який дістав чималу порцію риб'ячого жиру і на другий день, бадьорий та здоровий, ходив серед своїх товаришів.

Потім я довідався, що мій невинний жарт приніс мені мало завидну славу дим-дим пурі-пурі (білого ворожбита).

Пурі-пурі чарівник з Орокаїви

Другого дня в селищі панував страх. Всі до мене були надзвичайно привітні та прислушливі. Я висловив бажання побачити білих привидів, що відігравали таку видатну роль останньої ночі, коли заклинали духів. Не зважаючи на опір, до мене при-

Влови у Ванігелла¹⁾

тягли деяких жінок, з голови до ніг обліплених білою глиною. Вони скидалися більше на гіпсові зліпки, ніж на живі істоти, і минуло немало часу, поки я зрозумів, у чому річ. Виявилося, що

¹⁾ Дві вдови накриті таповим покривалом. Серед дивних звичаїв і традицій у тубільців Нової Гвінеї немає нічого, що було б оригінальніше за звичай, пов'язані із смертю. Як більшість первісних народів, тубільці в смерті бачать щось жахливе. Коли мрець не занадто старий, або не дитина, віком своїм, папуас приписує смерть злим духам. Більшу частину свого життя папуас проводить у жалобі по родичах. Найтяжче приходить вдові. У Ванігелла жінка після смерті свого чоловіка відходить від загального життя селища. Вона оселяється на підлозі в халупі свого чоловіка, де постить і мовчки живе самотньо довгі місяці. Вона ні з ким не розмовляє і харчується лише найпотрібнішим. Раз на день вдова відвідує чоловікову могилу. Вона повзе рачки під таповим покривалом, щоб ні один житель не бачив її обличчя. Родичі покійного супроводять удову, ведучи по землі цілком чи спином і показуючи їй таким чином дорогу. Як мине траур (тривалість його визначає ближчий родич померлого), вдова скидає траурне вбрання і знов бере участь у житті племені. Період трауру триває від одного до півтора років. Як тільки вдова повертається до загального життя, вона зразу ж шукає нового чоловіка.

якийсь час тому, помер молодий чоловік, і вдова та близькі родичі прибралися в траур, вимазавшись білою глиною.

Походження цього звичаю невідоме. Від старих жінок мені вдалося лише почути: „Наші предки так робили, і ми так робимо“. І так завжди в Новій Гвінеї.

Смерть викликає смуток і тривогу по всій місцевості, бо дух мерця витає над селищем і чекає нагоди заподіяти зло і нещастя. Після смерті вдова одразу ж прибирається у вищеописаний траур. Вона вертається додому і віддається смуткові, який виявляється, очевидно, більше зовні. Від двох до трьох місяців вона лишається прикованою до хати. Вона вимазана білою глиною і живиться лише найнеобхіднішим. Друзі приносять їй їжу і дрібне сіре насіння—„слізки“, яке вона приробляє до одягу, схожого на корсет. По закінченні домашнього ув'язнення влаштовується велике свято; вдова може знову виходити з дому. Після цього ще принаймні з рік вона мусить носити свій траурний одяг, ходити з коротко підстриженим волоссям і обмазувати лице білою глиною, щоб показати, хоча б зовні, що вона в великому смутку. Коли мине рік, найближчі чоловікові родичі вирішають, чи достатні каяття і смуток вдови. Знову відбувається гульбище,—свята відіграють велику роль у всіх обрядах Папуа,—і брат покійного знімає з удови траур і накладає його на свиню. Коли траурний одяг знято, сум жінки минає і переходить на свиню. Останню колють і пожирають. Так горе змінюється на радість. Старе вбрання викидається, і жінка знову може одружитись. Жодна жінка в Новій Гвінеї не хоче зостатися вдовою.

Я повернувся до берега і поплив далі на „Евріці“. Другого дня я хотів бути у Ванігеллі, великому орокаївському селищі, а тому вирішив їхати вночі.

Це збентежило мого чорного рулевого, якому в темряві важко було орієнтуватись. Я показав йому на небі велику зірку, щоб він орієнтувався по ній, і пішов спати. Але через чверть години рулевий збудив мене криком: „Таубада (пане), покажи мені іншу зірку, тієї нема“. І справді, зірка Альфа Круціс сховалась за хмарою. Довелось самому взятися за руль, і наступного ранку ми кинули якір коло незвичайного селища орокаївів.

4

Орокаївами називають загалом усіх тубільців, що живуть на північному побережжі Папуа від річки Мембари до Мукави на мисі Птиці. Їх назва походить від привітання „орокаїва“. Орокаїви живуть здебільшого в первісному стані; вплив культури виявився у них лише в знищенні племенних усобиць та сутичок. Кількість племен, мов і говірок тут, очевидно, відповідає кількості селищ. Велике селище Ванігелла особливо мене здивувало: тут, власне, зливаються в одно три селища, живуть три різних племені і говорять трьома різними мовами.

Мені пояснили, яким чином утворився цей „Вавілон“. За переказом, одне плем'я переслідувало колись разом з батьками неслухняних закоханців. Молоді люди видряпались на дерево, а коли за ними полізли, дерево за них заступилося й почало рости. Тоді вирішили спилити дерево. Це вдалося, але воно впало з таким гуркотом, що мова переслідувачів переплуталась, і вони почали говорити різними мовами.

Звичаї, релігійні забобони та святкові обряди папуасів надзвичайно вигадливі. Тубільці невідступно додержують традицій, і кожна зміна племенних звичаїв та обрядів натрапляє на сильний опір.

Поблизу Ванігелли тече маленька річка. Води її живлять внутрішні болота, а береги вкриті мангровими заростями. Обидва береги мають такий вигляд, немов уздовж них простягається ліс струнких паль. Гілля їх розростається склепінням, яке, ніби зелений намет, вкриває річку. На одній з прибережних галявинок видно юрбу плачущих жінок. Предмет їх смутку—молода жінка з червоним волоссям, яка сидить посередині.

Що це? Убрання наче не схоже на траурне. Молода жінка вся в прикрасах. Це подруги дівчини страшенно засмучені тим, що має відбутися її весілля. В таких випадках, згідно з встановленими церемоніями, треба плакати й сумувати. Справді, жінки в орокаївів мусять більше сумувати, ніж радіти.

Верхня частина тіла і волосся молоді жінки пофарбовані в темночервоний колір. Робиться це особливим способом. Збирають стручки певної рослини, зерна з них виймають і роздушують: утворюється червонуватий м'якуш. Його розбавляють кокосовою олією; цю рідку суміш родичі набирають в рот і оббризкують нею бідолашну жінку. Моя поява сполохала жінок, і вся група, наче похоронна процесія, пішла в селище. Жінки обступили плачущу наречену, чоловіки—хату нареченого.

Раптом по юрбі перебігло хвилювання. Прикрашений пір'ям, войовничого вигляду чоловік вибіг наперед і почав вимахувати списом. Він говорив про хоробрість нареченого, про його спритність у боротьбі, про вправність у киданні списа і взагалі всіляко вихваляв його, як воїна і мисливця. Нареченій це, очевидно, сподобалось, і вона підійшла трохи ближче. Тоді вийшов другий темношкірий і сказав про покривало з тапи, яке вона носитиме, не згадавши при цьому, що молода жінка мусить його спершу сама виготовити; сказав далі про каї-каї (страву), яку вона їстиме, проминувши, звичайно, що вона сама її буде варити; сказав про сади, якими вона володітиме, не зазначивши, звичайно, що вона в них буде насаджуватись від роботи. І наречена знову наблизилась на деяку віддаль. Третій говорив про човни нареченого, про його чесноти. Величання тривало, і за кожною обіцянкою, за кожним вихвалінням, які робили нареченого бажанішим, дівчина поволі наближалась до його хати.

Але всього цього, здавалось, їй було мало, і вона все пла-

кала, аж поки останній хвалько заговорив про свиней, яких вона одержить. Поводження нареченої зразу змінилось. Вона швиденько вилізла хисткою драбиною вгору, в хату.

Якби я не захопився так спостереженням за дівчиною, я звернув би увагу на старого—її батька, який хихотів, прислухаючись до кожної обіцянки, і щоразу зав'язував вузлика на віршовці.

Свято закінчується шлюбом, але він тільки тоді стає дійсним, коли чоловік викладе тестеві все, що було обіцяно.

Шлюб орокаївських жінок—просто епізод в їх житті, природна подія, необхідна для блага її духа; із шлюбом у жінки більше зв'язано горя, ніж радості. Я певен, що звичайний папуас не знає тих глибоких переживань, які ми називаємо коханням. Не хочу цим сказати, що там немає подружньої вірності. Навпаки, її пильнують більше, ніж у нас. До цього примушує традиція і племенні звичаї. Та й взагалі чоловіка спонукає до шлюбу більше звичай, ніж природна охота. Звичайно тут не зважають на особисті властивості, симпатію і красу, бо держаться загальних шлюбних звичаїв племені.

Тубільці, яких я взяв із собою ще в Амбазі, не раз потішали мене під час подорожі. У Ванігеллі, наприклад, побачивши в мене маленьку гармонь, вони почали говорити що я, як дім-дім, посадив у неї духа, який і видає чудні звуки. Пізніше вони дивувалися, для чого дім-дім наробив маленьких дітей, які кричать „папа“ і „мама“, коли їх смикати за мотузочку, і заплющують очі, коли їх класти.

Я приїхав наче саме враз. Тільки що мені пощастило побачити весілля, як незабаром випала нагода спостерігати другий важливий обряд—похорон.

Тубільці, коли мова йде не про смерть дуже старих людей та немовлят, або про смерть від такої, наприклад, очевидної причини, як удар списа, вважають, що причинець її ворожбит або ворог. Смерть обгортає більшість селища в траур і вносить цілковиту пертурбацію в життя.

Померлий був дуже здоровий чоловік, і все село віддалось глибокому смуткові. Стояв страшенний галас, зойк і виття. Це тривало весь час, поки труп обмивали, натирали жиром, розписували племенними знаками і вдягали в саван, сплетений із пандану.

Потім вісім чоловік поклали покійника на носилки і мовчки віднесли його на середину села. До покійника підійшов чоловік, очевидно, старший брат, і, назвавши його на ім'я, спитав у його „духа“:

— Ти у нас?

Носилки з покійником хитнулись. Потім почалися заклинання під час яких дух мусів виявити ворожбита, винного в смерті. Чоловік узяв з невеликого пучка один прут і знову звернувся до покійника. Він почав перелічувати селища, про які відомо,

що їх жителі погано ставляться до племені, і де можна було припустити існування ворога. Щоразу, називаючи нове селище, він брав один прут і відкидав, коли виявлялась його „непричетність“. Нарешті носилки хитнулися, і винне селище було „виявлене“. Потім перелічували роди і прізвища, аж поки нарешті заподіяння смерті було приписане людині, відомій, як „весьильний ворожбит“ і запеклий ворог покійного. Звичайчо, увесь цей розслід був не що інше, як заздалегідь підготовлена гра, але вона справляла сильне, незабутнє враження на довірливу юрбу, доведена таким чином до хворобливої екзальтації.

Надвечір траурний похід рушив до місця похорону. У старі часи покійника ховали за його хатою, але уряд заборонив це з санітарних міркувань.

Найближчий родич покійного ішов попереду похоронного походу. У правій руці він тримав список, щоб показувати духові покійного дорогу до місця похорону, бо дух цей „усе ще витав поблизу“. За найближчим родичем ішов другий, який ніс мішок з коштовностями покійника. Нові прояви смутку, і труп снущено в могилу, ногами до гір. Перше, ніж труп зовсім засипали землею, один із чоловіків-родичів, маленькою паличкою ударивши покійника, дав йому сигнал вирушити до місця перебування духів померлих, де його раніш померлі родичі пізнають по знаку на обличчі і зустрінуть привітно. Потім другий чоловік, з торбинкою набитою речами, запевнив померлого в тому, що всі вони будуть належно використані найближчим родичем по крові. Нарешті, воїн у повному озброєнні почав дико потрясати списом над могилою і, страшенно загрожуючи духові ворога, кликав дух покійного, як відважного бійця, подолати ворога, коли той трапиться на дорозі. Потім могилу засипали і над нею зробили невеликий могильний горб.

Всі пішли. Лише вдова, жалібно плачучи, схилилась над могилою.

5

Звістка про ворожбитство „дім-дім пітчер таубада“ („білого чарівника“) швидко поширилась по побережжю. Хоч би де ми кидали якір, скрізь святково прибрані тубільці виїздили на своїх човнах нам назустріч.

Ніколи ще з часів приходу іноземців тубільцям не випадало нагоди проявити свої звичаї в повному блискі й величі. „Великий уряд“ забороняв бої і сутички, а цей таубада нічого проти них не мав! Таким чином траплялась можливість перемогти сусідів, перерізати їх і захопити жінок. Панував святковий настрій, тим більше, що дім-дім (іноземець) роздавав куку. Тубільці мазали рум'янами з червоної глини щоки, фарбували зуби, годинами висиджували над своїми зачісками, чистили й чорнили брови—за останньою орокаївською модою.

А що сказати про вбрання? Чи є що красивіше й дорогоцінніше за коричневу шкіру, дану природою, приборану в пір'я, прикрашену квітами! Дами з Екоро носили одяг з міцної кори тапи, зібраний спереду і ззаду у вигляді фартухів.

Виготовлення головного убора триває місяці, але це—улюблена робота. Такий убор викликає в усіх заздрість і захоплення. Пір'їна підібрана до пір'їни, а великі пір'їни розставлені так, що вони можуть вільно хитатися. Закінчує убор пір'я райської птиці. Усе це гойдається за кожним кроком.° Складне мистецтво гармонійного добору фарб при виготовленні цього вінка з пір'я свідчить про природне художнє чуття у тубільців.

Цікаво, між іншим, як „голяться“ тубільці. Волосся, яке виросло на бороді за тиждень, вони вплітають між двох тонких волокнистих ниток, або захоплюють створками маленьких молюсків і знищують в прикорні. Надзвичайно багато часу й уваги віддають тут зовнішності. Тубільні чепуруни замість тростинок носять кам'яні ціпки, оздоблені пір'ям.

6

Урядовий чиновник з Буна повідомив жителів Екоро про те, що ми маємо приїхати, і двісті тубільців у повному військовому озброєнні зустріли нас на березі з вигуками: „Орода! Орода!“ Шість перекладачів допомагали мені, як помічники режисера, бо мої танцюристи були неслухняними людьми. Сценою був прямокутник, з трьох боків оточений стрункими кокосовими пальмами і відкритий з берега, де блакитний океан, пінячись, вирував по рифах і скелях.

Терум-тум-тум! Терум-тум-тум! Терум-тум-тум!

Сотні барабанів розтинали повітря веселим гуркотом, і двісті тубільців закружляли в танці. Під барабанні звуки забули вони про мій апарат і про все на світі. Це був дикий, дивовижний танець. Танцюристи справляли чарівне враження симфонією барв своїх розкішних головних уборів з різнокольорового пір'я. Спів, барабанний бій, тупіт ніг були такі, що здавалося—схитнеться земля. Годинами спостерігав я цей безугавний танець, але він тривав з непослабною енергією ще довго по тому, коли ми знялися з якоря біля Екоро і поїхали до Туффі.

Туффі—урядова станція, де проживає головний чиновник північно-східної області. Туффі, яке лежить на передгір'ї миса Нельсона, славиться своєю прекрасною гаванню. Колись три великі гори Трафалгар, Вікторія і Британія, очевидно, виливали потоки своєї лави, які текли до моря; розколини в лаві потім були розмиті, і так утворились красиві бухти і гавані. Тут їх є з десятків, і нагадують вони норвезькі фіорди. Невеликі морські затони простягаються серед квадратних берегів і вдаються в гори. Вони прикрашені ланами, ніби зеленим ізумрудним кили-

мом. Вгорі туляться невеличкі селища, і на кожній плямці землі розводяться садки та кокосові пальми.

У південній частині півострова є багато долин, дуже родючих і надзвичайно красивих. За всі свої мандрівки по земній кулі я ніколи не бачив такої чарівної місцевості, як Аваненська долина. Їдеш угору тихими водами невеликої річки і потрапляєш коло острова Наніау в казкову країну. Гори, схожі на альпійські, прикрашені природним оксамитовим килимом і всіяні квітами, височіють обабіч. Селища в тіні пальм, здається, ніби поринули у вічну дрімоту. Позаду підносяться гори, оточені легенькими хмарками. Дороги між селами йдуть серед чагарників пишної краси, драконових дерев, каладіумів та інших тропічних рослин.

У веселому вигляді жителів Аваненської долини відбивається навколишня краса природи.

ЖИТЕЛІ ВНУТРІШНІХ ОБЛАСТЕЙ

ПОДОРОЖ ДО ГІРСЬКИХ ГНОМІВ

1

У ясні дні з острова Юле видно за гірським пасмом вершину гори Таффі. В долині за цією горою лежать селища карликових племен в Ононге. Мені дуже схотілося побувати в глибині цієї країни. Ми вирішили поїхати.

Старший урядовий чиновник в Кіаруку дав у наше розпорядження тридцять носіїв із сусіднього села Біото і на придачу, для підтримання ладу, — двох „поліцаїв“ — тубільців із сільської охорони. Вони мусіли відповідати за носіїв, і на випадок утечі притягати їх до „дисциплінарної“ кари; справа в тому, що носії так і дивляться, як би зникнути, коли ноша занадто важка, або коли їх заводять занадто далеко від дому. Одначе, у нас в дорозі не було ніяких непорозумінь з нашими носіями. Може тому, що ми ставилися до них прекрасно; вони вважали подорож до Ононге не як за роботу, а як за втіху.

Ми відпливли з острова Юле і перебрались, насамперед, у Біото, де розподілили наш багаж. Кожній парі носіїв довелося нести на жердині вантаж у два з половиною пуди. Увесь багаж був укритий брезентами; виїжджаючи в гори, доводилось зважати на те, що другу половину дня і всю ніч до світанку литиме дощ.

Та от ми вийшли з Біото. Проминувши прибережне болото, яке кишіло малярійними комарами, ми втоптанною стежкою почали підійматися на гору і незабаром поринули в прохолодний тунель вічнозелених лісів. Немов довгі печери, крутилися ходи в болотяному лісі.

2

День за днем звивчастою, крутою стежкою повзла шереха коричневих людей. Іноді ми спускалися в глибокі долини і йшли понад прохолодними гірськими струмками, невгомний гуркіт яких віддавався луною в сусідніх міжгір'ях.

Не зважаючи на те, що гірські хребти перетяті численними долинами та міжгір'ями, дорога була надзвичайно рівна. В середньому підйом був 1:10 і 1:5. Стежка йшла понад краєм міжгір'я. Раз у раз траплялись осуви та підмиті водою місця, а

тому посуватися вперед треба було дуже обережно. Дорога зовсім заросла папороттю, яка утворила майже непроникливу стіну. Не встигли ми пройти кількох кілометрів, як упав туман і обгорнув усе довкола мороком. Сірі від старості, кошлаті дерева, цвіль, могильна імла і безгоміння робили дорогу примарною і страшною. Вершини, по яких ми тепер ступали, були зовсім інші, ніж ті, що їх ми бачили досі. Дивний, якийсь похмурий і сумний характер мала навколишня рослинність.

Під кінець дня ми дійшли до прогалини, на якій стояло кілька вкритих гіллям куренів. Тут ми вирішили переночувати. Навколо панувала туманна імла, яку можна спостерігати в лісах на великій висоті. Зненацька почалася страшенна злива. Було нудно й холодно. Я спорудив собі незатишну постіль із ящиків нашого багажу.

Наш маленький бівак розташувався приблизно на висоті двох тисяч трьохсот метрів. Тут було дуже холодно. Багаття чадли й диміли. Носії затагли монотонну пісню.

3

Понеділок, 16 липня 1921 року.

Нарешті ми прибули в Ононге. Останній перехід був дуже важкий, бо минулої ночі ми спали погано, але, не зважаючи на це, вісім годин зряду йшли прискороною ходою. Члени наші задубіли від різкого холоду, посуватися вперед перешкождала злива. Озираючись назад, ми крізь укриті мохом дерева любувалися прекрасним краєвидом (дві тисячі сімсот п'ятдесят метрів!). Тепер на обрії видно гору Юле. Стежка в'ється вздовж гірських оаз понад краєм проваль. Ми пройшли перевал і поволі спускаємося з гори; Ононге принаймні на шістсот метрів нижче від вершини гірського хребта, який лежить на дві тисячі п'ятсот метрів вище морського рівня. В міру того, як ми спускаємося в долину, рослинність стає багатша, порівнюючи з похмурими висотами Таффі. Дорога звільняється від кущів та повзучих рослин і тепер більше схожа на алею в саду, ніж на стежку в глибині Нової Гвінеї. В далечині на висоті чотирьох тисяч метрів над рівнем моря видно вершину гори Вікторії.

Десь за дві з половиною години ходу до станції стежка розширяється в прекрасну дорогу, по якій може проїхати екіпаж і навіть автомобіль. Рослинність стає все розкішніша, дивовижні своєю красою дерева, велетенські пальми та папороті утворюють густі непрохідні зарості. В міру того, як ми спускаємося вниз, відкривається краєвид на численні селища, розкидані по вершинах гір. Жителі висипають із своїх жител і поспішають подлюбуватися рідким видовищем: білими в супроводі носіїв. Дорога тут прекрасна; на те, щоб прокласти її, пішло, певно, немало сили. Клімат тут сухий (смуга дощів і туманів лишилася тепер позаду на вершині хребта), а тому дорога в прекрасному стані.

Всього ми пройшли коло двохсот кілометрів.

Я спустився з чотирма носіями та двома провідниками до річки Ванап. Якщо дивитися з станції на північ, видно широку долину і на сході гірське пасмо Чортон.

Обабіч долини спускаються гори висотою в дві тисячі сімсот—три тисячі метрів. Вода, стікаючи вниз, утворює річку Ванап, яка тече у вигляді латинської літери „V“

Схили гір майже всюди вкриті густою травою; дерев не видно, їх зрубано ще тоді, коли тубільці на крутих схилах коло самої річки розводили свої садки. Це були невеликі насадження ямсу, солодкої картоплі, цукрової тростини і гарбуза. Населення обходиться без м'яса; вняток становлять лише свята з танцями та бенкети, де незмінно фігурує свята свиня. Бурхливі води річки мчать між велетенськими скелями, утворюючи гуркітливий гірський потік. Немає змоги перебрести його, такий він глибокий і така швидка тут течія. Можна перебратися на протилежний берег, лише користуючись мостами, що їх зробили самі тубільці. Ці спорудження складаються просто із зрубаних і перекинутих прибережних дерев, які завжди змиваються течією, і тому їх раз-у-раз треба замінити новими. Високо вгорі, ніби приліплені до гір, видніються селища. Не зважаючи на те, що на полях дуже багато овочів, мені важко добути для носіїв достатню кількість харчів.

Середа, 20 липня 1921 року.

Сьогодні увечері я хочу записати на грамофонних пластинках деякі пісні тутешніх гірських жителів. Був у селі Евезі, де ми провели фотографічне знімання для кінофільму. Хатки в цьому селищі гостроверхі, вкриті листям пандану. Вони збудовані на палях приблизно на метр над землею і стоять на галявині, розчищеній від дерев. Те, що хати стоять на відкритому місці, указує на надзвичайно м'який клімат.

Тут нас люб'язно зустрів вождь, уже немолодий, маленький чоловічок. Рисами свого обличчя чоловічок дуже нагадував ірландця, погляд його свідчив про розум. Він держав на руках і ніжно гладив маленьке порося; розмовляючи з нами, він ласкаво говорив і до маленької тварини. Я пояснив йому, хто я такий і чого приїхав в Ононге. Чоловік дуже здивувався і натякнув, що йому не зовсім зрозуміле, чому я зробив таку довгу, втомну подорож. Невже тільки тому, щоб „бачити тінь його людей“ і слухати їх пісень?

Більшості жителів у той час в селищі не було: вони працювали по своїх садках на березі річки, або на далеких схилах. Скінчивши обробляти садки і збирати плоди, тубільці переходять на нове місце, а попереднє лишають під паром. Іноді минає з десять років, аж поки старе місце знову використають. Цим пояснюється те, що в долині так часто трапляються викорчувані та порослі травою поляни.

Ми сфотографували тих жителів, що лишилися у селищі (це були майже виключно старі), поряд з їх жінками та хатніми речами. Ремеслом тут не займаються. В цьому відношенні єдине заняття—плетіння сітей для ловлі диких свиней. Дивно, як мало ці люди хворіють на різні хвороби. Я не бачив тут ні сипуми, якої всі так бояться, ні інших болячок та опухів, що лютують у прибережних смугах.

З села ми крутою стежкою спустились до велетенського шурпника, що лежить нижче лісу. Ці дерева ростуть на висоті тисяча п'ятсот—дві тисячі сто метрів. Їх садовлять самі тубільці, і вони замінюють тут кокосові пальми. Плід яйцевидної форми має щось із тридцять сантиметрів завдовжки. Він складається із незліченної кількості невеличких деревних частинок. Розламавши шкаралупу, можна виїняти їстівну частину—невелике довгасте зерно. Плоди ці споживають не зразу після того, як їх зірвуть з дерева. Спершу їх довгий час (щось із рік), сушать, розвішуючи в житлах.

Після обіду я почав готуватися до запису на грамофонних пластинках співів тубільців. Коли я розпакував апарат, який разом зо мною відбував усі втомні переходи, виявилось, що він працює бездоганно. Жодна з пластинок, перевезених у герметично закритих коробках, не розбилась.

Ще в Ононге мені вдалося за допомогою двох бляшанок спід гасу змайструвати щось подібне до рупора. Тепер я встановив апарат на дверях між кухнею і їдальнею. Хор, який складався з жителів навколишніх селищ, став під рупором у кухні.

Довелося витратити багато терпіння, аж поки мені вдалося сяк-так розгрупувати голоси і розставити співців. Дальші труднощі полягали в тому, щоб примусити їх починати спів разом, і ще важче було примусити їх спів разом припиняти. Проте, після кількох репетицій, я міг мати прекрасні пластинки. Голоси були сильні, звучні й повні. Але без репетиції можна було зафіксувати пісні тільки в тому вигляді, в якому їх співають по селах. Після того, як мені пощастило як слід записати шість пластинок, я відразу завів апарат, який відтворив ці співи. Дикуни були дуже здивовані, проте, незабаром стали дивитись на це доволі байдуже, вважаючи, що грамофон—нова вигадка білої людини, яка все може, і для якої немає нічого неможливого.

Характерна риса співів тубільців—особливість мелодії і повільний тягучий ритм. Слова надзвичайно прості, їх не більше як двадцять на кожную пісню, і вони повторюються без кінця-краю. Одна й та сама мелодія співається на дюжину різних текстів. У записаних мною піснях співалося найбільше про річки, птахів, квіти тощо.

Четвер, 21 липня 1921 року

Наближається час прощання. Носії прокинулись на світанку, бо поспішають додому. Цього ж ранку мені вдалося зафіксувати ще

кілька пісень; після вчорашнього уроку хор помітно покращав.

Звістку про те, що я їду назад, переказували з уст в уста по всьому шляху мого переходу. Тубільці залишали свої селища, щоб вийти на дорогу і побажати мені щасливої дороги. Коли я виходив з останнього селища, мене проводжав карликовий ватажок, про якого я вже розповідав. На прощання він щиро потиснув мені руку. За час мого перебування в горах я дуже полюбив тамтешніх жителів. Це хороші, скромні люди, ще зовсім не зіпсовані культурою.

Коли смеркло, ми рушили до недалекого, невеликого озера. Воно лежить приблизно на висоті двох тисяч п'ятисот метрів над рівнем моря і є місцем витоку чотирьох великих рік. На березі росло кілька на прочуд гарних білих квітів. Озеро наповнюється струмками, які збігають з гори Таффі, що стоїть на триста метрів вище; воно має метрів з вісімнадцять глибини. За віруваннями тубільців, в ньому живе дух змії. Дивлячись на його дзеркально рівну поверхню, мимоволі починаєш і сам вірити в цю легенду. Над водою скупчилися гіллясті дерева і велетенські папороті. Все тут навколо якесь дивно самотнє й сумне.

Так кінчається день мого прощання з Ононге. Мені подобається навколишній похмурий краєвид: береги озера, закинутого в царстві високих гір, вічних туманів і постійних дощів, серед дрімучих пальмових лісів, усіяних орхідеями; дико тут навкруги, але так прекрасно, як може приснитися тільки ввісні.

САНОВНИКИ І ДИПЛОМАТИ МИСЛИВЦІВ ЗА ЧЕРЕПАМИ

ГОЛОВНИЙ БУРГОМІСТР І ВОЄВОДА УРАМІ

Ми проїхали водним шляхом від внутрішніх болот, які живляться водами з гірського кряжу Оуен-Стенлі, до сполучення річки Арамії з могутньою рікою Баму. Не обійшлося без пригод. Коли ми стояли на якорі проти Бімарамію, на річці раптом з'явилися плавучі, вкриті травою острівці, більшість яких, підходячи до нашого корабля, щільно до нього прикріплялися. Було зовсім темно і йшов сильний дощ, а тому ми не мали ніякої можливості звільнити корабель. Тим часом острівців, що облягали корабель, дедалі більшало. Цілу ніч ми боялися, що у нас зірветься якір, або порветься якірний ланцюг, і ми будемо віддані на волю стихій. На світанку ми побачили, що наш корабель являє собою центр невеликого острова, вкритого травою та деревами. Тубільці, помітивши з берега, що ми потрапили в безпорадне становище, припливли нам на допомогу. Плавучу землю насилу відірвали по шматочках, і ми знову були оточені водою. Тепер нас чекала нова небезпека. Наближався приплив, під час якого рух по Баму дуже небезпечний. Вже здалеку можна було побачити гнаний у наш бік водяний шквал. Однак, нам удалося досягнути берегового миса, і ми поспішили кинути обидва якорі. В цю ж мить нас захопили бурхливі хвили припливу. Виявилось, що наша заслона—прекрасний захист. Ми відбулися сильною хитавицею, тоді, як навколо бушувало розлючене море. Правда, багатьом з нас довелось дуже попомучитись від морської хвороби. Коли морська стихія вгамувалась, ми, обминаючи низовинні береги Урамі, випливли в чисте море.

Пізно ввечері ми в'їхали в тихі води Кереві позаду острова Гоарібарі. Щойно встигли ми кинути якір, як з'явився човен з тубільцями. Вони поспішали повідомити нас, що в Кереві сьогодні збираються жителі околиць і що ввечері відбудеться свято з танцями, в яких вони запросили нас взяти участь. Втоmlені дорогою, ми відхилили це приемне запрошення, збираючись як слід виспатись. Проте, виявилось, що це—річ неможлива. Безнастанний гуркіт барабанів і невгамовний тихий спів при-

мушували згадувати про відьомський шабаш. З вереску жінок і виття собак все, що відбувалося на березі, здалеку можна було прийняти скорше за загальну різанину та бійку, ніж за свято.

Коли зайнявся день, я, на превеликий свій жаль, помітив, що тубільці, які брали участь в танцях, уже покинули Кереву і на довгих човнах плывуть додому. Розмальовані і прикрашені пір'ям, тубільці мали надзвичайно цікавий вигляд, особливо зда-

Човен з Гоарібарі¹⁾

леку, коли стоячи плвли в своїх човнах. При ближчому огляді тубільці справляють далеко не таке поетичне враження. Пір'я, що прикрашає їх, брудне і липке, тіла й обличчя густо намашені жиром і розмальовані фарбою, деревним вугіллям та брудом, не кажучи про важкий дух немитого тіла, яким відзначаються всі тубільці. Жителі Гоарібарі переважають інших кількістю начеплених прикрас, які складаються переважно з черепашок. Усе чоловіче населення цього острова носить гамаші, які щільно охоплюють литки й оздоблені вгорі двома рядами маленьких равликкових черепашок. Жінки прикрашають собі руки браслетними черепашками, а на грудях носять перламутрові півмісяці. Цю дорогоцінну прикрасу можуть мати тільки найзаможніші;

¹⁾ Такі човни дуже легкі й нестійкі, і потрібна надзвичайна вправність гребців, щоб не перекинутись. Гребуть вони стоячи—одна половина екіпажа з одного боку, а друга—з другого. Пірога ця плывла з такою швидкістю, що легко випередила „Евріку“.

вона висить на шнурку при самій шії і схожа на невеликий щит. Крім такого півмісяця, жінки носять ще перлове намисто і якнайхімерніше прикрашають свої коротко підстрижені голови.

Більшість чоловіків на зріст середні, будови нормальної і вигляд у них досить ситий. Жінки не такі гарні, як ті, що живуть в дельті ріки Флай; деякі з них не позбавлені навіть миловидності. Може вони мали б кращий вигляд, якби були трохи більше одягнені. Вони ходять майже голі, якщо не вважати на фартух з трави і вузеньку смужку круг стану. Туалет чоловіків складніший. Вони носять важку пластинку, вирізану з великої черепашки, пояс із пофарбованої кори і пучок з волокон реп'яха або трави, який звисає ззаду, немов пухнастий хвіст, і тому мають вигляд прикрашених коней.

Як тільки поширилась чутка про наш приїзд, до нас з усіх боків почали підпливати тубільці, щоб привітати нас і віддати нам свої коштовності в обмін на тютюн—валюту тутешніх країв. В той час, як ми займалися комерцією, сталася кумедна пригода: наш машиніст Бель приніс на палубу в пастці живого пацюка і викинув його за борт. Одразу серед тубільців зчинилася ч.рез нього колотнеча. Як довідався я пізніше, пацюк вважається тут за ласощі. Його буквально роздерли на шматки і з'їли сирим. Шкурку при цьому випльовували, як кісточки від фруктів.

2

З корабля розгортався чудовий краєвид на величезний будинок, що простягався понад берегом річки не менше як на сто п'ятдесят метрів. Цей будинок збудовано із стовбурів мангрових дерев і вкрито листям сагової пальми. Він підноситься над землею приблизно на сто дев'яносто два метри і стоїть на палях. Це найбільша будівля, яку ми бачили в тутешніх краях.

Річка була вкрита човнами, на яких тубільці поверталися в свої селища. На жаль, було ще занадто рано, щоб можна було робити кінозйомку. Але тількино з'явилась можливість, я вийшов на берег.

Насамперед нашу увагу привернули черепи, настроєні на кілки і обернені до річки. Ці доволі страшні на вигляд реліквії були з великим смаком прибрані густими рядами пальмового листа, з краями, закрученими у вигляді черепашок, через що листя безперестань шелестіло навіть при малому вітрі. Черепи були оздоблені довжелезними косами, які нагадували більше хоботи або дзьоби; орбіти замазані глиною, а зіниці зроблені з маленьких червоних зернят; щоки були намазані рум'янами. Здалеку створювалося моторошне враження цілого ряду мертвих облич з вишкіреними зубами.

Нам пощастило побачити це дивовижне видовище. Такі цінності звичайно ховають у великому будинку, і бачать вони світ

лише в найурочистіших випадках, на святах або коли демонструють гостям хоробрість і сміливість жителів селища. Мені здалося, що й нам це демонструвалось більше для загрози, ніж привітання.

Зроблений з колод поміст тягнувся вздовж усього будинку, при чому він теж стояв на палях. По другий бік розташувалось кілька груп невеличких будиночків, які зовнішньою своєю формою скидались на великий будинок. Це були приміщення для жінок. Коли ми проходили повз них, деякі несміливо вийшли з невеликої прибудови на колонках і нишком стежили за нами із щілин і дірок. Але більшість жінок залишилась сидіти на своїх місцях, весело про щось розмовляючи. На підставі зібраних мною відомостей, у мене склалося враження, що жінки всіх чоловіків одного роду живуть в окремому будинку і що родинного життя в нашому розумінні тут не існує.

Ми попросили одного з чоловіків, який випадково йшов до своєї жінки, взяти нас з собою і показати нам хату жінок. Він погодився, і ми ввійшли з ним у хату, щоб задовольнити свою цікавість.

Із стелі звисало так багато різних речей, що можна було посуватися вперед, лише низько зігнувшись. Хати рідко мають у довжину більше, як десять-дванадцять метрів. Від маленьких вхідних дверей вузький прохід веде крізь усе приміщення до виходу з протилежного боку. Обабіч проходу є цілий ряд невеликих кімнаток; на відміну від великого будинку, де панує ледарство і бездіяльність, тут усі западаливо працюють. В огнищах палахкотить полум'я, а в повітрі стоїть такий їдкий, задушливий чад, що ледве можна дихати і щось бачити.

Жінки готували страву із саго. Вони змішували його з розтертими бананами і загортали цю мішанину в листя, так що виходило щось схоже на ковбаси. Ці ковбаси потім пекли в гарячому попелі. Я не міг наважитися покуштувати цю, навалену купами, страву, від якої, мені здавалось, відгонило паленим клеєм. На стінах висіла рибальська снасть. З даху звисали плетені з волокон коші, в яких, як мені з'ясували, зберігається саго. Жінки тут дуже працьовиті. Їх купують, як товар, і вони стають рабинями своїх ледачих чоловіків.

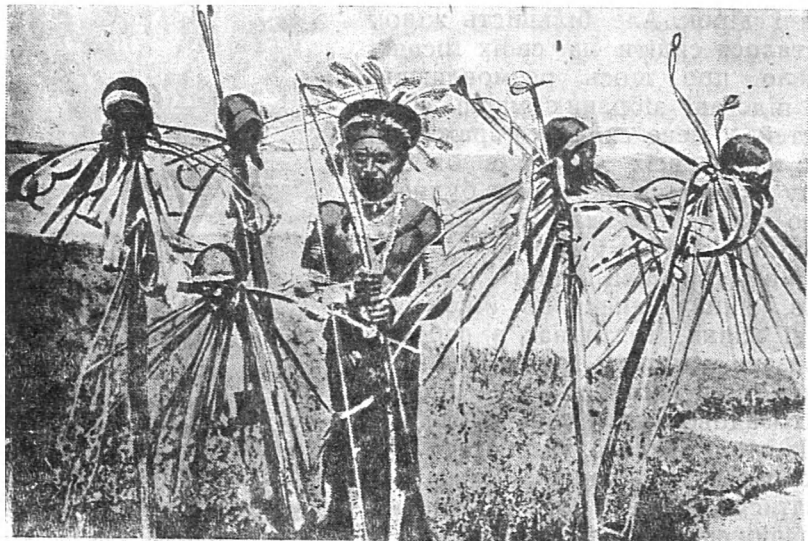
Святкове вбрання тубілок Кереві

Коли страва була готова, жінки віднесли її у великий будинок, де нетерпляче чекали голодні повелителі.

Ми відвідали кілька таких шумливих вуликів і всюди помічали, як старанно працюють жінки. За нашим розумінням, вони жили, як рабині; а втім, це єдине життя, яке вони можуть собі уявити.

3

Дальшою нашою зупинкою було селище Допіма, про яке ми чули, що тут було вбито й з'їдено двох місіонерів, які хотіли

Прикрашені черепи на кілках. У дні свят ці черепи призначаються для зустрічі жителів з околишніх сіл

повернути в свою віру тубільців. Хоч населення в цей час настроєне досить миролюбно, проте ми вирішили не сходити на берег, бо для цього треба було пройти велику відстань по густій твані. Ми рушили далі і другого дня опинились перед великим будинком, який на цей раз був відокремлений від нас не болотом, а смугою темного рудого піску. Селище називалось Бабаї. Жителі майже в усьому були схожі на населення Гоарібарі. Ми помітили, що жінки теж мають право входити у великий будинок і сидіти разом з чоловіками біля вогнищ. Цього ми в Кереві не бачили ні разу. Там жінки тільки приносили страви.

Великий будинок мав порівняно зручний вхід і вихід. До дверей вели досить довгі приступки, вирубані в стовбурі тов-

стелезного дерева. Дух свіжого дерева і листя, що правило за дах, був сильніший, ніж випари мешканців. Мені здалося, що тут пахне, як на лісопилці, а такий запах нагадує мені завжди дихання привільного густого лісу.

Жителі селища проводили час у цілковитій бездіяльності. Лише кілька стариків спритно загострювали кілки уламками черепашок. Недалеко від входу у великий будинок я знайшов цілу вітрину з черепами. Я доклав усіх хитрощів, щоб придбати її; пропонував грішми два фунти стёрлінгів, на додачу сто пачок тютюну, рису, браслетних черепашок, ножів, сокир і взагалі всього, чого власник забажав би. Одначе, мені сказали, що власника немає, бо він пішов по саго. Надвечір повернувся його син. Я мовчки розіклав перед ним свої скарби: сокиру, сто пачок тютюну, вісім кілограмів рису, п'ять різків перлів, десять цінних черепашок, великий ніж, дві браслетні черепашки, але всі ці принади не допомагали.

Син власника з'ясував мені, що боїться гніву ворожбитів, які, безперечно, через пурі-пурі уб'ють його за продаж реліквій. Я вирішив випробувати останній засіб: виинявши велику зв'язку браслетних черепашок, додав до всього того, що вже запропонував. Коли тубілець побачив таку розкіш, усі сумніви його розвіялись, і він зважився на обмін. Дорогоцінна кліть з черепами перейшла в наше розпорядження.

4

Після кількох годин, пробутих у Бабаї, ми рушили далі в Ураму, куди прибули другого дня після полудня. Як і скрізь, куди ми приїздили, і тут одразу ж з'явилося багато човнів, які оточили наш корабель. Здавалось, човни народжуються з туману, так несподівано виникали вони з усіх боків. Вони нечутно наближались до нас, сунучи по твані. Це був один з найдивніших карнавалів, які я, будьколи бачив. Здаля складалося враження, ніби люди пливають по воді. Човни являли собою видовбані стовбури, метрів на три завдовжки і в ширину розміру, достатнього лише для того, щоб в ньому могла стати одна людина. Тубільці правують цими човнами так проворно, що вони ніби стають складовою частиною самого гребця. Вони можуть пересуватися з місця на місце тільки за допомогою своїх човнів, а тому досягають такої досконалості, що, здається, ніби народилися з цими човнами на ногах; для них плавати у видовбаних стовбурах так само природно, як для нас ходити пішки. Мені пощастило придбати прекрасний човен для музею, заплативши за нього сокиру, двадцять чотири пачки тютюну, дзеркальце і кілька метрів сукна. Видно, власник був дуже задоволений укладеною угодою: він витяг пірогу на берег і прикрасив її, як міг, а навкруги його незабаром утворилось тісне коло тубільців, які пропонували віддати йому свої човни, хоча б за

півціни! Серед загального гамору раптом з'явилася велика пірога з десятима гребцями. У ній сиділо двоє, вже немолодих тубільців. Гамір негайно вщух. Виявилось, що це були вожді селища, які з'явилися сюди, щоб офіційно нас привітати.

Один з них, на ймення Гормір, був воєноначальником, другий—Коір—вождем. Я запросив знатних гостей на борт корабля,—що вважалося за велику честь,—і подарував їм сокири, тютюну і браслетних черепашок. Це відразу встановило між нами найприятніші відносини і справило прекрасне враження на численних глядачів. Нас запросили оглянути селище, на що ми охоче погодилися. Гормір і Коір на весь час нашого перебування дали нам човна разом з гребцями, бо нашим човном зовсім не можна було користуватись через твань, що оточувала селище.

Ми прикрасили себе скляними намистами і рушили в дорогу. Незабаром ми дісталися до селища, яке через відплив було оточене трясовиною завширшки в кількасот метрів. Наші гребці, не вагаючись, вискочили з човна і, хоч грязюка сягала їм до колін, потягли човна, як сани, в напрямі до села.

Дорогою ми розганяли цілі зграї маленьких стрибаючих рибок, які, видно, воліли жити в болоті, ніж плавати в чистій воді. Мак Куллох пояснив мені, що ці рибки живуть переважно не в воді, а тому їх жабри атрофувалися: вони дихають за допомогою хвоста, який природа наділила для цього мікроскопічними кровоносними судинами. Така риба пливе стрибками, причому хвіст поринає у воду і висмоктує з неї кисень, а решта тулуба стирчить з води. Це одна з дивинок, якими рясніє цей чудесний край! Дальші несподіванки ждали нас у селі, куди ми незабаром прибули.

5

Коір голосно оповістив про наше прибуття. Для жінок і дітей це був сигнал поховатися в свої халупи, а для чоловіків—іти вітати нас на берег.

Жінок було усунуто зовсім не тому, що вони могли б перешкодити, а просто через те, що такий був місцевий звичай.

Чоловіче населення, яке вийшло нас зустрічати, ми щедро обдарували тютюном, і це дуже прихїлило їх до нас. Далі Коір повів нас оглядати село. Юрба тубільців сунула за нами.

Я зразу ж відзначив, що тутешні жителі не хворіють на сипуму—страшну нашірну хворобу, з якою мені, на жаль, часто доводилось стикатися під час моєї подорожі. Коли я спитав про причини цього, мені показали ряд великих рубців, які свідчили про те, що хвороба припинялась у первинній своїй стадії. Хворе місце просто припалювали головешкою. Це був жорстокий і болючий, але, очевидно, радикальний засіб.

Юрба мала надзвичайно дикий вигляд. Тутешні жителі відомі своїми свободолюбними і войовничими нахилами. Урядові лише недавно, після кількох невдач, пощастило їх перемогти. Навіть

зараз жителі цих селищ і слухати не хочуть про місіонерів, торговців та людей, які набирають робітників на плантанції; мушу зазначити, що мене це радує.

Я переконався, що насильне впровадження в ці країни культури людей, які відійшли на тисячі рбків уперед, абсолютно не витримує критики.

Деякі ханжі-місіонери примушують опікуваних ними тубільців відмовитись від нібито „неморальних“ танців і звичаїв. Проте, всі ці, можливо, зовні й не дуже невинні, звичаї, по суті, мають глибокий зміст. Що пропонують тубільцям замість відмовлення від дорогих їм звичаїв старовини? Духовне рабство, яке не дає їм ніякої компенсації і ні найменшого задоволення!

• Ми піднімалися дорогою на гору. Густе листя велетенських дерев звисало над нами, немов балдахін. Химерно переплетене гілля чітко вимальовувалося на фоні блакитного неба. Стовбури й гілля аж до самого верху були вкриті повзучими рослинами та орхідеями. Серед зелені розкинулись хатки селища. Я даремно сушив собі голову, стараючись уяснити, звідки взялася горбовина, на якій ми стояли: навколо нас, скільки сягало око, простяглося безмежне болото. Докладніше дослідження показало, що земляний вал, на якому ми стояли, був витвором рук людських. Черепашки, шкаралупа кокосових горіхів, стружки тощо, скупчуючись тут десятиріччями, поволі утворили горбовину.

То була просто гігантська купа сміття!

Коір повів нас оглядати селище, яке мені здалося безлюдним. Одначе, коли ми проходили біля самих будівель, я чув шепіт і тихий сміх жінок. Будівлі скидалися на ті, які мені доводилося бачити раніше в інших селищах; може, вони були трохи не такі брудні та смердючі.

Підійшовши до свого дому, Коір запросив нас увійти. Нам назустріч вийшла не дуже погана з вигляду жінка; її супроводило двоє дітей з великими карими очима. На шиї у неї висіла звичайна прикраса—перламутровий півмісяць. Увесь їх одяг складався з кількох довгих стеблин трави. Я помітив, що руки не мали слідів важкої праці; ноги були надзвичайно великі, що цілком природно, коли згадати, що багатьом її предкам доводилось топтатися в болоті.

Наріб Коір дивилась не без цікавості на підроблені перли, які прикрашали мою шию, і на бездоганно білі ноги мого супутника Мак Куллоха. Щоб зробити їй приємність, я зняв кілька разків намиста і попросив свого перекладача передати їх Коіровій дружині від імени „моєї жінчини“.

Наріб кинула мені вдячний погляд і зникла в хаті. Незабаром вона повернулась, несучи цілий пук (не менш як дві дюжини) довгих стеблин і передала це моему перекладачеві, який негайно підніс їх мені із словами: „Жінчина Коіра дарує твоїй жінчині“. Я був дуже зворушений і милоствиво прийняв егантний туалет, цей, очевидно, „останній крик“ моди Урами.

Ми рушили далі і незабаром дійшли до протилежного кінця селища, обрамованого струмком, вкритим густою тванню. По другий бік струмка височіло кілька велетенських храмів, так званих „дубудайма“, або чоловічих домів. До них можна підійти, тільки перебравшись через струмок невеликим містком. За цим „фортечним валом“ кінчалась влада Коіра. Він був, сказати б, верховним бургомістром болотяного міста. По той бік мосту починались володіння Горміра.

Ці дві поважні персони зовсім не схожі були одна на одну. Коір, товариський і балакучий, пишався своєю могутністю. Гормір був мовчазний, але надзвичайно енергійний. Те, що він говорив, завжди було точно обгрунтоване. Я щиро полюбив Горміра і мав на те всі підстави. Він робив мені безліч послуг і в усьому подавав дружню допомогу. Треба сказати, що він виділявся серед інших тубільців, як особа оригінальна й значна.

Ми з Мак Куллохом обережно посувалися вперед по трухлявих і слизьких колодах мосту. Тубільці, які супроводили нас, ішли слідом за нами. Міст підозрило хитався й рипів під незвичною вагою. Гормір окриком примусив юрбу спинитись і подождати, поки ми перейдемо весь міст. Але юрба проводжачих була занадто велика. Міст раптом похитнувся, затріщав і з гуркотом провалився під загальний крик і вереск. Проте, ми встигли перебігти на другий бік і були в безпеці. Оглянувшись, ми побачили кількох тубільців, що борсались у твані коло уламків мосту. Інші вилізли під веселий сміх і жартї присутніх.

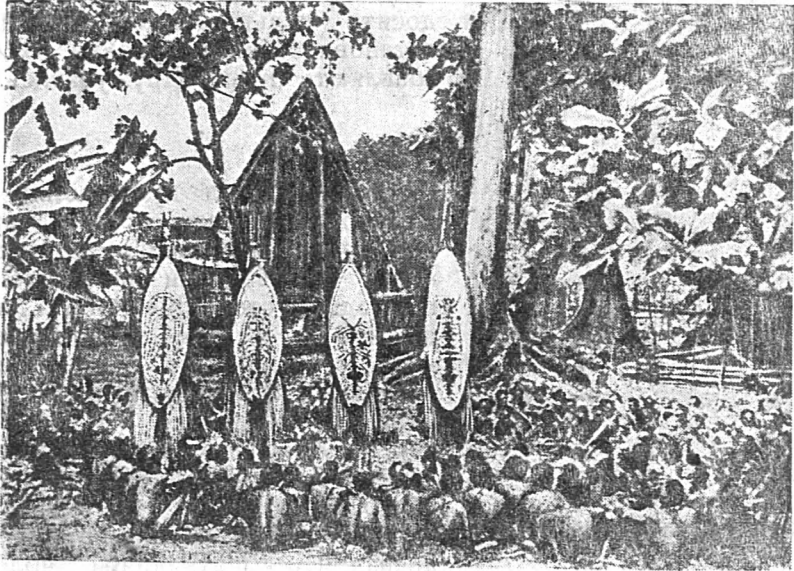
Потім ми видряпались вгору по високій драбині і опинилися на порозі величного дугастого порталу, що підносився над нашими головами приблизно на п'ятнадцять метрів. З вишки звисала дивовижна колекція вирізаних з дерева амулетів. Це були зображення людей, маленькі крокодили, ящірки та інші амулети для захисту мешканців дому від злих духів, перед якими дикуни вічно тремтять.

Нагнувшись, я увійшов через маленькі дверцята у величезне темне приміщення. Галасливі воїни, ідучи за мною, миттю замовкли, як тільки переступили поріг. Тут усі говорили притишеним голосом, як годиться в храмах.

У присмерку ми розгляділи високу арку, яка відокремлювала перше приміщення від другого, що займало весь храм, аж до дверей на протилежному кінці його. Перше з приміщень, очевидно, правило тубільцям за місце зборів. Стіни його вкрито величезними масками, щитами й різними оздобами. По обидва боки арки зроблено високі дерев'яні клітки, наповнені людськими черепами. Під клітками висіли щити (дерев'яні пластинки) з вирізьбленими зображеннями обличчя—духів предків. Ще нижче на підлозі лежали рядами черепи кабанів та крокодилів, при-

несених, мабуть, в жертву духам предків. Коли ми' переходили перше приміщення, я помітив з' обох боків невеликі комірочки; кожна з них мала свою клітку з черепами і свої зображення духів предків; у цих темних приміщеннях, ніби й справді, витала примара смерті.

Двері з протилежного боку проходу виходили в третє приміщення, вздовж стін якого стояли величезні клітки з черепами і велетенські маски „кайва-ку-ку“. Гормір пояснив нам, що це

Маски „кайва-ку-ку“ в Урамі¹⁾

його лавра (житло). Після докладних розпитувань мені вдалося з'ясувати, що черепи належали вбитим або з'їденим ворогам. Залежно від кількості взятих у боях черепів, визначається становище воїна та його ранг. У храмі воїнові дають відповідне його гідності та рангу приміщення. Гормір мав найбільше черепів і тому його вважали вищим за всіх.

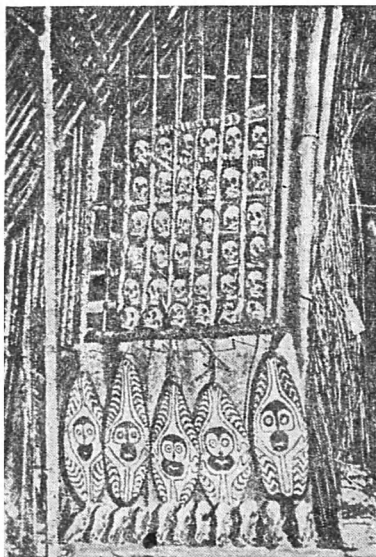
Як довели спостереження, релігія цього племені являє собою мішанину культу мертвих або предків і культу черепів. Гормір пояснив моему перекладачеві, що, поки зображення предків будуть рядом з черепами ворогів, духи цих останніх підкоряться духам предків. Чим більше ворогів заб'є хтонебудь

¹⁾ Ці маски вважають за священні. Жінкам і дітям суворо заборонено на них дивитись. Під час свята на честь Ку-Ку до них звертаються за порадами з приводу полювання, війни, городництва, будування нових жител. Ними користуються під час свята з приводу визнання юнаків дорослими.

в цьому житті, тим менше їх буде в житті майбутньому. Потім я мав нагоду спитати в Коіра, чи так я це зрозумів. Він дуже здивувався моїм знанням і потвердив правильність моїх відомостей.

Недалеко від дубу воїнів стояло ще три маленьких дубу, в яких, як я довідався, жили нежонаті молоді люди. Вони проводять тут кілька років, підлягаючи суворому режимові. Їм роблять тут особливі випробування зрілості; якщо вони фізично не досить сильні, щоб витримати встановлені випробування, їх позбавляють права одружуватись.

7

Підставка з черепами Горміра¹⁾

Недалеко від дубу воїнів на прибережній твані стояв сарай для будовання човнів; при нас у ньому видобували не менше, як п'ятнадцять стовбурів. Робота йшла дружно і у всіх з однаковим темпом. Техніка цієї справи стоїть у тубільців на великій висоті. Під ударами незграбних кам'яних сокир, замінюваних лише часом сталевими, поверхня стає рівною, ніби обструганою. Борти човнів вкривають різьбою. Коли команда з дванадцяти - п'ятнадцяти чолові-

ків, прикрашених пір'ям, ритмічно працюючи в такт веслом, виїздить у такому човні, це справляє величне враження.

Перед тим, як повернутися на корабель, я мав невелику нараду з Коіром і Горміром. Мені дуже хотілося організувати на другий день танці і влаштувати кінозйомку. Вони обіцяли мені допомогти і пішли радитися з своїми товаришами.

Пізно ввечері нас повідомили, що всі приготування до танців закінчено. Трохи згодом ми почули голос Коіра, який наказував жінкам і дітям покинути селище до наступного дня. Намічалось виконання танців тільки для довірених. Слухняні дружини точно виконали наказ, і довга флотилія човнів, навантажених жінками,

¹⁾ Громадське становище воїна в межах його племені визначається кількістю черепів, що їх дістав він у спадок від свого батька. Гормір, який мав у своїй підставці 36 черепів, був начальником над усіма молодими й дужими воїнами. Внизу, під черепами стоять щити із зображеннями предків. Ці щити, мабуть, представляють душі родичів, померлих за останні 4-5 років. Щити вкриті різьбою, що має зображувати риси обличчя кожного з померлих. Ні один малюнок не схожий на другий.

дітьми й собаками, виїхала з селища і попрямувала вгору річкою. У селі в цей час почався справжній шабаш відьом. Кожен тубімець старанно прикрашав себе пір'ям та черепашками і мастився рум'янами.

Коли зійшло сонце, наші апарати та інше приладдя були складені в човен, і ми, навантажені подарунками, рушили до селища. На березі нас урочисто зустріла „почесна варта“. Потім Коір провів нас крізь юрбу воїнів до „дубу-дайма“.

У храмі панував жвавий гамір. Танцюристи й співці становили одну мальовничу юрбу. Гормір був заспівувачем. Перші фрази, проспівані ним фістулою, миттю підхопили всі присутні. Голоси були такі високі, що складалось враження, ніби співають не дорослі чоловіки, а хор вихованців дитячого садка.

8

У середньому довгому проході храму вишикувалось довгими шерегами щось із двісті танцюристів. У промінні світла, що проходить крізь відчинені двері, блищать прикраси. У сутінках особливо рельєфно виступають величезні маски „кайва-ку-ку“, химерні зображення предків і зяючі очниці черепів. Ніколи я ще не бачив такого видовища. Коли ми з'явилися, танцюристи спинилися.

Я сподівався побачити чоловік двадцять-тридцять; виявилось, що учасників було понад двісті. Вони, очевидно, поспішали показати нам своє вміння. Вождь подав знак, загриміли барабани, сотні голосів підхвіпили спів, і постаті зарухалися в химерному танці.

Не можна, звичайно, сказати, щоб танець визначався великою технічною досконалістю, але складалось дивне враження. Гойдалися білі пера, якими прибрані були голови, тріпотіло пір'я, прив'язане до литок, дзвеніли незлічені прикраси. Увесь будинок здригався і, здавалось, брав участь у танцях. Ми побоювались, що ось-ось провалиться підлога, а за нею і вся будівля.

Проте, для кінозйомки в храмі було занадто темно, хоч саме цей таємничий присмерк і посилював враження незвичайного видовища. На наше щастя, світла перед дубу було досить. За даним мною знаком, танцюристи й співці висипали на оточений високими деревами майданчик перед будівлею, який був прекрасною природною сценою. Сам дубу являв собою прекрасну декорацію для фону. Я відзначив стовбурами дерев те місце, яке міг охопити апаратом; мій перекладач узяв на себе обов'язки режисера,—таким чином у нас вийшла імпровізована трупа, з деяких поглядів не гірша за треновані трупи у нас на батьківщині.

Коли ця частина свята закінчилась, я звернувся до Горміра з проською показати нам знамениті маски „кайва-ку-ку“. Порадившись із деякими тубільними патріархами, Гормір дав на це

свою згоду. Дивовижного танцю масок, виконуваного надзвичайно рідко, в особливо урочистих випадках, білі покищо не бачили. Сфотографував його я вперше. Маски „кайва-ку-ку“ можуть залишити призначене для них приміщення лише після такого свята, коли їх усіх спалюють. Коли хтось помирає в період між святами, то його „кайва-ку-ку“ має бути похована разом з ним. Те, що ці маски з'явилися ще до закінчення свята, безперечно, було небувалим винятком, зробленим на мою честь. Жінки можуть дивитися на ці реліквії лише після танців, але жодна не повинна бачити їх, поки з них не виженуть злого духа, що робиться якраз під час танцю. Воїни утворили велике коло і посідали навпочіпки, не перестаючи співати й бити в барабани. Маски „кайва-ку-ку“ покинули дубу, увійшли в центр кола, де й почався їх своєрідний танець, схожий на наші рухи під час боксу. Фігури чудними, короткими стрибками зближались і, пильно подивившись в вічі одна одній, такими ж короткими стрибками розходились.

Можливо, церемонія ця відбувається при вступі в братство нових членів. Хоч як я старався, але не міг довідатися про це нічого певного навіть у Горміра. Він пояснив нам, що честь не дозволяє йому виказати таємниці дубу.

9

Наступний день був хмарний, і я вирішив присвятити його знімкам за допомогою магнію в самому приміщенні дубу і переговорам про одну річ, що про неї досі не наважувався заговорити: про купівлю черепів. Надто вже хотілося мені придбати для музею одну з кліток із черепами, яких я стільки бачив у дубу.

Коли знімки при магнію були зроблені, я пішов разом з Горміром у його приміщення і тут звернувся до нього з нечуваною проською поступитися кліткою з двадцять чотирма черепами, зображеннями предків та кабанячими черепами, які лежали довгим рядом на підлозі. Я задалегідь був підготовлений до того, що Гормірові така пропозиція здасться жахливою, і тому вирішив якнайточніше з'ясувати йому, що реліквії ми збираємо із звичайної цікавості. Я розповів, що далеко за морем є велика країна, де живуть білі люди, що там є великі селища з кам'яними дубу, де зберігаються реліквії і пам'ятки всіх народів, що ці дубу щоденно відвідує багато людей, що черепи та інші предмети, придбані нами, стоятимуть на своїх місцях і тоді, коли всі сучасні нам народи вимруть, і що тільки таким чином пам'ять про них залишиться і ніколи не зникне. Я дав йому зрозуміти, що незалежно від ціни, яку вони призначать самі, я вважаю продаж цих реліквій за велику ласку до себе, бо знаю, що вони для них значать: кожна пам'ятка про героїчний вчинок, зображення предків—пам'ятник мертвим, черепи кабанів—

свідоцтво про вдале полювання. А проте, я сказав, що не буду наполягати, коли продаж черепів є злочин проти звичаїв дубудайма. Хоч як це дивно, але Гормір одразу зрозумів увесь зміст того, про що я йому розповідав, і повірив у серйозність мого наміру. Коли я скінчив, він пішов до своїх знатних одноплемінців, які сиділи неподалік, щоб порадитися з ними в цій трудній справі.

Нарада тривала недовго. Незабаром Гормір повернувся і сповістив мене, що: зруйнувати частину будинку і взяти цілу клітку черепів із стіни, не кажучи вже про те, що вони належать по праву спадщини його дітям, ніхто не дозволить. Якби це зробили, довелось б ставити всю будівлю наново. А проте, він із своїми братами вирішив допомогти мені. Промовивши це, Гормір підійшов до однієї із своїх кліток і зняв з неї найкращий череп. Тримавши його в руках, він якийсь час задумано дивився на нього, тоді вийняв із рамки одне з зображень предків і взяв один з найбільших кабанячих черепів. Він мовчки склав усі ці, дорогі для нього, речі коло мене. Зробивши це, Гормір став викликати по черзі своїх товаришів, які за його прикладом заходили в свої комірчини і приносили мені звідти свої реліквії.

Мушу визнати, що вся ця процедура справила на мене тяжке враження. Шкода було дивитися, як страждали ці люди, розлучаючись з цими, байдужими для нас, предметами. Один молодий чоловік хвилини з десять стояв перед своєю кліткою, в якій було тридцять шість черепів, зібраних його хоробрим батьком. Він мовчки переводив погляд з одного на другого, не наважуючись вибрати. Обличчя його було бліде і виявляло хвилювання. Скільки томів різних історій могли розповісти ці черепи! Які жахливі картини бачили ці безокі голови! Жахливі для нас, що вбачають у людодстві огидні явища. Але чи кращі ми, що вбиваємо мільйони!

Я не міг не почувати деякої поваги до людей, які показали мені сьогодні стільки витримки та самовладання. Я певен, що в обмін на які б то не було спокусливі речі, я нічого не міг би одержати з даного мені. Тепер у кожній клітці було по одному порожньому місцю. Це буде для тубільців спогадом про іноземців, які заглянули до них. Але смуток звичайно лишиться у них назавжди.

Усі наші трофеї перенесено в кімнату Коіра і складено там на підлозі. На кожну купку я поклав по ножу, по двадцять дві пачки тютюну, по шість „біді-біді“ і по одній браслетній черепашці. Я спитав у Горміра, чи достатня буде така винагорода. Він мовчки кивнув. Потім я по черзі запитав у всіх те саме. Всі відповідали ствердливо, і торговельна операція, найдивніша з будь-коли укладених, була закінчена. Не зважаючи на переживання, які вони мали почувати в цю мить, тубільці допомагали мені запакувати всі придбані реліквії. Вони обривали траву, якою був прибраний дубу, обгортали черепи і перев'язували

зображення предків. Я висловив бажання мати таку саму клітку, яку бачив у Горміра, і того ж дня увечері мені її вручили— відтворену в усіх деталях, з тими самими прикрасами, химерними фігурами та тотемними знаками.

Настав день і приплив. Це дозволило нам проїхати перед селищем найкоротшим шляхом, через порт Ромілі, до відкритого моря. Коли почало розвиднятись, наші друзі зібралися на березі, щоб провести нас. Я з великим жалем розлучився з цими дикими, свавільними, але привітними людьми, які зробили неоціненні послуги нашій експедиції. Коли в ранковій тиші ми відпливали на нашому кораблі, нам услід ще довго нісся прощальний вигук: „Ба-ма-гута! Ба-ма-гута!“

„МОРСЬКА ЧАЙКА“ ВІДВІДУЄ ГАНАУБАДУ

ДИВНА ЗУСТРІЧ

1

Порт Моресбі являє собою щось ніби в'їзд у Папуа і є резиденцією уряду. Він мало чим різниться від інших місцевостей Північної Австралії, проте, це місце, мабуть, ще більше неприємне і справляє ще сумніше враження. Селище розташоване так, що не має ні найменшого захисту від палючого проміння екваторіального сонця. Тому не дивно, що в жарку пору року, коли спека стає нестерпучою, жителі тікають з селищ, як із пекла. Але порт Моресбі має позитивні сторони. Комарі там безперечно здорові, і не доводиться боятися, що від їх укусів можна схопити малярію.

Щоб компенсувати відсутність цікавих місць у самому Моресбі, досить пройти вздовж гавані у сусідні селища тубільців—Ганаубаду, Танобаду або Елевалу. Будівлі Ганаубади стоять почасти на самому березі, почасти у воді на палях. Між будівлями замість вулиці—старий, трухлявий міст. Проходити цим мостом треба дуже обережно, пильнуючи кожного свого кроку. Через те, що за нами сунула юрба цікавої дівчороби, була велика небезпека, що міст не витримає і завалиться. У всякому разі рипів він дуже підозріло.

Діставшись до села Елевали, яке лежить на маленькому острівці, ми зітхнули вільніше, не без трепету оглянувшись на нетривкі будівлі Ганаубади, де живе тисяча сімсот тубільців. Більшість молоді цих селищ наймається за робітників, служників, поліцаїв тощо. З ремесел тут процвітає гончарне. Недалеко від селища добувають глину, з якої жінки роблять горщики; горщики ці—головний предмет у міновій торгівлі з племенами, які живуть в районі дельти.

Коли південно-східний пасат спадає, човни тубільців, так звані „лакатої“, споряджаються в дорогу. Флотилія, вщерть наповнена глиняним крамом, при ходовому вітрі відпливає на захід, у напрямі до селища Каїмарі коло дельти Пуларі. Там відбувається мінова торгівля з місцевими жителями й купцями. Звичайно посуд міняють на саго, якого багато росте всередині країни, по болотах. Навантажені човни ждуть, поки вітер змінить напрям, і при норд-весті мореплавці відпливають додому.

Коло порту Моресбі ми почали нашу подорож і закінчили її біля озера Муррея, де в околицях живуть племена Самбіо, які не бачили до нас ні одного білого. Наші гідроплани були першими літаками в порту Моресбі. Їх поява була початком третього періоду в історії стародавнього селища Ганаубади. За час свого існування воно тричі було потривожене у своєму глибокому сні, у своєму доісторичному спокої незрозумілими чудесами білих людей. Вперше прийшли великі кораблі, в тисячу разів більші за найбільші човни тубільців, кораблі, гнані велетенськими парусами, більшими за паруси всіх тубільних човнів, зшитих докупи.

Вдруге у гавань зайшов величезний залізний корабель; він був ще більший, ніж крилаті парусні кораблі, і з високих димарів його виривались іскри і клуби диму. А тепер з'явився новий, небувалий винахід, чудо, яке з однаковою легкістю пливло по воді і летіло в повітрі—гігантський птах, провісник нової ери, перемогли над повітрям.

Літальні апарати прибули пароплавом, і з палуби їх спускали на воду. Коли вони сковзнули з борту, в повітрі залунав протяжний бойовий поклик. Тубільці забили веслами об борти своїх човнів так, що розлягся страшний громоподібний звук. Усе населення висипало на берег. Тут же був увесь „військовий“ і „торговельний“ флот Ганаубади. Коли гідроплани були вивантажені на берег, їх оточили з усіх боків, дивилися на нас із здивованням і допитливим мовчанням. Чудно було бачити мізерні човники тубільців поряд з останнім винаходом людини, дивитися на найпримітивніший і найдосконаліший способи сполучення.

Спробні польоти „Морської чайки“ супроводились цілим рядом смішних пригод. Щодня юрби тубільців збиралися на березі і з напруженою цікавістю дивилися, як Ланг і Гілл збирали деталі машини.

Вони звернули увагу на вагу моторів і висловлювали цілковиту певність у тому, що „Морська чайка“ не зможе працювати крилами й знятися в повітря. „Кой-кой!“ Біла людина робить „кой-кой“, тобто хоче обдурити нас!

Випробування мотора, його дзиччання, пропелер, що скидається під час руху на блискотливе кільце і пливе над водою серед розбурханої піни,—все це наганяло на тубільців неймовірний жах. Ланг і Гілл у своїх великих окулярах і шоломах, безперечно, здавались їм якимись чарівниками, пурі-пурі. Але все ж тубільці були глибоко певні, що таке чудо, як літання в повітрі, недоступне навіть таким всесильним магам.

Настав день першого польоту. Строката юрба жінок у трав'яних фартухах і кучерявих чоловіків у яскравих лава-лава, не відриваючи очей, дивилися на старт. Машина рушила за вітром,

описала коло і пішла на повний хід. І ось уже „Морська чайка“ гордо лине по воді, весело розтинаючи хвилі, і, немов легкий велетенський птах, здіймається вгору. Глядачі застигли в імовчанні, ніби заворожені незвичайним видовищем.

Раптом машина, змінивши напрям, ринула прямо на юрбу тубільців.

Це викликало загальний жаж: Люди з голосними криками кинулися врозтіч, рятуючись від неминучої небезпеки. Велике хвилювання панувало і в місті. Тубільці-службовці тікали з хат, в суді зчинився переполох, бо винувачені, обвинувачі, поліцаї і навіть високошановний суддя в паніці кинулись навтьоки. З тюрми висипали слідом за тюремниками і ув'язнені. Нічого подібного ніколи не траплялось у порту Моресбі! Усі стояли на вулицях і, попідводивши голови, вдивлялися на небо. Стояв неймовірний гамір. Оглушливі крики захоплення сповнювали повітря. Мені розповідали, що тубільці від хвилювання втратили всяку свідомість того, що вони роблять: вони здирали з стегон кольорові покрови і дико вимахували ними в повітрі, забувши про свою наготу.

Ланг описав над містом коло і, задоволений спробою, легко спустився на воду. Ніколи жодного пілота не оточувала така галаслива, така захоплена юрба, яка вітала Ланга і Гілла по виході їх на берег.

У цей день всяку роботу було покинуто. Час минав у нескінченній балаканині, чутках та пересудах. А проте, в цей урочистий день не обійшлося і без катастроф. Повернувшись додому, я побачив, що мій слуга-тубілець, вискочивши на вулицю, забув гарячий утюг на моїх святкових штанах, в результаті чого на них утворилась величезна діра. Через якийсь час він з'явився і з низенькими поклонами та перепрошеннями підніс мені, як компенсацію, найкращий трав'яний фартух своєї жінки.

3

Ланга з дня першого польоту вважали чи то за бога, чи то за диявола, а гідроплан став предметом загального поклоніння.

Всі роботи довелося відкласти на кілька днів, бо ніхто з тубільців не хотів повертатись до звичайного життя; кожен хотів увесь свій час присвятити обслуговуванню чудесної машини.

Трохи згодом ми з Мак Куллохом відвідали сусіднє селище. Тубільці зразу пізнали нас і засипали питаннями про літальний апарат. Одначе, ніхто з них не висловив бажання політати. „Човен у воді безпечніше,—говорили вони, широко посміхаючись і вишкіряючи зуби.—Помалу, а таки допливе“.

Через кілька днів ми переправили гідроплани в селище Елевалу, де поставили їх на якорі серед свайних будівель. Коло них цілими днями стояли юрби тубільців. Літальний апарат одразу став найулюбленішою іграшкою селища. Тубільці старалися

досягнути досконалості у виготовленні іграшкових моделей і, треба сказати, виявили себе в цій справі значно вправнішими за білих. Гідроплани-іграшки були зроблені надзвичайно старанно й акуратно до найменших дрібниць. Пропелер виготовляли з пальмового листя, і він кумедно, зовсім як справжній, крутився.

Аж до кінця нашого перебування літальні апарати лишалися предметом найбільшого захоплення й поваги. Ціла флотилія пірог та човнів становили почесну варту. Цікавості й здивованню не було кінця-краю. Кожен новий політ викликав захоплення і безконечні обмірковування та балачки. Прибережні папуаси охотніше балакають, ніж їдять або сплять. Мені часто не вдавалося заснути до півночі, бо перешкоджала безкінечна балаканина моїх носіїв.

В день мого від'їзду я зустрів стару жінку, яка несла на руках малу дитину. Побачивши апарат, який підіймався вгору, дитина в німому здивованні вп'ялася в нього очима, а жінка, пригнічена своїми почуттями, несподівано гірко заплакала.

КАІМАРІ, СЕЛИЩЕ ДОІСТОРИЧНИХ ЧАСІВ

ДИВНІ ЗВИЧАЇ І ЩЕ ДИВНІШІ КАРТИНИ

1

Каімарі має цілком інший вигляд, ніж всі місцевості, які я бачив досі. Звідси увесь світ здається надзвичайно далеким, ніби ми пройшли якісь чарівні ворота і потрапили на якусь іншу планету, при чому ворота за нами закрились. Ми були цілком відрізані від колишнього життя. Каімарі—одне з найбільших селищ, що лежить у районі дельти. Населення тут (щось із тисяча п'ятсот душ)—таке незвичайне й своєрідне, як незвичайна й своєрідна сама місцевість. Коли дивитися на селище з аероплану, з висоти приблизно трьохсот метрів, воно здається групою скупчених човнів із дашками. Правда, такий вигляд селище має тільки під час припливу. Під час відпливу або, певніше, під час припливу твані й мулу Каімарі безнадійно потопає у болоті, являючи собою безрадісну й жалюгідну картину.

На вісімдесят кілометрів навкруги ландшафт являє сумне, поросле мангровими заростями болото, порізане незліченними струмками, без найменшого підвищення і без єдиного клаптика сухої землі. Каімарі лежить над річкою тієї ж назви і пишається з того, що має три передмістя: Апі, Кау і Каумаї. Стиль будівель дуже своєрідний; він аж ніяк не змінився з давніх, споконвічних часів. Кожна халупа стоїть окремо, на деякій віддалі від інших. Єдине, що відрізняє житло вождя чи знатного тубільця від житла бідняка,—це кількість жінок, належних господареві.

Хати побудовані на палях, які стремлять приблизно на сто двадцять сантиметрів над болотом. На цей фундамент настиляють необроблені дошки, які служать підлогою. Стіни й дах формою своєю нагадують готичну арку, при чому вони спереду значно вищі, ніж ззаду. Дах спереду має довгий виступ; з форми цих будівель можна навіть припускати, що зразком при їх будівництві була паща позіхаючого крокодила. Дахи зроблені з листя саго. Вся будівля затишніша, ніж ті, які мені доводилося бачити по інших селищах. Всередині халупи поділені стіною на дві частини. Одне з приміщень—щось ніби їдальня, друге—для сну.

Хатня обстановка надзвичайно примітивна; замість ліжка—циновка з панданового листя, подушки—кілька невеликих дерев'яних кубиків. У кімнаті, призначеній для житла, є також піч, тобто плита з глини, на якій страви готують у гарячому попелі, при чому дим і випари виходять просто крізь дах. Кухонний посуд складається з кількох глиняних горщиків, які щороку привозять у цю місцевість з Ганаубади і обмінюють на саго. В одному кутку халупи зберігається, дбайливо складена рибальська сітка. Там же таки зберігаються запаси фруктів із саду. На стіні висить кілька луків, колекція списів та інших речей, необхідних для кожного папуаса: барабан для танцю, своєрідна люлька, щоб курити бау-бау, і торбинка з вапном, горищами бетелю та всякою всячиною.

2

Каімари лежить на півдорозі між портом Моресбі і дельтою річки Флай, звідки ми збираємось зробити подорож у болотяну невідому країну. Я і Ланг пролетіли гідропланом із порту Моресбі понад береговою лінією. Ми лишили позад себе селища, жителі яких, побачивши наближення величезного летючого дракона, ховались у лісові хащі. Це був моторошний і небезпечний політ. Ми летіли над береговою смугою, усіяною рифами, в напрямі до болотяної п'ятирукавної дельти ріки Пурарі.

Треба було пролетіти щось із чотириста кілометрів. На всьому шляху нам сильно перешкодив дощ, низькі, важкі хмари та непроникливі тумани.

В цій частині Нової Гвінеї клімат ніби такий, який він був у доісторичні часи, коли земля ще тільки виступала з безмежних водних просторів. Тут не можна точно визначити, де кінчається земля і починається вода. Дощ іде майже безперестань. В ті рідкі години, коли його немає, повітря насичене густим туманом. Здається, ніби сама ріка вся з рідкого мулу. Коло її гирла море зустрічається з бурхливим потоком, утворюючи схвилюваний темний вир, що складається наполовину з мулу та морської води. Вся дельта являє собою велетенське болото. Там, де відплив оголює вкриті мудом острівці землі, гнізяться на високих палях хисткі будівлі тубільців. Рослинність багата; з густих розлогих мангрів на землю безнастанно стікають дощові краплини.

Майже діставшись до великої дельти Пурарі, ми влетіли в густі хмари, що закрили від нас місцевість, над якою ми пролітали. Ішов такий сильний дощ, що він бив у лице, наче град. Апарат, підхоплюваний сильним вітром, безпомічно пірнав у всі боки. У цілковитій п'ятмі думка знайти загублене на незнайомій річці селище здавалась зовсім нездійсненною. Тим часом горючий матеріал кінчався. Проте, на наше щастя, хмари незабаром розійшлися, небо прояснилось, і ми побачили п'ять широких

гирл Пурарі, що являли собою дике, але надзвичайно красиве видовище: хвилі з силою розбивались об піщані мілини, і вкриті тванню маси води кидались у далекий океан. Берег був вкритий стовбурами і суччям дерев, прибитих течією або викинутих хвилями. З висоти вся дельта здавалась неозорним болотом, що його натиск моря перетворив у вируючу масу, серед якої де-не-де виднілись зарості дикої, допотопної рослинності.

У верхів'ях гирла річки Барой мені вдалося в бінокль побачити верхівіття якогось дуба, і ми завернули прямо в цей бік. Незабаром побачили знайомі обриси нашого корабля „Евріка“. Ми були над Каімарі. З аероплана здавалося, ніби Каімарі та її передмістя, немов привиди, здіймаються просто з твані й мулу. Окремі селища, здавалося, сполучені довгими мостами. Безрадісна, похмура, але дивно приваблива своїм сумом картина!

Ще кілька неприємних поштовхів, і ми спустилися на берег недалеко від „Евріки“. Тубільці, побачивши нас, з жахом кинулись вбік. „Евріка“ прийшла лише незадовго до нас, але звістка про наше прибуття встигла поширитися з швидкістю блискавки. Тубільців попередили заздалегідь, щоб вони не дуже нас боялись.

В той час, як ми помалу сунулись по воді в напрямі до нашого корабля, від берега відчалили сорок навантажених воїнами пірог. Уся ця флотилія пустилась за нами. Б'ючи веслами об борти човнів, вони здіймали страшенний шум. Це був дикий варварський привіт, який нагадував мені про давно минулі доісторичні часи. Воїни нічого не боялись. Ми ледве стримували їх від бажання занадто близько підплисти до гідроплана, інакше вони неминуче були б пошматовані пропелером. З великим здивуванням ми із Лангом пересвідчились, що тубільці вважають нас за якісь надприродні істоти і роблять з нашого апарата предмет культу.

Незабаром після нашого приїзду ватажки з Кау, Апі та Кау-маі—передмість Каімарі—зробили нам офіціальні візити, під час яких не обійшлося без великого галасу та гамору. Ці, вже немолоді почесні люди були прикрашені намистом із собачих зубів та черепашок. Ці прикраси були єдиним їхнім одягом. Ватажків супроводила ціла флотилія човнів з юрбою повних захвату воїнів.

Вони прибули з доручення населяючих селища тубільців, що прислали нам свиню, як мирну жертву „богам“ незвичайної кривлатої істоти.

Для нас багато важило підтримати свій престиж по можливості на довший час, а тому ми прийняли жертву з відповідною гідністю. Коли заходило сонце, її урочисто принесли в дар нашому гідропланові і з додержанням усіх церемоній поклали на його виступі, схожому на вітар.

Тубільці до пізньої ночі лишались на березі, порівнюючи свої човни з останнім досягненням людської культури, яке стояло тут. Я теж довго стояв на палубі і, дивлячись на човни ту-

більців, міркував про те, який довгий шлях розвитку пройдено від цих пам'яток сивої старовини до нашого повітряного корабля, на якому ми оце зробили такий небезпечний переліт. Уночі я звелів Догаї і Догодо перевезти на корабель свиню, принесену в жертву. Коли вранці з'явилися тубільці, послані з селища, як делегати, вони дуже зраділи, побачивши, що свиня зникла. Наш „тубільний екіпаж“ теж пройнявся ще більшою повагою до крилатої потвори, бо завдяки їй наступного дня всі одержали по порції смачної свинини. Як я довідався трохи пізніше, місцеві жителі були певні, що наша „Морська чайка“—не що інше, як крилатий чорт. Те, що чорт прийняв жертву, було, на їхню думку, ознакою його милостивої прихильності. Відтепер їм не було чого боятися з його боку якихнебудь неприємних несподіванок.

Першу ніч після нашого прибуття ми переночували в наметі, що його напнули тубільці на березі. „Евріка“ стояла на якорі на віддалі кількох сот метрів, кидаючи далеко навколо яскраві снопи електричного світла. Недалеко темнів силует гідроплана. Мак Куллох щойно мав по бездротовому телеграфу розмову з островом Четверга. А навколо нас маячили дивовижно збільшені в місячному світлі тіні допотопних дубу і раві. Справді ми переживали наяву якусь фантастичну повість Жюль-Верна.

3

„Вулиця Стікса“¹⁾,—як я називаю головну артерію Каїмарі,—просто місток, хисткий, трухлявий, зроблений з тонких мангрових стовбурів. Він перетинає все селище, підносячись над безконечним болотом і струмками. Ця головна дорога розгалужується, утворюючи вузькі місточки, які ведуть до окремих хат. Таким чином жителі цього селища можуть переходити з хати до хати, не грузнучи по пояс у болоті. „Евріка“ і наша „Морська чайка“ все ще стоять на якорях коло південного краю селища. Навколо них все ще збирається юрба цікавих і все ще чути нескінченні розмови про цей корабель, що прилетів сюди по небу. Вздовж берега тягнеться невисока огорожа, яка перешкоджає крокодилам опинитися серед хат, а свиням—у болоті.

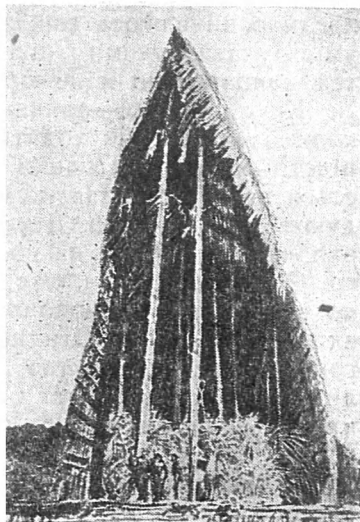
На шарі мулу перед огорожею скупчилась сила-силенна човнів. Це просто видовбані стовбури дерев, завдовжки до дванадцяти з половиною метрів. Корма і ніс оздоблені найвигадливішою різьбою. Ніс ледве виступає з води, особливо при великому навантаженні; весь човен закопачено глиною.

Мул у Каїмарі використовують для найрізноманітніших потреб. Він—улюблене місце для гри, і завжди можна бачити, як весело перекидаються в ньому діти, поросята й свині. Мул—це

1) Стікс—за міфологією греків, назва головної річки підземного царства, яка сім раз оповиває пекло.

й поле, на якому росте головний предмет харчування—саго, і місце, де водяться краби. Власне кажучи, вся місцевість являє собою суцільне болото, з мало приємним запахом, яким тут так усе просякнуте, що починає здаватися, ніби з болотяного мулу виліплені і тутешні люди. У всякому разі я не маю сумніву в тому, що причину поганого запаху, який ішов від жителів, треба шукати в близькості болота.

Тепер ще кілька слів про човни і про подорож на них. Коли такий човен іде за течією, правити ним може навіть стара баба, сидячи на кормі і працюючи коротким широким веслом. Коли ж човнові доводиться плисти проти течії, він скоряється лише об'єднаним ритмічним зусиллям цілого десятка мускулистих рук. Молоді гребці-воїни напружують тоді всі свої сили в боротьбі із стихією. Їх спритність, витривалість і вміння підтримувати рівновагу дивовижні. Якщо, сидячи в такій пірозі Пурарі, ненароком повернешся трохи набік, вона миттю перекидається. Рідко коли вдається зберегти рівновагу. Піроги є єдиним засобом сполучення, а тому тубільці звикають до них уже змалку. Зовсім малі діти з незвичайною спритністю правлять таким човном; з такою самою спритністю діти танцюють і стрибають на хистких містках—вулицях селища.

Раві¹⁾

Зробимо з читачами невелику прогулянку по селищу та його околицях. Бадьоро пройдемо по так званій „вулиці Стікса“. З обережності, одначе, підемо один за одним. Стовпи зовсім підгнили, а на два метри під помостом нас жде липка темна рідота. Мак Куллох—головний герой дня. Його незвичайно короткі

¹⁾ Будівля ця—чудо будівельного мистецтва кам'яного віку. Коли не вважати на кілька будинків в Урамі, це—найдовершеніше з усіх будівель, споруджених народом, який не знає наших будівельних прийомів і має лише кам'яні сокири. Цей великий раві зроблено з мангрових стовбурів, перев'язаних виткими рослинами. Дах з листя сагової пальми. Пучки листя, що висять на вершечку будинку над входом.—амулетів, рятуючі від злих духів. Цей найбільший з усіх раві, які ми бачили під час нашої подорожі, має довжину стошестдесят метрів, висоту коло входу—21 метр; потроху висота ця знижується і коло заднього кінця становить лише три метри. Він збудований на цілому лісі мангрових свай на поверхні густого болота. Щоб збудувати такий будинок, потрібні місяці, а може й роки, бо будують його лише в той час, коли погода для цього сприятлива. Кожен період будівництва відзначається особливим святом і спеціальними священними танцями. Нещодавно існував звичай—кропити попіл нового раві людською кров'ю.

штани лишають відкритими його струнки, кольору слонової кістки, ноги. Це справляє на тутешніх жителів величезне враження. По обидва боки містка—халуپی тубільців; назустріч нам лише веселий сміх і гомін.

Ми з Лангом теж справляємо немале враження. У Ланга—вставна щелепа, яку він спритним рухом язика знімає і знов показує на безмежний подив тубільців, що оточують його і галасливо виявляють свій захват. Щодо мене, то я ще хлопцем умів рухати вухами і шкірою на голові. Ця незвичайна умілість теж збирає коло мене юрби захоплених глядачів.

Жінки Каїмарі—найнекрасивіші істоти, які мені доводилось коли бачити. Вони ходять майже голі. Волосся їх здебільшого підстрижене, крім однієї смуги посеред голови, де воно лишається нестрижене. Над вухами стирчать два кучерики, які нагадують клапті хутра. Деякі носять пучок спереду чи ззаду, інші вкладають волосся на голові смугою від одного вуха до другого. Є й такі зачіски, коли волосся стирчить дрібними пучками по всій голові, ніби вона засіяна ними. Брови вищіпуються до єдиної волосинки. Огидний широкий ніс з продірявленою перегородкою, з якої звисає довжелезна прикраса. Товсті губи великого червоного рота обрамляють два ряди чорних зубів. Такий незвичайний колір, очевидно, є наслідком постійного жування бетелю й вапна.

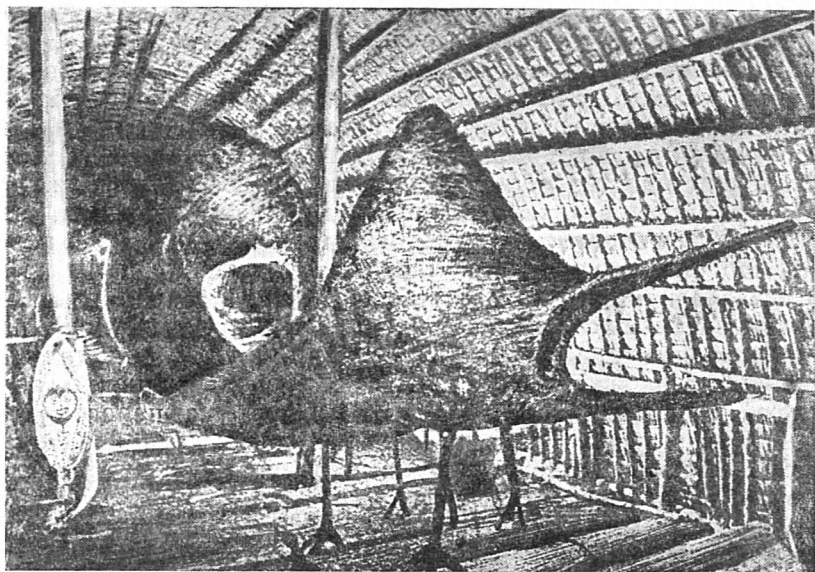
На нашому шляху трапляються невеликі площі землі, які підвищуються над болотом. Іноді на таких місцях ростуть чахлі кокосові пальми. Взагалі рослинність у цьому сумному краї нерадісна. Тут царство цвілі й смерті.

На порозі однієї халуپی сидить якась скацюрблена стара карга, вимашчена рідкою грязюкою. Її худий живіт перетягнуто вірвовками з повзучих рослин. Ноги й руки у неї так міцно перев'язані, що шкіру стерто до м'яса. Це вона оплакує смерть свого чоловіка.

На другому ганку розташувалась ціла група цих язикатих старих відьом, схожих на віджилі зліпки з глини. Всі вони в сумному настрої. Видно, вмер якийсь чоловік чи загинула тварина. Може, далекий родич, може—собака. Тутешні люди почувають себе найкраще саме тоді, коли їм доводиться з якогось приводу дуже засмучуватись. Здається, ніби вони увібрали в себе частину мороку навколишньої природи. Тут само небо безнастанно плаче. Не вщухаючи, ллє дощ. Кожного вечора смерком блискають блискавки, гримить грім і над злиденними селищами цього похмурого краю проходить гроза.

Ідучи далі, ми помічаємо, що навколо нас збирається юрба чоловіків і хлопчиків. Усі вони прямують до велетенської будівлі, до якої веде „вулиця Стікса“ і біля якої вона кінчається. Від високого порталу тягнеться загорожа з переплетеного пальмового листя; вона закриває двері в середину храму. Ми здивовано дивимось на незвичайної вишини будівлю, що вис-

чіе над нами на двадцять з чимсь метрів. Вся будівля справляє завдивовижу похмуре враження. Так і здається, що над дверима повинні бути написані слова суворі: „Той, що входить сю-

Сховище копіваві ¹⁾

ди, нехай залишить надію назавжди!“ Подивимось, одначе, що робиться всередині.

4

Ми стояли на порозі величезного приміщення. Долі лежало і дружно хропло кілька десятків тубільців. З даху і стін звиса-

¹⁾ Копіваві зберігаються в найдальшому кінці раві, який має форму величезного крокодила. Сфотографувати їх пощастило тільки завдяки хитрощам. Ці маски нагадували собою жадливих крокодилів, які живуть в мулястих водах дельти. Ноги копіваві схожі на ноги козуарів. Яка роль копіваві в релігійних святах, ще точно не з'ясовано. Відомо тільки, що вони з'являються на сцену під час свят на честь визнання юнаків дорослими. Тіла забитих у бою ворогів і трупи людських жертв, які приносились богами, кидали в ці, схожі на паші, діри, як дар духам копіваві. Другого дня ці трупи витягали для дикунських бенкетів. Під кожним копіваві лежить невеликий пакетик з пальмового листа, в якому згорнуто багато торохтілок, прив'язаних до довгого шнурка. Коли цим шнурком розмахувати в повітрі, виходить якийсь моторошний звук, що нагадує рев бугая. Цей голос копіваві сповнює жахом серця всіх жителів племені. Протягом багатьох років за допомогою цих копіваві та інших забобонів найстарші племені вселяють жах і тримають у покорі молодих чоловіків, жінок та дітей. Таким самим способом старики роніш за інших дістають для себе найсмачніші речі: кращу рибу, м'ясо, кокосові горіхи—все, що приносять копіваві, як жертву.

ла надзвичайно багата колекція найхимерніших масок, з яких чимало не були ще закінчені.

Галас, який зчинила юрба, що разом з нами зайшла до приміщення, розбудив сплячих, і ті розглядали нас не дуже приязно. Та кілька пачок тютюну викликали в них відразу наймиролюбніший настрій. Досить огидний з вигляду старик, шию якого прикрашало намисто з собачих зубів і який, очевидно, був тут ватажком, узявся показати нам приміщення. Юрба чоловіків ішла слідом за нами по раві (так звуться на Пурарі великі будинки, де відбуваються зібрання тубільців), непохвально ставлячись до тієї цікавості, з якою ми все розглядали.

Ми пройшли вузький прохід, подібний до коридора, завдовжки на дев'яносто метрів. По обидва боки його були товсті балки, що підтримували дах. Балки тут потрібні ще й на те, щоб визначити межу окремих лаварі, чи комірчин; в них, як я помітив, було багато щитів, з майстерною різьбою, яка, певно, зображувала предків. Поряд лежали купи крокодилячих, кабанячих та людських черепів—трофеїв, що, безперечно, передаються у спадщину. Ми дійшли до стіни, яка перегороджувала прохід в кінці. Перед останньою лаварі супроводжуюча нас юрба спинилась. Туди увійшов тільки ватажок, зробивши нам знак іти за ним.

Ми ледве пролізли у вузьку щілину і опинилися в цілковитій темряві. Очевидно, своєю появою ми сполохали цілі зграї кажанів та різних гадів. Це було чути по шелесту, з яким вони розлітались і розлазились. Коли наші очі трохи звикли до темряви, ми побачили, що стоїмо у великому приміщенні (приблизно 15×15 метрів величиною). Покрівля помалу скошувалась, починаючи від самого входу, і тут була всього на висоті трьох метрів. На нас дивились поставлені в ряд сімнадцять диких, могорошних фігур. Це були священні страшні копіраві. Химерні риси їх нагадували викривлені, спотворені пащі позіхаючих крокодилів. Фігури мали по чотири ноги, схожі на ноги казуарів. У животі кожного копіраві були зроблені великі діри. Чоловік міг стати в них на весь зріст і переїхати їх таким чином з місця на місце. Ще не дуже давно в роззявлені пащі цих жорстоких богів кидали, як жертви, скалічені трупи полонених. Наступного ранку їх виймали і розрубували на дрібні шматки, готуючи смачну страву для страшного святкового бенкету. Під кожним копіраві лежав дбайливо запакований пакетик, який сильно збуджував нашу цікавість.

Мак Куллох хотів неодмінно придбати один з цих пакетиків для музею; я ж вирішив хоч що, а зробити при світлі магнію кілька знімків внутрішнього вигляду приміщення. Коли огляд потвор ми закінчили і знову спинилися в проході, яким ввійшли, старий ватажок попросив у нас тютюну і дав нам зрозуміти, що необхідно умилювати копіраві, а інакше з нами трапиться велике лихо. Довелося виконати його прохання. Най-

принаднішими пропозиціями ми не могли умовити тубільців продати нам щонебудь, або дозволити зробити фотографічні знімки. Я розказав про свої перешкоди моему рульовому Ваєкі, хитрому тубільцеві, який обіцяв мені придумати якийсь план.

Старики являли собою зграю найзавзятіших шахраїв і ханж, і я підозрюю, що копіраві стоять для того, щоб страхати молодих людей, жінок та дітей і здійснювати бажання цих трутнів, зокрема, одержувати крашу їжу під виглядом жертви копіраві.

Ваєкі умовив стариків з раві не зніматися галасу, коли один з пакетиків уночі зникне, пообіцявши, що на його місце буде покладено великого ножа. Ми провели наш план з усією можливою обачністю, але несподівано виявилось, що вміст пакетика належить багатьом тубільцям. Не встигли ми взяти таємничий пакетик, як власники його довідались про те, що сталося. Виник великий скандал, і пакетик був знову покладений на старе місце. Одначе, незабаром випала слушна нагода: в зв'язку із смертю одного почесного тубільця, всі жителі селища зібралися в скорбний дім, щоб виплакати там усе горе. У раві не сталося нікого.

Не гаючи ні хвилини на сумніви й роздуми, ми зайшли у „свята святих“ і взялися до роботи. Я зробив стільки знімків за допомогою магнію, що мало не підпалив будівлі. Ми навіть вчинили святотатство—переставили копіраві, щоб досягти більшого ефекту.

Мак Куллох тремтячими руками розгорнув один із таємничих пакетиків. В ньому було двадцять різної величини й форми тонких загострених дерев'ячок, завдовжки в двадцять-сорок сантиметрів; це були особливі трішотки. На одному кінці кожної такої трішотки було вушко, до якого можна причепити шнурок. Коли крутити дерев'ячки на шнурку навкруг голови, виходить приглушений звук, різний залежно від величини дерев'ячки. Цей звук, створюваний великою кількістю цих своєрідних інструментів, є той „рев“, яким, за віруванням тубільців, реве потвора копіраві і який викликає у всіх священний жах.

5

Не встигли ми закінчити нашу роботу, як дикуни з усіх боків почали сходитися в раві; нас вони не бачили. Усі порозідались і порозлягались, збираючись відпочити. Коли навкруги запав сонний настрій, ми приступили до виконання плану, який має допомогти нам утекти непоміченими.

Я дав Мак Куллоху кілька шутих, і він спокійно вийшов з нашої засідки і змішався з юрбою тубільців. Він скоро звернув на себе загальну увагу і здобув симпатію присутніх тим, що роздав кілька пачок тютюну. Раптом із „свята святих“ розітнувся

пронизливий крик (кричав не хто інший, як я сам). Це відвернуло загальну увагу, і Мак Куллох міг зовсім непомітно запалити шутихи. Хитрощі вдалися понад усі сподівання. Розігнулись оглушливі вибухи, і юрба, дико галасуючи, кинулась до виходу. Раві миттю спорожнів. Ми з Ваекі якнайкраще використали момент замішання.

Швидко попривиравши все, що ми покидали були в безладді, ми посідали, наче нічого й не було, і заходились рзбподіляти подарунки. Коли тубільці трохи заспокоїлись і знову зібралися в раві, вони застали нас за цією мирною роботою. Ми знову почали просити в тубільців дати нам в обмін на щонебудь один з пакетиків. Деякі тубільці ладні були вже погодитись, проте, більшість запротестувала. Кінчилося все на тому, що ми добились свого, хоч нам це коштувало чимало енергії. За двадцять пачок тютюну і за торбинку рису нам дозволили вийняти по одній трішотці з кожного пакетика.

Мак Куллох у супроводні головного жерця копіраві увійшов у „свята святих“ і взявся збирати віддану нам колекцію дерев'ячок. Ніхто з тубільців не насмівся підійти близько до святилища. Сам первосвященник боявся доторкнутися до священних пакетиків. Мак Куллохові припало не легке завдання. Йому довелося поратись у цілковитій темряві; коли він відкривав один за одним пакети, з них вилітали павуки, ящірки, скорпіони та мокриці.

Нарешті, Мак Куллох скінчив. Здобич складено і загорнуто в пальмове листя. Ні один з тубільців не наважувався підійти ближче; не згоджувались вони й на те, щоб пакет у такому вигляді, в якому він був, винесли з раві. Довелось загорнути його в безліч спальних циновок, а зверху ще й у піджак Мак Куллоха. Коли ми, повертаючись з раві, проходили „вулицею Стікса“, навкруги не видно було ні одної людини. Все немов вимерло. Як нам пояснили, це сталося тому, що дивитись на святині, які Мак Куллох так безцеремонно ніс під пахвою, могли тільки старійшини, яким довірено тайни культу; звичайні смертні від цього неминуче гинуть, або, щойнаменше, тяжко хворіють. Безперечно, нас не спіткало таке лихо тільки через те, що ми багато обдарували найстарших у раві!

Всемогутність старців—характерний приклад культу жреців, який особливо розвинений у примітивних народів. Чарівникам, лікарям та страшним пурі-пурі віддають особливу пошану. Користуючись таємничими масками копіраві і пускаючись на безліч різних хитрощів, старці держать усіх тубільців—жінок, молодих чоловіків та дітей—у цілковитій покорі. Коли врожай на кокосові горіхи поганий, на ці плоди накладають заборону. Старці ширять чутку, ніби кожен, хто покуштує протягом певного періоду кокосовий горіх, тяжко захворіє чи помре. Такі загрози завжди справляють бажаний вплив: довірливі жителі протягом довгого часу не торкаються до кокосових горіхів. Тим часом

горіхи всі щезають. Очевидно, хтось їх таки з'їдає. Стáрці за-
певняють, що це роблять духи.

Молодого мисливця, який забив свиню, намовляють віддати її в жертву духам, що живуть у моторошній комірчині раві, з якої ми з Мак Куллохом добули наші трофеї. Принесена в жертву тварина зникає з такою самою швидкістю, як і кокосові горіхи. Видно, духи найбільше цінять саме те, що тутешні жителі вважають за ласощі!

Чарівники, пурі-пурі загрозами й чарами пробують держати молодших жителів селища в цілковитій покорі, користуючись з їх забобонів. Чарівники чи жреці є носії стародавніх традицій, тайну яких вони старанно охороняють. Довідатись у них про походження того чи іншого звичаю неможливо. Їх відповідь завжди одна: „Так робив мій батько, так робив його батько, так роблю і я“. Щоб надати собі величного вигляду, вони при-
крашають бороду кульками з мулу.

ПОЛІТ НАД ЦАРСТВОМ БОЛОТ, ХМАР І ДОЩУ ПОДОРОЖ З КАІМАРІ В ДАРУ ПІД ЧАС ТРОПІЧНОЇ ГРОЗИ

1

Минув цілий місяць відтоді, як ми приїхали в Каімарі. Ввесь цей час ми проробили в похмурому підземельному царстві. Гнітючий настрій, що панував навколо, не міг, звичайно, не впливати і на нас. Ланг і Гілл увесь час порались коло гідроплана, виправляючи пошкодження, зроблені безперестанною зміною дощів і сонця. Погода не сприяла ні польотам, ні фотографуванню. Ми з Лангом зробили кілька пробних польотів, але погода лише зрідка і на короткий час була досить ясна, щоб можна було робити точні спостереження чи фотографічні знімки.

При сильних випарах з безконечних болотяних і водних просторів і при близькості суміжної області південних пасатів, через які у верхніх шарах повітря не припиняються сильні течії, польоти зв'язані з величезною небезпекою і несподіванками. Ланг заслуговує найвищої похвали за свою безстрашність і спритність.

Проточне озеро біля Каімарі, яке правило нам за старт, було таке невелике, що ми насилу могли взяти розгін для підняття. Уже в перші хвилини, проносячись річкою, не ширшою ста метрів, з швидкістю вісімдесят кілометрів на годину, ми відчували сильне хвилювання. Важкі були і повільне підняття серед дерев, і початок нашої повітряної подорожі над їх верховіттям, де поривчастий вітер кидав наш апарат у різні боки.

Дальший за цим перегін—подорож у повітрі і по воді до Дару—був найнебезпечнішим. Дару лежить на віддалі двохсот сімдесяти двох кілометрів від Каімарі. Дорога ввесь час іде в області дельти, де тисячами гирл виливають свої бурхливі потоки в море річки Барой, Кікорі, Ауру, Турама, Омати, Баму і велетенський Флай. Море всіяне мулистими мілинами; грозові й дощові хмари застилають небо. Цю частину шляху ми пролітали на „Морській чайці“. Коли б довелося знизитись раніше через якусь пригоду—на допомогу „Морській чайці“ мала прийти „Евріка“, що дістала інструкцію йти слідом за літальним апаратом на якнайближчій віддалі.

Приготувавши достатній запас бензину, ми стали ждати сприятливого ранку. В цьому краю рекомендується закінчувати польо-

ти до одинадцятої години ранку, бо пізніше починаються великі вітри. Наше прощання з Каїмарі було таки справді зворушливе. Все населення зібралось на березі, щоб провести нас. Коли „Морська чайка“ рушила з місця, дикі вигуки „кеямо, каямо!“ (прощайте) заглушили шум мотора. Ми взяли велику швидкість, інакше машина не могла зразу піднятися, бо легкий вітер дув у протилежному напрямі. Ланг повернув назад, щоб зробити другу спробу піднятися.

Знову ми пролетіли повз селище з швидкістю вісімдесят, дев'яносто, сто кілометрів на годину. І все ж, не встигнувши піднятися, ми знову досягли кінця озера. Єдиним виходом була звивчаста річка, в шістьдесят метрів завширшки, по обох берегах якої густо росли мангрові. Ми в шаленому темпі виїхали на цей небезпечний шлях. Смерть сунула слідом за нами. Дереву суцільною стіною пливли перед нашими очима, шум мотора відбивався у густій хащі і повертався до нас, як виття бурі. Птахи зграями літали перед нами, зустрічні човни з тубільцями з жахом метались убік, даючи нам дорогу. Ми помалу стали підніматися, але при безперервних поворотах знову знижувалися. Крила апарата майже черкались верховіття дерев. Ми пролетіли вже п'ять кілометрів, і все ще летіли над самими деревами. Але ось ми надали ходу і стали плавно набирати висоту. Ще один поспішний погляд на пишні кущі, які аж до обрію розстилаються під нами, мов ізумрудно-зелене озеро, кілька хвилин—і ми проминули гирло річки і помчали над водним простором порту Ромілі.

Тепер ми швидко почали підніматися все вище й вище. Розгорнувся прекрасний краєвид на всю область дельти Кікорі. Скільки сягало око, під нами стелилась безмежна болотиста рівнина. Вирізнялась лише своєрідна група Аїрдських гір, що метрів на двісті сімдесят височилась над болотом, і кілометрів на вісімдесят далі—гірське пасмо Замбрігі. Сітка водних шляхів у всіх напрямках перетинала цю пустинну місцевість, порослу мангровами. Дивлячись на цю багнисту пустиню, порізану каналами, можна було уявити себе на Марсі.

Дальший переліт—над дельтою річки Турамі—пройшов без особливих пригод. На цей раз ми тримались над водою. З допомогою прозорої труби мені вдалося роздивитись прилеглу до берега землю, яка здалася мені так само пустинною і сумною.

Я порівнював обриси берега, над якими ми пролітали, з моєю картою, на якій я відмічав усі етапи нашого перельоту, і дивувався, наскільки точно позначені на карті дані збігалися з дійсністю. Деякі острови встигли трохи змінити свою форму, змінили й русло своє і деякі, правда, нечисленні, річки. Виникло кілька нових селищ; деякі старі, навпаки, зникли. В країні, де гігантські ріки, бурхливо розмиваючи ґрунт, зносять величезні маси мулу в одних місцях і відкладають їх в інших, багато що може змінитися за порівняно короткий час.

Під час дальшої нашої подорожі небо захмарилось, і тільки крізь вузькі прогалини можна було бачити те, що діялось під нами. Іноді нам доводилось летіти через низькі хмари,—тоді нас обвівав сильний вітер. Ми пролітали гирло ріки Флай з розкиданими, невеликими рівними островами, вкритими лісом. Ця місцевість через свої кліматичні особливості має дуже нехорошу славу. Свинцеві хмари ' лежали над нами важким шатром. Далеко під нами, набігаючи на піщані прибережні мілини, вирували темні мутно-пінясті хвилі. Не зважаючи на вітер і дощ, Лангові вдалося пролетіти цю відстань порівнюючи щасливо. Все йшло гаразд аж доти, доки ми досягли південної частини Ківаї, вузької смужки мулу, названої островом. Він лежить в самому центрі гирла і поділяється пополам бурхливою течією ріки.

Раптом ми помітили, що із сходу швидко наближаються до нас важкі хмари—провісники урагану. Ще кілька хвилин, і линула злива. Обривки хмар закрили від нас Ківаї, видно було лише південний виступ його.

Можна було або летіти далі, не зважаючи на бурю, або знизитись на бурхливу, вкриту тванню поверхню води. І те і друге здавалось однаково небезпечним і не обіцяло щасливого кінця. Під час цього головоломного польоту я все-таки не міг не залюбуватись на облямовані срібним обідцем свинцеві грозові маси. Пролетівши щасливо небезпечний шлях, ми ждали, що дальший наш рух спинять блискаючі навколо нас блискавки. Та відчули лише сильні поштовхи: буря вила навколо нас, дощ і вітер люто накидались на крила нашого апарата, але ми якимсь чудом прорвались уперед. Коли я поглядав униз, я бачив, як поверхня води збиралася в бурхливі, високі хвилі і як гоїдалось верховіття мангрів у поривах вітру. Я дякував долі за наше чудесне врятування.

Тим часом ми летіли далі крізь дощукульний дощ і густий туман. Смерть, нагостривши свою косу, ішла слідом за нами. Вона мало не спіймала нас у свої чіпкі лапи, коли ми пролітали вузьку просторинь між островом Брамpton і материком.

Нас переслідував сильний східний вітер; „Морська чайка“ повинна була йти на всякі хитрощі, щоб тримати курс на південь. Не встигли ми пролетіти й половини шляху, як потрапили в страшенний вихор. „Морська чайка“ круто підносилася вгору, несподівано пірнала в каламутний туман і так гоїдалася, що ми напружували всі сили, щоб вдержатися на своїх місцях. Часами мені хотілося просто вистрибнути з апарата—до того доходило відчуття цілковитої безнадійності нашого становища.

Тільки завдяки незвичайній майстерності Ланга, нам пощастило уникнути неминучої загибелі. За півхвилини ми падали з висоти в чотириста п'ятдесят метрів до висоти в дев'яносто метрів. Потім повітряна течія підняла нас за кілька секунд на дев'яносто метрів, при чому апарат мало не перекинувся і став помітно

кренитись. Але знову Ланг якимсь чудом вирівняв його. Згадуючи тепер про цей дивний політ, я щиро дивуюсь, що цим моїм запискам все таки довелося побачити світ.

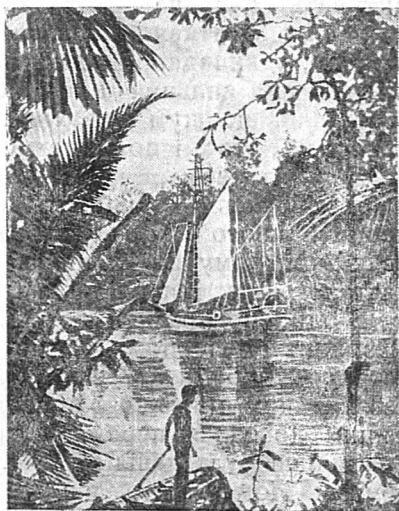
Нерви наші були напружені до останньої міри. Коли здавалося вже, що ми через кілька секунд неминуче будемо лежати мертві на скелястому березі, серед уламків машини, апарат несподівано вирівнявся, і ми з свистом вилетіли з воріт пекла.

Перед нами слалося широке море. З густої заслони туману почав вимальовуватись Дару—мета нашої подорожі. Незабаром ми кружляли над населеною місцевістю; ще трохи, і ми знизились і попливли по бурхливих хвилях припливу до берега. Ми кинули якір біля однієї з піщаних мілин мола, на якій зібралась уся колонія білих (сім чоловік), щоб привітати нас.

2

Тепер, коли ми в безпеці, я став дуже непокоїтись про долю „Евріки“. Тільки тепер, пролетівши невиданий своїми труднощами шлях у Дару, я міг уявити собі, яка небезпека підстерігала на кожному кроці наш корабель. Я знав також, що наш екіпаж ввесь час дуже хвилюватиметься за нашу долю і розшукуватиме нас по всьому шляху. Наш рульовий, тубілець, людина дуже поважна, мав звичай з обережності триматися якнайближче до берега. Знаючи це, я мав усі підстави побоюватись, що він пливе не у відкритому морі, а застряв десь коло прибережних рифів. Як я згодом довідався, через свою звичку всюду бачити підводні рифи й мілини, він часто робив абсолютно непотрібні маніпуляції, кружляючи спершу коло рифів, а потім все таки проходячи по них.

Гіл розповідав мені потім, що корабель під час цього плавання встиг кілька разів списати всі літери алфавіту і всі цифри, крім римської одиниці. Мак Куллох уже не раз старався переконати Ваєкі, щоб той змінив свою систему і керував кораблем, користуючись картою і компасом. Але ці досягнення науки не мали, на думку нашого чорного рульового, ніякісінької ціни. Власне кажучи, по-своєму він мав рацію. Тут можна було щасливо уникнути небезпеки, лише добре знаючи навколишню місцевість. „Адже компас не може знати, де є риф і коли здій-

„Евріка“ в дорозі

меться вітер,—заперечував тубілець.—Нащо біла людина робить картину моря (тобто карту), коли вона може все бачити на власні очі!

Хоч-не-хоч, доводилось поступатися перед цими мудримі міркуваннями. Карта згорталась, а компас ховався в не дуже чистих згортках чайного рушника, власності Ваекі. „Евріка“ й далі держалась берегів і, коли надходила ніч, міцно застрявала в прибережному мулі. Одна зупинка була зроблена біля острова Гоарібарі. Побачивши корабель, назустріч йому, як це звичайно буває, відразу виїхали піроги тубільців. Наші товариші почали розпитувати їх, чи не бачили вони літального апарата, на що всі відповіли негативно, на великий жах усієї команди. Втім, трохи пізніше, у випадковій розмові, хтось із тубільців сказав, що всі чули в небі сильний шум, який дуже налякав їх. Наші друзі зрозуміли, що шум цей був викликаний не чим іншим, як „Морською чайкою“, і полегшено зітхнули.

День за днем „Евріка“ повзла своїм покрученим шляхом, то наближаючись до Дару, то знову від нього віддаляючись. Під час вечірнього відпливу корабель неминуче сидів у глибокій твані, при чому Ваекі, потішаючи нетерплячих, запевняв: „Коли настане ранок, ми рушимо швидко-швидко“.

В один прекрасний день ми, нарешті, побачили на обрії парус „Евріки“. Незабаром, на мою велику радість, показався і сам острів. Скоро ми всі знову були вкупі і щиро сміялися з наших незвичайних пригод. З оповідань ми довідалися, що й друзям нашим довелося пережити немало моторошних хвилин. Тим приємніша була наша зустріч. Тільки наш етнолог здавався дуже сумним. Йому надто вже не пощастило! „Евріка“ перенесла сильну хитавицю, і тому він дуже страждав від морської хвороби. Під час одного з нападів хвороби його вставна щелепа стала жертвою хвиль. Відтоді бідолаха мав дуже жалюгідний вигляд.

Дару—одна з найпохмуріших і найбезрадісніших місцевостей на земній кулі, малий своїм розміром, укритий трясовиною та мулом острівцець, забутий серед жовто-коричневого моря. Сама природа співчутливо сховала його в густих заростях мангрів і особливого виду евкаліпта. Біле населення складається з чотирьох чиновників, одного місіонера і двох „цивільних“. Приурядовий установі і при місії працює також багато тубільців. Один з чиновників, який працював тут раніше, багато сприяв прикрашенню цього краю. Він зробив чудові насадження з напрочуд пишним листям. Ці насадження дуже прикрашають пустинну місцевість. Комарі тут таки добре отруюють життя. Одначе питання про те, що більше впливає на нерви білого відвідувача—комарі, чиновники чи сам місіонер,—на мою думку, лишається далеко не розв'язане.

Документи „Евріки“ були перевірені з педантичною пильністю. Не зважаючи на це, в них не вдалося виявити ні найменшої неправильності. Отож ми уникли, звичайного при огляді

документів, грошового штрафу. Згідно з нашими документами, „Евріка“ називалась торговельним судном, а всі ми значились його командою. Через деякий час ми відвідали острів Четверга, підвладний Квінсленду. Там влада виявила максимум запобігливості і, для того, щоб звільнити нас від витрат і клопоту, виписала нам нові документи, за якими наша „Евріка“ значилась яхтою, а ми були піднесені в сан пасажирів. Коли ми повернулися з цими документами в Дару, тамтешні чиновники дуже обурились. Чи ж можна, щоб з гавані вийшло торговельне судно із звичайною командою і щоб замість нього повернулась яхта з пасажирами! Начальство загрожувало послати нас назад (сто дев'яносто три кілометри) по нові папери, страхало нас карантинном та штрафами.

Коли приступ тропічного сказу в поважних представників влади трохи вгамувався, ми добилися компромісного вирішення питання. За визначенням нашого звання як пасажирів яхти „Евріка“ в дужках було додано, що ми є і команда торговельного судна з тією самою назвою!

Ланг, Гілл і Вільямс лишилися в Дару, щоб старанно оглянути „Морську чайку“; ми збирались пізніше знову вирушити нею вглиб країни. Решта наших товаришів і я відпливли на острів Четверга, щоб упорядкувати наше приладдя для радіо, яке дуже було пошкоджене постійними грозами Каімарі. Я використав перебування на острові Четверга для спостережень за ловлею трепанга і для вивчення життя своєрідної морської істоти, яка тут водиться,—дюгоня, ссавця, що живиться рослинною їжею.

ТРЕПАНГИ, ДЮГОНІ ТА ЧЕРЕПАХИ

1

Люгер для ловлі трепанга—не яхта для веселих прогулянок. На дуже невеликій площі в ньому зібрано стільки риболовного приладдя, шлюпок та іншого, що по палубі ледве можна пройти. Водолази виїзять на шлюпках. Корабель стоїть біля коралового рифа і править за склад. Кожен човен розраховано на трьох чоловік: одного гребця та двох водолазів. Вся екіпіровка водолаза складається з непроникних для води окулярів, які так щільно прилягають до очних западин, що очі цілком захищені від води.

У неглибоких водах рифа човни розійшлися в різні боки, щоб дослідити якнайбільший простір. Я сів у човен з двома найбільш досвідченими водолазами. При мені був спеціальний прилад, з допомогою якого я міг стежити за роботою не тільки на поверхні води, а й у глибині. Держачи цей прилад на два три сантиметри під водою, можна крізь скло його бачити все, що робиться на дні, складається враження, ніби дивишся у розкішний акваріум.

Дабад надіває свої водяні окуляри, при чому обличчя його корчиться від гримас,—це він міцно затискує шкельця в очницях—і стрибає за борт. Маленький човник мало не перекидається. Глибина тут всього дев'ять метрів, тому я можу точно стежити за рухами водолаза і за морським дном.

Воно вкрите кораловими заростями, які нагадували собою скам'янілий ліс. Величезні гілки схожі то на велетенські роги, то на фантастичні півнячі гребені. В гротах цієї своєрідної хащі живуть цілі колонії морських їжаків з довгими голчастими колючками і рідкі, незвичайно красивої форми і розцвітки ракоподібні тварини.

Виводки чудесних барвистих риб ховаються в свої коралові печери, злякавшись човна. На дні під нами лежить гігантська черепашка з величезними звивчастими стулками. У здоровенній нижній частині блищить, як величезний зелений опал, якийсь дивовижний живий організм. При всій своїй красі ця черепашка—небезпечна й жорстока пастка; коли ненароком наступити ногою чи опинитись дуже близько від блискотливої потвори,—чере-

пашка з блискавичною швидкістю закривається. Нога жертви назавжди залишається в цій, красивій на вигляд, пастці. Коли нога не зовсім відрізана, а тільки притиснута, бідолашний, звичайно, швидше задихнеться, аніж черепашка розкриється знову; він може загинути і в пащі акули, якої сила по цих водах. Мені вдалося спостерігати одну з таких черепашок на сто двадцять сантиметрів довжиною. Важить вона, мабуть, із двісті п'ятдесят кілограмів.

Дабад лишається під водою не більше як півхвилини. Я бачу, як він хапає два схожих на огірки предмети і швидко підіймається назад до човна.

Ось він уже над водою. Сопе і з шумом видихає повітря. В кожній руці він тримає по прекрасній голотурії, або трепангу. Він кидає їх у човен, і я маю змогу розглянути їх ближче. Це невеликі тварини, коло тридцяти сантиметрів завдовжки і двадцять п'ять сантиметрів завтовшки, з такими ж плямами, як у леопардів.

Дабад знову пірнає. На цей раз він з'являється, тримаючи в руках дивну гілку голубих коралів. Потім витягає черепашку, таку велику, що ми удвох насилу піднімаємо її на борт. Дабад бачить, що всі ці утвори з морського дна дуже мене тішать, і приносить мені безліч коралів, чудових чепешок і всяких інших скарбів.

Дари моря тут незліченні. Ми вилловлювали неймовірну силу якихось слизняків—огидних істот, що нагадували своєю формою огірок або шматок ковбаси. Деякі з них були незвичайно красивого кольору. На мій погляд, це найменш апетитніші живі створіння, які живуть на коралових рифах.

Посеред нашого судна стоїть величезний казан. Місткість його близько чотирьохсот п'ятдесяти літрів. „Морські огірки“ кидають в окріп. Видно, як вони там дедалі меншають і зморщуються, як повітряні кулі, з яких виходить повітря. Через годину повітря насичене паром і „ароматом“ третьосортного супу, а очі їсть дим, що валить з топки. Тоді всю дивовижну „рибу“ зиймають з води і витягають на палубу: на велике мое здивування, тепер величина рибин дорівнює одній п'ятій первісної, і вони мають вигляд шматочків змії. Дальша операція полягає в тому, що ці „огірки“ чистять. Їх розтинають ножем на всю довжину і чистять, придержуючи краї маленькими бамбуковими паличками, щоб вони не закрилися. Нарешті настає остання стадія роботи: весь улов складається в апарат, схожий на шафу з висувними ящиками і дротяними сітками; його розкладають в сітках рядами і коптять цілу добу.

Мушу визнати, що мені ці „риби“ видалися зовсім неїстивними. На велике своє здивування, я довідався, що вони мають широкий і майже виключний збут у Китаї. Виявляється, там платять по сім тисяч карбованців за тонну першосортного товару і по три тисячі карбованців за тонну не такого хоро-

шого сорту. А втім, ціна падає часом і до чотирьохсот карбованців за тонну.

В Китаї ці „огірки“ розрізають на дрібні кубики. З них варять смачний суп, якого додають в інші страви. За повір'ям китайців, цей суп має властивість повертати старим молодість.

2

Швидкість течії була тут чотири вузли на годину. Ми витратили всього лише шість годин, щоб повернутися в Мабуїаг. Навіть наша команда з „морських вовків“ була рада повернутися в спокійні води і стати під захист рідних рифів.

На вузькій смузі берега, під захистом понівечених бурєю пальм, зібралось все селище. Нам була влаштована дуже тепла зустріч. Цілий десяток послужливих рук ухопився за наш човен і витяг його крізь буруни на берег. Тільки ми опинились на березі, нас оточила тут барвиста юрба чоловіків, жінок та дітей. Мужчини носили лава-лава, або клапті ситцю. Крім цих пов'язок, на них нічого не було. На жінках був одяг, що закривав їх від шиї і до п'ят. Щождо дітей, які бігали скрізь цілими десятками, то вони були зовсім голі.

Селище Мабуїаг складається з невеликих халуп, сплетених з пальмового листя і вкритих травою. Все селище лежить в тіні пальм, які захищають його від сонячного проміння. Коли яскраво світить сонце, тут чудово; та коли пролетить буря і дерева, що досягають дванадцяти метрів у вишину, гнутьсь й риплять, мало не ламаючись під вагою своїх плодів, це місце стає страшним і пустинним.

Я тільки зібрався спитати в одного з тубільців, чи падають коли кокосові горіхи на землю, як дістав дуже несподівану й переконливу відповідь: у повітрі щось просвистіло і гепнуло важко на землю. Я ледве встиг відскочити. Горіх упав якраз на те місце, де я тількищо стояв. Це блискуче потвердження правильності закону Ньютона про силу земного тяжіння навчило мене: у своїх подорожах я став вибирати більш відкриті місця.

Для остров'ян кокосова пальма—джерело життя. М'якуш її плоду—це їжа, молоко—найкращий напитек. З її листя вони роблять собі житла і плетуть одягу, а горіхова шкара-лупа і опалі гілки йдуть на паливо та всякі потреби. Одне слово, в тропіках, де є кокосові горіхи, можна обійтися без інших джерел існування.

Щось із дюжину невеликих скелястих острівців, які лежать коло берегів Мабуїага, роблять його мальовничішим. Круті горби, що біля самого села, складаються здебільшого з вивіреної лави, на якій росте лише рідкий чагарник.

Все багатство країни лежить не на материку, а в морській безодні. Три великі одномачтові судна належать місцевим жителям. В період ловлі перлів море приносить їм дуже багату здобич. В період північно-західних вітрів, з грудня до березня,

перлів не ловлять. В цей час полюють на дюгонів. Ці дивні ссавці, які трапляються в північній частині острова цілими зграями, у великій пошані в місцевих жителів. Спосіб їх ловлі дуже простий. Він нагадує далекі дні полювання на китів.

Жителі Торресової протоки—відважні спортсмени. Небезпеки полювання приваблюють їх більше, ніж сама здобич. Чорний шкіпер з Мабуїагу запропонував мені полювати разом на дюгонів. Полювання повинне було, хоч що, тривати доти, доки впіймають дюгоня, бо повернутися з полювання без здобичі вважається за велику ганьбу.

Команда наша складалась з дорослих мужчин, юнаків та дітей, усього дванадцять чоловік, які цікавилися далеко більше фотографуванням, ніж моржами. Одні з супутників були худі й висушені сонцем і вітром, інші—гладкі й круглі, як тварини, на яких ми полювали.

Нам довелося покласти чимало енергії й праці, щоб довести нашу барку до ладу і перешкодити океанові вільно проходити в середину судна, яке складалося з двох частин: трюма, де звичайно зберігались перлові черепашки і де тепер була команда, і каюти, яку зайняв я. Пливли ми за допомогою вітру. Доброї снасті майже не було, а те, що й було, скидалось на решето. Не скажу, що зв'язане мотузками, старими шнурками лахміття парусів давало мені велику певність у нашій безпечності на випадок бурі.

Цією баркою виїхали ми в море і попрямували на північ повз вивітрені, напівзруйновані острівці. Ми їхали над кораловими рифами та перловими мілинами, поки потрапили у відкрите море, де граються й плавають дюгоні.

Високо на одній з мачт сидів наш вахтовий. У мене при цьому весь час було відчуття, що прогнилі канати й шківи перетруться і впадуть нам на голову разом з нашим пильним вахтовим.

На бугшприті стояв гарпунщик, тримаючи наготові свої ості. Чотириметрова ость мала на кінці форму пляшки. Тут була зроблена дірка, в яку продівали великий, вільно прикріплений гак. До цього гака прив'язали цілий клубок вірвовки, яку хоробрий мисливець тримає в руці.

Коли ми виїхали в рибні місця, вітер зовсім ущух. Паруси безживно звисли. Навколо нас на рушничний постріл видно було цілі стада дюгонів. Вони гралися, вистромяючися часом з води, щоб подихати повітрям. Я стояв увесь спітнілий коло ручки апарата, безупинно крутячи її. Я був більше схвильований, ніж мисливці, які терпляче вичікували.

3

Штиль стояв увесь день. Під кінець дня хмари, здавалось, не витримавши нестерпучої спеки, розтали, розлились яскравим полум'ям і перетворили океан у рідке золото. Лише коли

яскрава вогненна куля спустилась і заховалась у воді, з півдня подув легкий бриз, принісши нам прохолоду. Зорі горіли над нашими головами, відбиваючись у темній воді, як у дзеркалі. Ми проїхали над рифом і кинули якір. Затріщала ціла дюжина кокосових горіхів, і дванадцять темних постатей схилилися над скромною вечерею. У цілковитій темряві, як рак-самітник у своїй шкаралупі, взявся я нищити пиріжки з м'ясом „морської корови“. Повечерявши, я міг поспати.

Приміщення, де я був, нагадувало своєю формою велику труну. Не скажу, щоб це відчуття сприяло спокійному снові. Мене безперестану переслідували кошмари. Прокинувся я опівночі. Лежати було неймовірно твердо. В цю мить я раптом відчув, що в мене свербить усе тіло і наче щось лізе по мені. Спершу подумав, що я заслаб. На велике моє здивовання, я в другу хвилину відчув щось ніби незчисленні уколи голкою. Мені стало враз неймовірно жарко, потім я знову відчув кілька уколів. Мені здавалося, що в мене почалася пропасниця.

Я засвітив світло, щоб пошукати хініну.

Але яка страшна картина, який жах!

Навколо мене кишили цілі легіони паразитів. Тут, здається, були представлені всі відомі мені паразити і наших країн, і тропіків. Волосся на голові ставало сторч! Це був справжній рай для ентомолога!

Тому що я до ентомології не почуваю ні найменшого нахилу, мені довелося втекти з поля бою. Я уклався на палубі і почав лічити зорі, поки, непомітно для самого себе, заснув. Прокинувся я від звуків такалажу. Паруси були поставлені, і корабель наш рушив далі. Вітер сприяв нам, але дюгоні, очевидно, почули нашу присутність і благорозумно лишилися за полем нашого зору.

В чеканні ми їздили туди й назад. Команда була напоготові. Кожен стояв на своєму посту. Найгірше було мені: я в сотий раз підіймав свій важкий ящик з апаратом і, залежно від узятого судном напрямку, переносив його з бакборта на штирборт і назад. Вогняна сонячна куля стояла над нашими мачтами: сонце пекло щосили. Корабель тихо плив. Кілька разів здобич здавалась зовсім близькою. Але ось орлиний погляд марсового побачив зовсім близько спину тварини. Незабаром ніс нашого корабля спинився над самісінькою шиною дюгоня.

Навкруги панувало напружене мовчання. Ми всі тремтіли від хвилювання. Гарпунщик, який стояв у цілковитій готовості з остями в руці, відштовхнувшись всім тілом і зробивши стрибок, щосили устроїв гак у товсту шкіру тварини. Мовчання було порушене дикими криками захоплення. Вірьовку почали розмотувати. „Боець“ пождав кілька хвилин, ухопився за вірьовку і кинувся в море. Тим часом гарпунщик, сильно пихкаючи, видряпався на борт. Вода текла з нього потоками. Ості він все ще держав у руці.

Наш другий мисливець плив по хвилях, тягнений упійманим звірем, що з силою розтинав воду. Чотириста метрів проплив він отак, аж поки тварина зменшила швидкість; тоді він став, перебираючи руками вірвовку, потроху наближатися до своєї здобичі. Я був свідком дуже своєрідної боротьби: наш герой з'явився в пінястому вирі, верхи на морській корові, яка з усіх сил намагалася скинути його. Він наліг усією своєю вагою на голову й шию тварини і не давав їй вистромити голову з води. Переміг мисливець, бо бідолашна тварина швидко задихнулась без повітря.

На цей час човен був уже спущений. Люди, що сиділи в ньому, поспішали приставити на борт здобич і відважного бійця. Спільними зусиллями вдалося витягти дюгоня на судно. Це був прекрасний екземпляр у три метри двадцять сантиметрів завдовжки. Вжив він коло двохсот сорока кілограмів.

Приготований із м'яса дюгоня шніцель має смак і запах телятини. Тубільці з'їдають дюгоня, якщо не брати кісток, цілком.

4

За цей час наше радіоприладдя як слід перевірила й полагодила радіостанція на острові Четверга. Ми повернулись на „Евріку“ і поїхали Торресовою протокою до Брамль-Кейя—невеликого, вкритого піском коралового рифа, який лежить за вісімдесят кілометрів від Дару. Брамль-Кей славиться, як улюблене місце черепах для відкладання-яець. Мене, Мак Куллоха і Догаї висадили там на берег; решта поїхала „Еврікою“ в Дару, де ми мали підготуватися до майбутньої подорожі вглиб країни. Через тиждень вони повинні були повернутися за нами.

Ми зробили на зеленому лужку хатку з кухнею, в якій спав наш темношкірий слуга Догаї. Туди ж ми позносили свої фотографічні апарати, опудала птахів і риб, банки спід варення, динаміт і всяку всячину. З уламків каміння ми зробили собі вогнище і, пороздягавшись догола, тішилися життям первісних людей.

Сполохані нами морські птахи знялися в піднебесся. З непроникливої п'тьми долітали до нас їх жалібні крики. Ніч була шумна і крики птахів, зливаючися з безнастанним шумом хвиль, сплітались в одне гармонійне ціле. Я віддався спогадам про дні, прожиті мною після катастрофи корабля на Слоновому острові, під звуки бурі, тріск плавучих крижин і крики пінгвінів. Пригадалося все пережите, аж до того, коли мене зняли з цих жахливих крижин.

Серед ночі мене розбудили злякані вигуки:

— Таубада! Таубада! Вона тут! Швидше біжи! Велика, велика!

Я покликав на допомогу свого друга Мак Куллоха.

Взявши сірники, я побіг у кухню, де була велика метушня. З темряви назустріч мені летіли викрики Догаї:

— Швидше, швидше, я держу її!

— Коґо її?—спитав я.

— Черепаху, про яку ти все говорив!—пояснив мені Догаї.

Я швидко запалив сірника і скрикнув від радості, побачивши Догаї, який міцно держав величезну черепаху і марно силкувався перевернути її на спину.

Через хвилину черепаха, безпорадно борсаючись, лежала на спині. Це була справжня жива черепаха, вагою на двісті п'ятде-

Черепахи під час відкладання яєць

сят кілограмів і з цілим гніздом яєць! Їх було сто п'ятдесят одна штука! Це справді був чудесний подарунок!

Незабаром ми знову поснули. Прокинувшись ранком, Мак Куллох найшов у своєму лівому носку несподіваних гостей,— великих мокриць. Вони були всюди: у черевиках, під ліжками, в ящиках—де хочте. Виявилось, що ці зайди знищили весь наш запас рису.

Знайшовши у своїх ліжках і скрізь навкруги силу-силенну мокриць, ми вирішили вибрати спокійніше місце і перенести нашу резиденцію на коралові піски.

Недалеко від нашого нового захисту ми знайшли безліч яєць білих птахів. Мак Куллох зробив собі цілу колекцію їх. Звідси ж він вивіз кілька опудал пташиних, які становлять і тепер його гордість.

Пісок навколо був увесь в ямах. Видно було, що цілі полчища черепах побували за ніч на березі. Догаї визначав місця, де

були сховані яйця; протикаючи пісок списом. Це єдиний спосіб знайти їх,—так уміло ховає черепаха свої гнізда.

Я написав колись оду, присвячену пінгвінам. Я міг би написати чудові вірші, присвячені черепаці, цьому дивному створінню, яке кладе свої яйця з найбільшим захватом. На смак ці яйця трохи нагадують дичину.

5

На піску рифа виднілись рештки корабельної катастрофи: розбита мачта, поламаний якір з іржавим ланцюгом, розкидані кругом уламки судна. Вони, напевно, могли б про багато дещо розповісти. Здавалось, навколо них ще витають тіні минулого, чути пісні морських піратів, веселий сміх і жахливі зойки від несподіваної катастрофи. Усе це мало неймовірно сумний вигляд.

Скоро на землю спала ніч; птахи повернули з моря до своїх гнізд, розтинаючи повітря пронизливими криками. Все небо всіяне зорями.

Хвилі з легким плеском обмивали берег і несли з собою черепашки. Світло наших факелів сполохало цілі юрби крабів. Якийсь силует помалу піднімався над морем, наближаючись з кожним ударом хвилі. Повільно, сантиметр за сантиметром, посувався він окремими поштовхами, зупиняючись після кожного з них, щоб відпочити і набратися сил.

Безліч черепах вийшло так з моря на суходіл, щоб класти свої яйця. Ми стали з інтересом спостерігати їх. Яка жорстока природа, що створила черепах такими непереможними, незграбними.

Вийшовши на берег, черепаха-саміця відповзає від води настільки, щоб вода до неї не доходила. Потім вона спинається, щоб приготувати гніздо і класти яйця. Передніми лапами черепаха починає рити землю. Викидає цілі гори піску, заввишки до чотирьох з половиною метрів. Таким чином викидається мало не тонна піску. Вирита яма, завдяки обертовому рухові черепахи, набирає круглої форми.

Але черепаха рідко кладе яйця в першу вириту нею яму. Найчастіше вона, очевидно, маючи намір обдурити своїх ворогів і сховати від них своє гніздо, перелазить на нове місце і починає роботу спочатку. Там вона, здавалось, могла б уже вгамуватися і покласти свої яйця, але часом їй заманеться зробити це ще донебудь далі, в третьому місці, або взагалі відкласти цю справу до другої ночі і повернутися на день у море.

Ми прождали марно кілька годин. Одначе на третій раз мамаша-черепаха наважилась. Вона вирила яму в три чверті метра завглибшки і в півметра завширшки. Та це був тільки початок! Зробити справжнє сховище для яець було далеко складніше. З людською спритністю заходила черепаха рити своїми задніми лапами, швидко вигрібаючи пісок. Її спритність, швид-

кість і впевненість рухів були не менш дивні, як подальше відкладання яєць. Вона спустила свого хвоста в яму і почала класти яйця. Здавалося, цьому не буде кінця й краю. Після того, як було спущено сто дев'яносто шість штук яєць, черепаха зробила перепочинок, а потім задніми лапами почала засипати гніздо. Закінчивши це, вона передніми лапами добре придавила пісок, так що місце гнізда не можна було знайти.

*

З часом, під впливом тропічного сонця, з яєць вилуплюються маленькі черепахи. Вони пробиваються крізь пісок і йдуть до моря. Тут їх підстерігають акули, які, очевидно, так само цінують ці ніжні створіння, як ми—черепаховий суп.

*

Та ось в далині показалися паруси. Поволі наближається наше судно. Ми покидаємо Брамль-Кей.

ТРОПІЧНОЮ РІЧКОЮ В НЕВІДОМІ КРАЇ АДУРУ

Повернувшись в Дару, Ланг і Гілл зустріли нас засмучені. Пильний огляд нашого гідроплана виявив, що обтяжка крил його цілком прогнила, і машина стала непридатна. Ще під час нашого останнього польоту з Каїмарі обтяжка апарата настільки зіпсувалась, що можна було дуже легко проштрикнути її пальцем; до того ж під час нашого перебування в Дару не вщухала злива.

У нас був тільки один вихід, на який я, не зважаючи на ризик, погодився лише дуже неохоче, а саме: відрядити повітряним шляхом Ланга і Гілла через Торресову протоку і самим відмовитись від дальшої подорожі в повітрі. Я склав маршрут польоту над деякими островами і викликав радіостанцію острова Четверга, щоб бездротовим телеграфом в'яяснити, якої погоди можна сподіватися.

Через два дні нас сповістили, що вітер усух. Треба було використати слухний момент. Ланг і Гілл сіли на свої місця, мотор був включений, і літак рушив у дорогу.

В цей час над Дару почалася гроза. За нашими підрахунками, літак мав бути на місці через дві години після того, як вирушив. Однак, ми так непокоїлись за стан апарата, що ці дві години здалися нам вічністю. Мак Куллох не відходив від приймача. Нарешті прийшла звістка, що „Морська чайка“ щасливо досягла порту і під вигуки захоплення знизилась.

3 січня 1923 року.

Ми залишили Дару о 10 годині 25 хвилин ранку, якраз у той момент, коли почався відплив, і по мілководдю попливли до протоки Тауру. Одвічний туман між Тауру і бухтою річки Флай слався покривалом перед нами. Але на цей раз туман був не такий густий, як здався на перший погляд. Нам довелося плисти ще в одну велику зливу, і після цього ми опинилися серед сліпучого сонячного проміння.

Вперше за весь час нашого перебування в Дару природа усміхнулась нам.

По обидва боки мілководного входу в протоку Тауру стоять провідні віхи. Ми їхали мальовничим водним шляхом з островом Панама на сході і материком, що губився в далині на заході.

Береги заросли мангровами, які вкривали зеленню більшу частину острова Панами і материка.

Проїхавши протоку Тауру, ми повернули на північ і потрапили в мулисті води у дельті річки Флай, яка має біля гирла кілометрів п'ятдесят ширини. Хоч довжина цієї могутньої річки всього від восьмисот до тисячі кілометрів, проте кажуть, що вона несе в море більше води, ніж Амазонка.

У цій великій бухті лежить ціла група острівців. Найбільший з них—Ківай; довжина його п'ятдесят один кілометр, а ширина—від трьох до шести кілометрів. Усі ці островці утворилися з річної твані і складаються переважно з мулу та мангрових заростей.

Коли в'їздиш у гирло річки Флай, яке утворює бухту, здається, що попадаєш у внутрішнє море.

Щастя усміхалось нам весь цей день. Погода була прегарна, і дув попутний вітер. Надвечір ми кинули якір біля селища Даваре. Ми пропливли за цей день щось із п'ятдесят кілометрів.

Не можна сказати, щоб Даваре справило на мене враження кліматичної станції; здається, у всій околиці це єдиний клаптик сухої землі, а все інше являє собою болото і мангрові зарості.

4 січня 1923 року.

О сьомій з половиною ранку ми знялися з якоря і рушили далі. Я марно намагався встановити вибраний мною шлях по морській карті, випущеній адміралтейством у 1893 році. Це було почасти тому, що позначені на карті острови знаходились не там, де вони мали бути, почасти тому, що деяких з тих островів, які траплялися нам, на карті не було зовсім. Очевидно, місцевість за ці роки дуже змінилася. Я не міг собі з'ясувати цю невідповідність, тим більше, що позначені на карті селища на березі річки були в наявності.

Як мені пізніше сказали, це сталося тому, що частину островів змивало водою, інші знову виникали, сама річка раз-у-раз мінjala своє русло.

Береги річки все ще вкриті мангровими заростями; часом зустрічаються села, які розкинулись на рідких високих берегах.

Відмінною ознакою цих селищ є громадський будинок. Ця своєрідна будівля являє собою велике приміщення, де живе вся громада. Раніш мені ніколи не доводилося бувати в таких будинках, я бачив їх лише з палуби корабля. Іноді назустріч нам виїздили човнами тубільці, сподіваючись вимінати в нас щонебудь на банани і фрукти.

Місцеве населення невелике на зріст, має коротке кучеряве волосся, семітські риси обличчя і чорні, круглі блискучі очі.

Ці тубільці своїм хитрим виглядом справляли неприємне враження.

О першій годині дня ми кинули якір біля Медірі. Це останнє

поселення білої людини на цій річці і до того ж єдине на триста двадцять кілометрів навколо. Самітна постать білого справляє в цих пустинних місцях дуже сумне враження. Ми привезли Бічу пошту і трохи продуктів, а тому я і Мак Куллох зішли на берег, щоб провідати його і розпитати про дальшу дорогу. Біч нам дуже зрадів; ми були перші білі, яких він за довгий час побачив. Живе він з дружиною і десятирічною дочкою.

Садиба справила на мене несприятливе враження. Грунт для кокосових пальм тут занадто глинястий; до того ж весь час ідуть дощі. Каучукові дерева, хоч і посаджені ще сім років тому,—чахлі, миршаві. Мені зовсім незрозуміло, як може ця садиба давати прибуток, що оплачував би видатки. Біч займався різними справами: він вербував новобранців, збирав колекції птахів, шукав золото і робив усе, що може робити кожен у цих місцях.

Біч зжився з цими дикими місцями, і вони стали для нього другою батьківщиною.

Чого в Медері багато, так це світлячків та жаб. Маса блискотливих крапок кружляють серед пальм. Вся місцевість здається якоюсь казковою країною, всією мільйонами маленьких лампочок. Щождо жаб, то мені в житті не доводилося чути такого жаб'ячого концерту; жаби тут найрізноманітніші: великі, малі, такі, що квакають і верещать, то ніжним тенором, то грубим басом. Вони зчинили пекельний шум; який далеко розходився над болотом.

О дев'ятій з половиною годині ранку ми попрощалися з Бічем і попрямували до свого судна. Вода доходила мало не до кісточок. Кажуть, що в цих місцевостях це—звичайне явище.

Як же важко було спускатися до річки! Доводилось весь час сковзатись. Вода спала аж на три метри; кладки всі вкрилися тванню; берег був глинястий. Ми спотикались, ковзались, падали і страшенно вимазались. Та коли ми добралися, нарешті, до човна, ми були цілком винагороджені,—такі незвичайно гарні були блискотливі світляки серед мангрових заростей. Здавалося, що дерева обвішані тисячами мініатюрних лампочок, які то загорались, то знову гасли. Все це відбивалося в тихому дзеркалі води. Це було чи не найбільш казкове з усього, що я бачив у цих краях.

8 січня 1923 року.

На світанку ми рушили далі. Ми їхали проти течії, на силу пересуваючись, особливо тому, що з самого початку збилися з правильного шляху. Вздовж берега ми відштовхувались веслами, бо річка весь час була дуже мілка. Ми досягли фарватера зовсім не в тому місці, де він мав бути по карті. Після кількох годин ми добралися до селища на острові Калед. Мені дуже хотілося оглянути його. Одначе зробити це не вдалося, бо

жителі його, тільки ми наблизилась, зразу розбіглися. До того ж через міліну пристати до берега в цьому місці було важко. Ми поїхали далі і, знайшовши зручніше місце, кинули якір. Там ми простояли до кінця припливу. Від берега відчалили дві піроги і попливли до нас; ми заприятелювали з прибулими в пірогах тубільцями; від них ми довідались, що їхнє селище Адуру лежить на протилежному березі.

Піроги місцевих жителів у цих краях дуже добре зроблені. Вони прекрасно видовбані, а довжина їх іноді досягає восьмидесяти метрів.

Треба сказати, що ці піроги плывуть проти води з такою самою швидкістю, як і наше судно, і що їм не важко було б навіть перегнати нас, коли б гребці як слід налягли на весла (наше судно робить шість вузлів на годину).

Ми кинули якір коло села Адуру, пообідали і, навантаживши човна фотографічним апаратом, приладдями для зйомки, порожніми бляшанками спід бензину, намистом та тютюном, повні надій, рушили на берег.

Ми швидко поміняли все своє добро на різні місцеві вироби і повернулись на корабель. Наші сподівання виправдались блискуче: ми бачили силу цікавого. Уявіть себе оточеними юрбою темношкірих людей, які дико видивляються на вас; оддалік у тихих водах гойдається ціла флотилія пірог; за ними стелеться могутній Флай, порослий очеретом. Спереду три великих будинки на сваях; їх гулящі жителі уп'ялися поглядом у невідомих людей. Дим із хат через дах здіймається до вкритого хмарами неба. Навкруги лунають дикі вигуки. Повітря напоєне чимось таємничим і незвичайним.

Ми пішли вузькою стежкою понад берегом річки і піднялись сходами нагору, тримаючись за бильця з довгих жердин. За нами сунула ціла низка тубільців. Ми побували скрізь і все оглянули. Я мушу визнати, що я особисто почував деяке збентеження, безцеремонно проникаючи в інтимну обстановку цих людей, риючись в їхніх речах і знімаючи допити з дикунів.

Ми зайшли в одну з хат через невелику діру, переступивши поріг заввишки в дев'яносто сантиметрів. Опинилися ми у величезній кімнаті із задушливим повітрям. Сонячне проміння пробивалось крізь вузькі щілини в даху. В сутінках рухались туди і назад якісь тіні. Коли око призвичаїлось до п'ятьми, ми побачили, що цими тінями були старі баби, страшні відьми. Вони рухались серед куп бананів, копченої риби та всяких прикрас. Вони нагадували слугицьок Молоха, які готуються до принесення жертви! Ці страшні фурії—жінки місцевого племені.

Недавно вмер один з визначних людей в їх селищі. Після його смерті жінки одягли траурний „одяг“ із водоростей і посипали голови річковим мулом.

Це своєрідне траурне вбрання укриває все тіло. Воно щільно облягає груди, охоплює стегна і спадає ззаду довгими нит-

ками. Костюм доповнює капор, який щільно сидить на голові і переходить у поплутані пучки звислих трав, які перемішуються з нитками траурного „шлейфа“. Крім такого вбрання, тіла жінок були густо намащені мулом з річки Флай. Мені було широко шкода цих живих клубків з трави й грязі, бо спека стояла нестерпуча. Кажуть, що в цій траурній одежі вони проходили вже цілу зиму.

Мак Куллох і я пройшли вздовж усього приміщення. Всі були заклопотані готуванням до свята, і ніхто не звертав на нас ніякої уваги. Кімната була шістдесят п'ять метрів завдовжки. Ми оглянули її всю, дивуючись з того, що побачили. Такі злидні я бачив колись тільки в Іерусалімі, де біднота тулиться по темних вуличках, по обидва боки яких виставлені найжалюгідніші продукти й предмети першого вжитку. Цей величезний будинок являє собою тільки одне приміщення, не розділене ніякими перегородками. В ньому живе багато родин. Живуть вони комуною, мирно і по-своєму щасливо.

Ми йшли серед цих обвішаних травами фігур, заглядали в кожен куток, оглядали зроблені тубільцями речі хатнього вжитку та прикраси, і найзвичайніші речі дивували й захоплювали нас. Змалювати все те, чого раніш не бачив ні один білий, неспроможне наше перо і об'єктив нашого апарата.

Багато що зроблено тут дуже майстерно. Плетиво не має собі рівного по всій країні. Воно оригінальне і визерунками і виконанням своїм. Сіті й підсаки—прекрасної роботи, а піроги—одні із кращих, які можна побачити у водах Папуа.

Тубільці ставились до нас з великою запобігливістю. За півпачки тютюну, за кожен зроблений з них знімок їх пощастило навіть умовити сфотографуватись, що здавалось їм чимось страшним і незрозумілим.

Вигляд нашої стоянки коло села Адуру, коли яскравий місяць освітлював сріблясті хвилі, які з плескотом переливались через мілини річки, являв чарівну картину. Ми сиділи на бляшанках спід бензину навколо низького даху каюти, який правив нам за стіл, і тишились спогляданням. Здається, ніколи річка не була така гарна!

Коли настав ранок, ми побачили, щб стоїмо майже серед

Жінки селища в траурному вбранні з трави

мулістої мілини, і вода так сильно спадала, що річка стала майже невпізнанною. Під час відпливу вода спадає майже на п'ять метрів. Та під час припливу бурхливий потік за півгодини вкриває всі мілини й низини, і річка знову має свій звичайний вигляд.

Улюблена гра тубільних дітей—це оббризкувати одне одного мулом. Щоранку вони збираються на площі перед селищем і захоплено розважаються цією своєрідною грою.

Через низький рівень води ми не могли зранку зійти на берег. Навколо нас було грузьке болото. Тільки о пів на дванадцятю можна було спустити човна. Стояла прекрасна сонячна погода, і Мак Кудлох, я та троє матросів вирушили на берег.

Я був дуже вражений, коли побачив, що русалки, чи, певніше, відьми в трав'яному одязові, про яких я вчора писав, зняли своє траурне вбрання. Я довідався, що великі запаси продуктів, які я бачив учора в будинку, призначались на свято з нагоди зняття траурного одягу. Свято відбулося в цей день ранком. Убрання були тут такі спалені. Проте, мені пощастило знайти кілька вдов, які ще не зняли трауру. Ми вмовили їх дозволити себе сфотографувати. Я обіцяв за це кожній жінці по дві пачки тютюну, і незабаром навколо нас зібралися жінки з усього селища.

Вразила нас їхня звичка курити. Це було найдивніше з усього того, що я коли бачив: вони дуже затягувались, глибоко вдихаючи повітря, а тоді сильно й довго кашляли. За тютюн вони ладні були віддати все.

Тютюн тут розрізають на вузькі смужки і сушать палаючою головешкою, яку держать над ним. Потім скручують цигарку, при чому замість паперу беруть якийнебудь листок; готову цигарку вкладають у довгу бамбукову трубочку, яку беруть у рот з боку запаленого кінця цигарки. Сильним вдунням жемуть дим до відкритого кінця трубки через дірку в спеціально приладнаний бамбуковий димохід. Дмуть доти, доки дим почне вільно виходити з другого отвору в трубці. Після цього трубку передають один одному і вдихають в себе дим. Двох чи трьох затяжок досить, щоб викликати задурманення, а в новака і задуху.

10 січня 1923 року.

Віддаль від Адуру до озера Муррея—двісті сорок кілометрів, увесь час проти води. Місця, по яких сьогодні ми проїздили, дуже красиві. Береги нагадують театральні декорації. Гігантські дерева обвиті виткими і паразитичними рослинами; цвітуть пишні орхідеї. Часом буває важко відрізнити дерево від рослини, яка в'ється по ньому.

Як кораловий риф є ареною безнастанної й нещадної боротьби за існування, так і тропічний ліс, що оточує нас, повен такої самої боротьби: кожна рослина, кожне дерево бореться за можливість росту й розмноження. Виткі рослини розростаються так пишно, що серед них не видно дерев. Велетенські де-

рева гнуться й хитаються під вагою цих рослин, які помалу заглушають їх. Поряд з такою запеклою війною в рослинному царстві, відбувається така сама боротьба серед численних комах і тварин.

Над спокійними, освітленими гарячим тропічним сонцем водами річки в'ються цілі рої гедзів та метеликів. Райські птахи, птахи-носороги, королівські голуби та інші пернаті з яскравим забарвленням літають над нами, і їхні звуки далеко лунають по кущах та серед витких рослин.

Ми ідемо далі і потрапляємо в протоку коло острова Альберті. Тут краєвид красою своєю переважає все, що ми бачили досі на річці Флай.

Річка розгалужується на безліч вузьких рукавів, які течуть між чарівними зеленими острівцями.

11 січня 1923 року.

Ми знову причалили до берега. Перед нами був такий густий ліс, що дорогу доводилося прокладати сокирою. Шаща пального гілля і великих дерев, повитих папороттю та квітучими орхідеями, мала несказаний вигляд. Лісова прохолода після яскравого тропічного сонця, що пекло над річкою, була нам особливо приємна. Навколо лунав спів пташок, закритих густим листям і здебільшого недосяжних, навіть, коли стріляти в упор.

На кожному кроці ми натикались на колючки. Від комарів зовсім не було порятунку. Продираючись крізь кущі, ми раз-ураз натрапляли на цілі рої зелених мурашок, які люто нападали на нас. Правда, вони не небезпечні, але досить докучливі і неприємні. Ми з радістю повернулися на нашу „Евріку“, що стояла на якорі далеко від берега і мошки.

Було вже чверть на п'яту, коли ми знялися з якоря і рушили далі. Очевидно, ми вийшли із смуги припливів і відпливів, бо ніс нашого судна весь день і весь вечір розтинав хвилі.

На річці пливла сила силенна різного сплаву—стовбурів та цілих дерев, ми побоювались, щоб уночі не зірвало наше судно з якоря. Я вирішив поставити на ніч вартових. Це було тим більш обачно, що ми тепер перебували на ворожій території і кожної хвилини могли сподіватись нападу окремих тубільців або й цілих селищ.

Навколо не видно було нічого цікавого, проте, тут таїлось щось таємниче; з кожним пройденим кілометром ми почували себе все ближче й ближче до мети нашої подорожі. Очікування ставало дедалі напруженіше. Ми кинули якір коло північного краю острова Алігатора і вперше на річці Флай виставили вартових.

12 січня 1923 року.

Місцевість, якою ми подорожували сьогодні, була ще красивіша за ту, яку ми проїздили вчора. Особливо гарна вона була

коло острова Казуар. Береги річки нагадували своїм виглядом старі замки і руїни, повиті зеленню. Здавалось, що ми опинилися в якійсь казковій країні, і тільки шум нашого мотора порушував зачарування. Фауна цих місцевостей складається з цілих зграй надзвичайно красивих птахів, з яскравим оперенням.

Серед буйної зелені тут живе райський птах, найкращий з усіх пернатих. Часом його можна бачити, коли він перелітає з одного гнізда в друге. На мить бачиш, як блищить його пір'я на яскравому сонці, а потім він знову ховається в темну хащу, і луна розносить його своєрідні мелодії.

Коли ми проїздили повз острів Казуар, ми бачили цілі зграї кажанів. Цілісіньку мило проїхали ми повз дерева, на яких вони сиділи, чи, певніше, висіли, купами. Я міг спостерігати, як чудно вони сідали на гілки. Спершу вони спускалися на них і, як і птахи, сиділи із складеними крилами. Але скоро вага крил переважувала, вони перекидалися і лишалися висіти вниз головою. Був жаркий сонячний день, і цігидкі створіння складали і розправляли свої крила, обмахуючись ними, як віялом. Пострілами з рушниць я сполохав їх, і вони знялися хмарою вгору і почали кружляти над нашими головами.

Ми проїхали острів Казуар і опинилися на півдорозі до острова Еланг. Річка коло берегів була вкрита високим очеретом. Загальний вигляд річки дуже нагадував деякі місця на річці Непан в Австралії. Ширина річки Флай по цих місцях від п'ятсот п'ятдесяти до шістсот метрів, глибина—десять-п'ятнадцять метрів. Води її течуть тихо й спокійно. До гирла річки нам лишається проплисти ще коло двохсот сорока кілометрів. Точних карт немає; річку ще треба старанно дослідити.

Ми проїхали сто шістдесят кілометрів, не зустрівши ні однієї живої душі. Тільки сьогодні після обіду ми побачили густий стовп диму, першу за весь час ознаку існування людей, а самих людей ми не бачили. Надвечір річка завершила на захід, і ми поїхали прямо проти заходу сонця. В мене немає слів, щоб описати все багатство барв, які відбивалися у воді.

Незабаром настала ніч. На землю спустилась тиша і спокій. Тихо несе річка свої води з гірських верховин у далекі краї, повні таємниці, очарування й казки. Зорі яскраво горять на небі. На прибережних деревах засвічуються світлячки. Дрібно-несенькі вогники відбиваються в дзеркалі вод, і все повітря ніби сповнене вогневим дощем мініатюрних метеорів.

Осторонь чорним масивом темніють дерева. Здається, немов серед них причаїлись якісь примари. Гадаю, що мисливці за черепами і дикуни слідкують за нами з п'тьми.

Повітря насичене ароматом квітів, які з початку ночі порозкривали свої чашечки. Жаби квакають, цвірчать бабки і гудуть комарі. Все сповнене музикою тропічної ночі.

Силует нашої „Евріки“ тихо сунеться по воді. Якби не тихе

дзюрчання води, річка може здатись непорушною. На судні тиша. Все спить мирним сном в обіймах Морфея, крім мене й Догаї; ми мусимо змінити вахту опівночі.

13 січня 1923 року.

Північ. Я стою на варті. Чергування розподілене між нами так: з восьмої години вечора до дванадцятої чергує Мак Куллох та Івоні, з дванадцяти і до четвертої—я і Догаї, з четвертої до шостої ранку чергують Бел і Як. О шостій годині будять по-вара й рульового, і судно знімається з якоря. Ми ідемо цілий день і зупиняємось тільки надвечір, коли їхати далі, через плівучі на річці дерева та численні мілини, стає небезпечним.

Пів на другу ночі (13-го). Місяць тільки що зійшов над річкою; він'уже добре вищербився, ще день-другий—і його не буде. Тихо навкруги; чути дихання сплячих. Тишу порушує тільки плескіт води коло штевеня чи якірного ланцюга, стрекіт коника і зрідка крик нічного птаха.

Мичулий день приніс нам багато несподіванок. Ми пливли за вказівками карт, але вони, як виявилось, були дуже неточні.

Рослинність на берегах стала далеко не така багата, як досі. Місцями ще трапляється незайманий, непролазний ліс; береги вкриті переважно мангровами та очеретом. Вилізши на марс, можна оглянути широкі луки, що нагадують деякі місця західної частини Квінсленда і, безперечно, являють собою прекрасні пасовища.

Очерет росте тут густою стіною; висота його сягає трьох метрів. Береги стають поступово менш плоскими. Здається, тут випадає не так багато дощів.

Від місця злиття річки Флай і Стрікленда нас відділяють лише кілька кілометрів. Ширина річки тут щось із п'ятдесят п'ять—шістдесят п'ять метрів, місцями трохи більша; глибина—від десяти до дванадцяти метрів; швидкість течії—два узли на годину. Правда, після великих дощів річка стає повноводна, і течія прискорюється. Судячи по мокрих берегах і великій кількості нагнаного до берега лісу, це трапляється дуже часто.

Якби коло гирла річки не було стільки мілин, по ній могли б іти й більші судна. Для нас ці мілини не страшні, бо судно наше сидить неглибоко у воді.

14 січня 1923 року.

О 10 годині 45 хвилин ранку ми в'їхали в Стрікленд. Місцевість тут досить безбарвна: низькі, плоскі береги заросли очеретом і чахлими деревами. Сама річка здається величезною; вона, мабуть, вужча за річку Флай, а течія навіть бистріша. Стрікленд значно покрученіший, ніж Флай, особливо біля того місця, де він впадає в цей останній. Після кількох годин плавби,

ми опинились лише за три кілометри на північ від того місця, звідки вирушили, бо річка має тут форму підкови, краї якої майже сходяться. Рослинність—дерев та виткі рослини—тут далеко не така багата, як по тих місцях, де ми проїздили. Береги річки вкриті буйною травою і зеленим, метр заввишки, очеретом. Одноманітність пейзажу лише зрідка порушувалась якимсь барвистим кущем, якимнебудь деревом в цвіту, чи крокодиллом, що покажеться з води.

Тільки смеркло, ми кинули серед річки, на захищеному від вітру місці, якір, і я та Мак Куллох вирушили човном до берега. Гребти проти води було дуже важко; човна ввесь час зносило назад, і пристати до берега нам довго не вдавалось. Нам пощастило, нарешті, потрапити в спокійну воду за один з виступів і причалити. Чагарник був тут такий густий, що птахів, яких тут сила, зовсім не було видно.

Нас атакували тут цілі рої комарів та мурашок. Це була кара, від якої ми не знаходили порятунку і на судні. Під час чергування це була нестерпна мука. Особливо страждали мої темношкірі супутники: вони зовсім не могли заснути. Навіть мій випробуваний спосіб проти комарів через кілька хвилин втратив свою силу. Цих кровопивців чимраз більшало. Навіть сітка від москитів не рятувала від них. Так мені й не довелося заснути після мого чергування.

15 січня 1923 року.

Я пишу ці рядки в жахливих умовах. Комарі неймовірно дошкуляють. На мені непромокальне пальто, ноги мої загорнуті кількома товстими ковдрами, обличчя й руки густо намашені рідиною, але все це не помагає. Для тубільців ми зробили намет з сіток від москитів. Крім мене і Догаї, всі поховалися туди. Та судячи по частому лясканню, що доносилося звідти, комарі лізли й туди. Я дуже стомився і хочу спати, але вахта моя ще не скінчилась. Ми перебуваємо саме у володінні наших ворогів. Найменша необережність з нашого боку може спричинити загибель усієї експедиції.

Весь ранок до третьої години дня ми їхали по Стрікленду проти води. Береги, як і раніш, заросли густим високим очеретом: вони зовсім неприступні, бо не трапляється прогалін.

О третій годині дня ми в'їхали у води річки Герберт, яка тече в озеро Муррея. Стрікленд несе свої води, лишаючись таким же широким і глибоким, ще на двісті сорок кілометрів. Тут з'являються перші пороги, до початку його в горах ще сто шістдесят кілометрів.

Річка Герберт в'ється колінкуватою стрічкою серед берегів, укритих подекуди розкішними луками, а місцями непролазним лісом. У період дощів усе це, мабуть, перетворюється на суцільне болото.

Я вважаю річку Герберт досить красивою; краєвид тут, як на річці Стрікленд, навіть кращий, бо річка Герберт нагадує вузький штучний канал.

Надвечір Мак Куллох, я і троє темношкірих рушили на берег по дрова для кухні. Поки темношкірі збирали хмиз і рубали дерева, я полював на птахів, а Мак Куллох узявся поповнювати свою колекцію метеликами та комахами, яких тут була сила-силенна.

Зараз ми стоїмо на якорі в глибоких водах Герберта, біля самого входу в озеро Муррея. Ми нетерпляче чекаємо зустрічі з дикими племенами, про яких ми чули стільки дивного і неймовірного. За всі триста двадцять кілометрів путі ми не бачили, крім Адуру, ні одного селища і ніяких слідів людських істот, якшо не брати кількох покинутих пірог. Можна було б подумати, що вся ця місцевість зовсім безлюдна. Одначе, я гадаю, що це не так і що на деякому віддаленні од річок і болот, там, де комарі не так дошкуляють, повинні лежати цілі селища.

16 січня 1923 року.

Ми продовжували пливати по Герберту униз за водою. Ширина його від дев'яносто до двохсот сімдесяти п'яти метрів, глибина—від шістдесяти до дванадцяти метрів. Вода його далеко чистіша, ніж води Флай і Стрікленда, а течія значно повільніша. Я думаю, що швидкість її не більша як півтора кілометри на годину. Береги її вкриті низькою травою, яка переходить поволі у високий очерет і дерева.

Нема чого й казати, що всі ждали з цікавістю озера, про яке ширилось стільки таємничих чуток. Мак Куллох і я вилізли на марс, віддаючи звідти накази рульовим, решта команди безперестанку кидала лот, вишукуючи глибину. Так посувалися ми вперед. Дерев'я на березі поступово перейшли в очерет, і нарешті ми помітили з нашої вишки, за болотом, широкі води цього своєрідного внутрішнього озера. Крізь прозору трубу ми розгледіли в далині самотну пірогу, першу ознаку людини за всі триста двадцять кілометрів, відокремлюючих нас від села Адуру коло гирла річки Флай.

ЛЮДИ КАМ'ЯНОГО ВІКУ

„ЗНИКЛІ БЕЗ ВІСТІ“ ПЛЕМЕНА ТА ЇХНІ СПУСТІЛІ ЖИТЛА КОЛО ОЗЕРА МУРРЕЯ

1

Я вирішив не в'їздити вночі в озеро Муррея, бо, поперше, немає ніякої карти його, а подруге тому, що я багато чув про жорстокість і хитрощі тутешніх племен. Ми подвоїли варту і уважно вдивлялися в п'їтьму, побоюючись несподіваного нападу.

Ніч тяглася безкочечно. Цілі полчища комарів і маленьких майських мушок нападали на нас з усіх боків. Вони здіймалися з болот і, приваблювані світлом, лізли до нас у їжу, в очі, ніс, рот, не даючи нам дихати. Довелося загасити світло.

Історія цих мушок, які живуть лише один день, дуже інтерна. Вони кладуть свої яйця на поверхні води в мулі. На заході сонця з очеретів здійсмається сила-силенна дрібнесеньких мушок. Живуть вони лише одну, повну найінтенсивнішого життя, однісіньку ніч, кладуть свої яйця і з першим промінням сонця гинуть, засипаючи своїми трупами, мов снігом, усю палубу.

Як тільки почало світати, усі миттю повставали. Якір зняли, мотор рівномірно застукотів, і ми рушили далі, сполохуючи птахів і крокодилів. Цих останніх було дуже багато. Вони досягають тут чималої довжини і дають уяву про доісторичні часи, коли у водах таких озер ще водилися величезні бронтозаври та динозаври.

На світанку перед нами постала прекрасна картина. Блідорожева поверхня річки поволі золотилась.

Наші мрії ніби справджувались. Береги були вкриті цілими полями величезних лотосів, над якими лігали ібіси, дикі качки та корморани. В далині, скільки сягало око, зеленіли болота. Вони схожі були на затоплені повіддю поля.

Коли ми в'їхали в озеро, то побачили біля самого входу в нього єдиний невисокий горб, що височів над рівною місцевістю і зарослий був кокосовими пальмами, бананами та цукровою тростиною.

Під'їхавши ближче, ми побачили контури величезного будинку. Перед нами була фортеця мисливців за черепами. Ми кинули якір. „Самбіо! Самбіо! Самбіо!“—крикнули ми кілька разів. Це було єдине слово з місцевої говірки, яке ми знали. Те слово, що

тільки й могло, як нам говорили, примусити тубільців поховати свої стріли і запалити люльку миру. Але єдиною відповіддю на наш крик була луна.

Куди поділися люди? Важко було уявити, що вони зникли, не лишивши вартових, щоб стежити за нами. Може, вони зробили засідку і вичікують, коли ми зійдемо на берег. Ми вирішили підждати. Час від часу ми знову кричали „Самбіо“, вимахуючи строкатими хустками і сокирами.

Я гадаю, що безрезультатність наших закликів пояснюється стукотінням нашого мотора, який викидав сніп іскор і тріскотів, як невелика рушниця. Безперечно, тубільці вбачають у нас ворогів, озброєних смертоносною зброєю, і тому не мають аж ніякої охоти зразу відгукнутись на наші вияви дружби.

Бачачи, що ніхто не відгукається, ми підїхали до берега так близько, як це було можливо. Мак Куллох, я і четверо з найвідданіших мені темношкірих супутників сіли в човен і вирушили на берег з візитом, за всіма правилами, як годиться. Мій широкоплечий чорний охоронець був добре озброєний, але треба сказати, що дула обох рушниць, якими озброїлись ми з Мак Куллохом, були багато небезпечніші, як дощ стріл.

Відступати було пізно. Ми рушили вперед вузькою стежкою, продираючись крізь очерет, чекаючи кожної хвилини нападу, якого одначе не сталося. Так ішли ми аж доти, доки дорогу нам загородили застромлені в землю стріли з надітими на них черепами. Не скажу, щоб зустріч була дуже гостинна!

Череп з берегів озера Муррея являв собою велику цінність для Австралійського музею. Отож Мак Куллох привласнив черепи собі. На їх місце я застромив у землю зелену гілку—емблеми миру—і поклав на знак наших дружніх намірів кусок чорвоного ситцю та інші подарунки. Ми поставили своїх темношкірих охоронців на стратегічних пунктах, звідки було видно дороги до селища, а самі рушили на дальші розшуки.

2

Все селище складалось з одного велетенського будинку в дев'яносто метрів завдовжки, п'ятнадцять метрів завширшки і десять з половиною метрів заввишки біля найвищої точки дугастого входу. Будівля ця нагадувала мені величезні раві в дельті річки Пурарі. І тут дах виступав уперед у вигляді гострої голови, яка начебто зображувала крокодила з піднятою і широко роззявленою пащею. Гребінь покрівлі виступав ще на чотири метри. Кінець його був розщеплений мов дзьоб, і в ньому стирчала людська стегнова кістка, ніби являючи собою родовий герб племені.

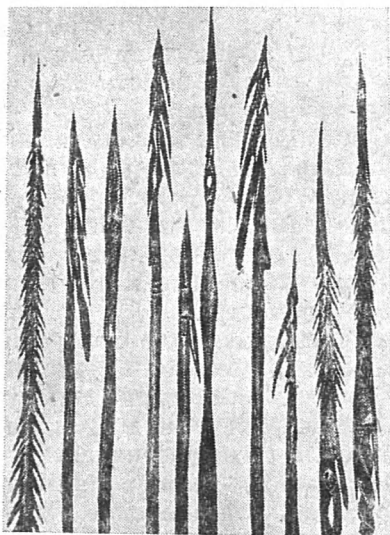
Ця незвичайна краса нас дуже вразила, і ми приєднали її до нашої колекції. Крім головного входу, було ще одинадцять невеликих входів в окремі комірчини у кожній стіні. Повітря у

всьому будинкові було задушливе, відгонило немитим людським тілом. Очевидно, передня велика кімната призначалась виключно для дорослих воїнів. Жінки й діти жили в останніх маленьких комірчинах. Цей своєрідний будинок-комуна стратегічно розташований дуже добре. З його переднього приміщення видно все озеро: в разі якогось несподіваного нападу всі жителі його можуть заховатися тут такі в околишніх очеретах, як вони, певно, це й зробили при нашому наближенні. Наказавши нашим вартувим бути напоготові і в разі найменшої небезпеки сповістити нас про це, ми увійшли в будинок.

Передня кімната була поділена на рівні прямокутники, поперечно зв'язаними стовбурами дерев. Кожне таке приміщення, очевидно, призначалось для всіх озброєних воїнів однієї родини. Спали ці воїни, мабуть, на голій підлозі біля самого вогнища, де не так дошкуляли комарі. Удень вони сиділи на розставлених тут пнях, точили свої кам'яні сокири, нагострювали кам'яним долотом наконечники для косяних стріл і жували бетель.

Тут такі стояли спеціальні підставки, на яких завжди висіли напсготові луки, стріли та кам'яні сокири. По боках висіли людські черепи, криваві трофеї перемог.

Приміщення для жінок і дітей відділене від кімнати воїнів високою стіною з майстерно зв'язаних

Колекція списів з кабанячих іклів та кісток казуарів

гілок. Видряпавшись на цю стіну, ми розгляділи в сутінках два ряди убогих комірчин, відгороджених одна від одної низенькими переділками. В кожній з них були нари для спання і невеликі двері надвір.

Все це мало вигляд надзвичайно нужденний. У вогнищах ще жеврів огонь. Все майно зберігалось у висячих мішках. Не зважаючи на деякі муки сумління, ми таки добре обчистили їх. Заспокоюючи себе тим, що ми робили це заради науки, ми міняли і забирали все, що нам здавалося цікавим. Ми набрали багато черепів, людських кісток та іншого дріб'язку.

Натомість ми лишали сокири, ножі й хустки, замінюючи кістки й камінь тубільців на залізо й сталь. Ми, немов чарами, переносили їх до культури, через мільйони років.

У сплєтених з трави торбах ми знайшли одєжу, зроблену, очевидно, за останнім зразком доісторичної моди. Спідничка з трави, що спускається від пояса до колін.

Одначе повернемось до обстановки нашого будинку. Ось перед намй колиска. Це звичайна сітка, причеплена до однієї з перекладин. Варячи вечерю на вогнищі, мати тут такі заколисусе дитину. Ось величезний мішок; в ньому кишать скорпіони, таргани, щипавки, черви й павуки. В ньому лежить безліч сплєтєних із трави торбинок. У кожній з них по кам'яній сокирі. Поряд висять рукоятки для сокир. Коло них зберігається дбайливо загорнуте в листя пір'я райського птаха, головний убор когось із воїнів. Чого тут тільки немає! Цілі мішки черепашок, яких вживають замість ножів; біла й червона охра для розмальовування, кинджали із загостреного бамбука, визублені і смертельні стріли—все, що хочете!

Увійшовши в одну з комірчин, я скрикнув від захвату, побачивши нові трофеї. Перед нами була ціла купа людських голів! Розмальовані і прикрашені черепи—їх ми бачили багато. З кожного кутка вони вишкіряли на нас свої зуби! Але голови набиті травою і знов затушковані! Яке нечуване, з погляду вченого, щастя!

Нема чого й казати, що із загальнолюдського погляду важко собі уявити щось більш огидне й відворотне, як ці трофеї мисливців за черепами. Коли у жертви відтинали голову, її намагались відрізати якнайнижче; шкіру при цьому підрізали, загинали вгору, виймали весь мозок і зшкрібали бамбуковим ножом все м'ясо. Після цього шкіру спускали і набивали череп кокосовими волокнами. Потім шкіру ззаду зашивали. Лице при цьому дуже витягалось в довжину. Рот, який від цієї операції ставав занадто великим, затикали шматком глини. Те саме робили й з очима, в які для краси вставляли якесь червоне насіння. Все це, очевидно, як слід коптили й сушили над вогнем, щоб зберегти від псування і гниття. Препаровані таким чином голови фарбували жовтою і червоною охрою. У черепну коробку клали велике насіння, яке при струшуванні під час танців торохтіло, як торохтілки. Я ніколи не бачив нічого більш моторошного й огидного, як ці трофеї перемоги.

Що ж це були за люди, які так жорстоко знущались з своїх жертв? Напевне, вкрай грубі, жорстокі дикуни, що не знають жалю.

3

Всі наші дружні спроби примусити дикунів вийти із сховища нічого не дали. Єдиною ознакою людського існування були величезні багаття, які горіли в даліні.

Поблизу ні душі. Це була якась покинута країна, країна мерців.

Нарешті терпець нам увірвався, і ми вирішили дослідити інші селища на цьому озері, а також і води його. Місцевість ця ще зовсім невідома і картографічно ще не заснята, але я не маю сумніву, що озеро Муррея має постійний приплив свіжої води.

За це говорить не тільки те, що ми часто потрапляли ніби в смугу течії, але й той факт, що води його майже без водяних рослин і заростей, а це навряд чи було б можливе у цьому кліматі при стоячій воді.

Вода в озері в зимові місяці зовсім тепла. Температура сягає іноді 33°; це, правда, не дивно, коли згадати, що тропічне сонце вдень нагріває тут повітря більше як на 38°. Теплі води озера кишили крокодилами, які часто плавали біля нашого судна, хоча й на чималій віддалі. Ми пробували стріляти в них, але кулі їх не влучали. Треба гадати, що постріли, дивні маніпуляції нашого судна і пихкання мотора викликали в жителів покинутого села немалий жах.

Місця, якими ми проходили під час нашого подорожування, були просто казкової краси.

Озеро було значно більше, ніж ми спершу гадали. Довжина його—мінімум двадцять п'ять-тридцять кілометрів, ширина—шість-вісім кілометрів. Вода, не зважаючи на свою нагрітість, була прозора і без заростей, крім окремих місць, неглибших, як два метри, порослих очеретами й лотосом. Береги вкриті високою травою і очеретом, а від того річка здається значно вужчою. Як ми виявили під час ближчого дослідження, очерет цей росте в самій воді метрів за два від берега. Пробитися крізь цю густу стіну майже неможливо, так тісно ростуть під водою його стебла. Ми їхали вздовж берега кілька годин, шукаючи приток і лагун.

Проїхавши трохи вперед, ми досягли західного кінця озера. Місцевість була надзвичайно красива. *Ми були перші білі, які порушили незайманість цих вод.* Ми проїздили повз маленькі, зарослі яскравою зеленню острівці, які майже всі були подібні один до одного, посеред острова—купка дерев, ближче до берега—трави й очерет. Місцями ми потрапляли коло берега в затінені рукави озера із склепінням з переплетеного гілля прибережних дерев і витких рослин. Вони приводили нас до невеликих ставків і лагун, де наша поява сполохувала цілі зграї водяних птахів.

Вздовж усього берега тяглись цілі поля величезних лотосів у повному цвіту. Ці дивні квіти росли на воді метрів за шістдесят від берега над густим болотом. Аж на півтора-два метри височіли їх стрункі стебла над поверхнею болота, підносячи гордо свої величезні рожеві та жовті квіти. Через кілька день, коли вода в озері значно спала, ми мали змогу по сухому добратися крізь болотяну траву, що сягала нам по плечі, до цих дивних квітів з їх величезним зонтикоподібним листям. Ми блукали серед них, як по чарівній країні, ледве посуваючись уперед.

Трава, по якій ми йшли, не тільки перешкождала нашому рухові, але й ранила обличчя та руки. Часом ми бачили листя, яке височіло на два з половиною-три метри над землею, і квіти на

стеблах в три метри заввишки. Ми мали перед собою всі стадії розвитку лотоса—від ледве розвинених пуп'янків аж до засохлого насіння. Деякі квіти мали до тридцяти сантиметрів в колі і були чарівно гарні. По заході сонця лотоси ширили надзвичайно приемний аромат. Але спека над цим болотом стояла нестерпуча, і ми незабаром були змушені повернутися на судно.

Безперестанно кидаючи лот, ми, нарешті, потрапили в чарівну лагуну, що, як виявилось, була гирлом невеликої річки. Глибина останньої становила тут приблизно чотири метри. Ми спустили човнаї і, як слід озброївшись, вирушили з Мак Куллохом шукати початку річки. Ми знайшли невеликий прозорий ставок з текучою водою. Коло берегів вода в ньому заросла очеретами й водоростями, серед яких вирізнялась красива азола. Навкруги сила бабок та диких качок.

Коли настала ніч, ми з жалем покинули канал і повернулися на судно. Озеро, як і перше, було мертве.

Комарів у західній частині озера не було. Пояснювалось це, певно, тим, що сила-силенна риби („стрілки“) і водяні рослини (пухирчатки), які живляться мошками, знищували личинки. Я роблю такий висновок тому, що бачив багато їх трупів у пастках цих рослин.

Коли зовсім смеркло, Догодо сповістив, що на березі видно якісь рухливі вогні. Хоч я знаю, що в цих темношкірих душа зразу тікає в п'яти і що вони можуть зчинити галас зза дурниць, я все таки розпорядився зробити кілька пострілів у повітря. Далека луна повторила їх кілька разів, розтинаючи повітря цілим залпом пострілів, що помалу завмирали в далечині.

Тубілець, оточений велетенськими лотосами

Береги озера були такі самі різноманітні, як різноманітні говірки і фізична будова тубільців Нової Гвінеї. Для дослідника, око якого жадібно ловить ті характерні, що передаються з покоління в покоління, риси й форми, тут найширше поле діяльності. Через погані умови життя кількість племен тут невелика. В умовах, коли сусідні племена століттями ворогують, коли кожне село являє собою щось ніби оборонну фортецю, змішані

шлюби трапляються дуже рідко. Такі умови були раніш у Новій Гвінеї, і такими вони лишилися і тепер у середині країни. Через це поодинокі племена зберігають свою чистоту. Натрапляючи на якесь нове плем'я чи нове селище, неминуче натрапляєш і на нові звичаї, форми спільного життя і фізичні особливості жителів.

Ми затримались так довго на озері Муррея тому, що все сподівались побачити тутешніх жителів. Іздячи по озеру, ми побачили щось берег в одному місці підвіщується над водою аж на десять метрів. Потім ми потрапили в мальовничий вузький рукав, краса якого переважала все, що ми бачили досі. Якби така місцевість лежала в середині культурних країн, вона набула б світової слави.

Нічна тиша порушилась кваканням жаб, яке нагадувало пищання кажанів, далекими криками клкворога, сплеском стрибаючих риб і шелестом очерету. Часом зірниця освітлювала озеро. Хоч як ми вдивлялися, але ні одної піроги так і не було видно. Мабуть, місцеві жителі були занадто перелякані і не наважувалися показуватись.

5

На світанку другого дня несподівано виявилось, що ми стоїмо на якорі зовсім близько від одного селища. Воно було так добре заховане, що ми у вечірньому присмеркові не змогли побачити його навіть у бінокль. Для певності і для того, щоб на випадок потреби мати змогу легше втекти, ми під'їхали судном до самого берега і лише тоді спустили човна.

„САМБІО! САМБІО!“

1

На березі ми виявили сліди ніг і свіжу риб'ячу луску. Все свідчило про недавню присутність людей, але навкруги, як і в першому селищі, нікого не було видно. Ми помітили дві піроги, сховані в траві, і відчули, що за нами хтось стежить. Зарядивши свої рушниці, ми обережно пішли вперед, пильно придивляючись, чи немає де виритих вовчих ям, або розставлених пасток. Це улюблений спосіб захисту у мисливців за черепами. Такі вовчі ями роблять переважно на головних стежках до селища. Викопають глибоку яму, застромляють у дно її вістрям угору стрілу і прикривають усю лямку та гілками. Потрібен великий досвід, щоб виявити грізну небезпеку. Лихо тому, хто потрапить у таку пастку: він неминуче буде пронизаний застромленою на дві стрілою. Доводилось вживати всіх можливих запобіжних заходів, хоч ми були не з полохливого десятка. Річ у тому, що весь наш загін складався лише з одного білого, крім мене,—Мак Куллоха—і чотирьох дуже мало надійних темношкірих, ладних, певно, при першій небезпеці тікати. Поки ми були на чималій відстані від берега, наші рушниці були достатнім захистом навіть від цілої хмари стріл. Але тут, де на нас щохвилини могли напасти десятки, а може й сотні воїнів, з отруєними стрілами, нам доводилось бути насторожі. Тримаючи рушниці весь час наготові, ми рушили до селища.

Незадовго до того над цією місцевістю, очевидно, промчала буря „губа“, яка лютувала тут часто в період північно-західних вітрів. Хати були сильно зруйновані. Банани й цукрова тростина мали добрий вигляд, а це доводило, що тут часто бували люди. Ми збирались уже повернутись на судно, коли побачили недалеко ще одне селище. Ми вирішили оглянути і його.

Підїхавши „Евріку“ до берега, ми зійшли на нього. І тут так само знайшли безліч свіжих слідів. Не було ніякого сумніву, що люди перебували десь поблизу і стежили за нами. Сліди йшли вгору по горбу, по високій траві, що якнайбільше придатна була для влаштування засідки. Зійшовши нагору, ми побачили перед собою три будівлі: одна з них була досить велика, друга правила за хлів для свиней, у третій, очевидно, жив тільки ватажок. Місце, де стояли будинки, було старанно розчищене. Із будинків відкривався прекрасний краєвид на озеро, яке було все мов на долоні, але з озера будинків зовсім не видно. Висока і густа трава навколо могла правити в разі

потреби за добрий притулок. Для народу, який живе під вічним страхом нападу, кращого місця не можна було й бажати.

Найбільший із будинків мав усього десять—дванадцять метрів завдовжки. Вигляд його був ще вбогіший і дух у ньому ще гидкіший, ніж у дубу, який ми бачили минулого тижня. Коли ми прийшли, у вогнищі ще жеврів огонь. З хліва чути було хрюкання свиней. Все говорило про те, що жителі покинули житло дуже недавно, захопивши з собою своє добро. Ми знайшли лише кілька черепів, пучок поганеньких стріл і кілька кам'яних топорищ.

Ми повернулись на судно, лишивши кілька метрів барвистої тканини і кілька залізних сокир, сподіваючись завоювати цим дружбу господарів.

2

У цих, ніким досі не обслідуваних водах доводилось бути весь час насторожі. Повернувшись на судно, я озброївся біноклем і виліз на прироблений до мачти мостик. Проїхавши близько трьох кілометрів, я побачив дві піроги. У першій сиділо вісім чоловік. Всі вони занепокоєно гребли. Другу тягли на буксирі.

Помітивши їх, „Евріка“ швидко попливла їм назустріч. В міру нашого наближення віддаль між пірогами стала збільшуватись. Одна з них лишилась на місці, а в другій, повернувшись назад до берега, гребці налягли з усієї сили на весла. Підїхавши до човна, покинутого дикунами напризволяще, ми виявили, що він навантажений г'оловами, набитими травою, кам'яними сокирами, луками, стрілами та всякими іншими дивинами, які ми бачили в селі коло озера Муррея. Ми підїшли до самої здобичі, що дісталася нам, і кинули якір.

Лишаючись на містку, я став вимахувати, кусками яскравожовтої матерії і шосили гукав: „Самбіо! Самбіо!“. Дикуни в човні, налякані зустріччю з нами, після довгої наради повернули до нас і стали поволі наближатися. Щоб запевнити один одного в миролюбних наших намірах, і ми і ті, що сиділи в човні, не переставали повторювати: „Самбіо!“.

Мене вразила мужність цих людей, які повідкладали набік стріли й луки і наблизились до нас, не відаючи, що їх жде, цілком вірячи в магічну силу святого, на їх розуміння, слова „самбіо“. Може, вони горіли таким самим бажанням побачити нас, як ми їх. Може, до них дійшли оповідання про всемогутність блідоліцих з їх залізним і стальним знаряддям. Ці оповідання, може, були такі привабливі й захоплюючі, що варт було рискнути заради них життям. Як дивно! З одного боку—ми, що горіли бажанням добути зразки їх жалюгідного, відсталого знаряддя, з другого боку—вони, що прагнули дістати продукт сучасної культури.

Зовнішність їх була оригінальна й чудна. Майже голі, з рябими від сипуми обличчями, вони справді нагадували допотопних

істот. Шкіра в них була бронзового кольору, риси обличчя виразно семітичні. Волосся спереду коротко підстрижене, а ззаду заплетене в кілька товстих, звисаючих униз кіс із вплетеними пучками довгих трав, через що коси здавались довшими, ніж справді. Проти наших сподіванок виявилось, що в них приємні і мелодійні голоси. В цьому їх можна порівняти з гірськими племенами Майфулу і Оногхе, яких я вважав за наймузикальніших з усіх папуасів.

Човен був зроблений дуже майстерно. Він був не менший, як сімнадцять метрів завдовжки, з дуже загостреним кінцем. Ніс і корма його були добре видовбані і без усякого настилу. Гребти в ньому доводилося стоячи. Весла були дуже довгі; на кінці вони мали форму широкого плоского листа. Скільки треба було покласти праці, щоб зробити таку пірогу з цілого стовбура за допомогою кам'яної сокири!

Незабаром у нас встановились найприятливіші стосунки. Почався найкращий обмін. Я продемонстрував їм силу рушниць і точність влучання в ціль. З переляку від пострілу вони майже всі пострібали в воду. Особливо сильно вразила їх луна, що звучала аж тридцять секунд.

Великий успіх мали у цих дикунів сірники, сіль і цукор, але найбільше сподобались їм порожні бляшанки спід масла і спід бензину. Ці допотопні племена не мають майже ніяких пожитків, крім бамбука і деякого посуду для води, зробленого із зібраного в згортки листя пальми особливого виду. За дві наші бляшанки ми купили цілий пук стріл. За цю саму „монету“ ми придбали весла, кам'яні ножі і цілий ряд цікавих для колекції речей хатнього вжитку. Найцінніші речі ми виміняли за ножі й сокири, що їх дістати тубільцям дуже хотілося.

Обміном були задоволені обидві сторони. Після цього дикуни стали запопадливо запрошувати нас до себе в селище. Ми прийняли їх запросини і, взявши їхнього човна на буксир, рушили до берега. Такий незнайомий їм спосіб пересування викликав у них велике захоплення і веселість. Всю дорогу вони без угаву торохтіли на своєму, незнайомому нам, діалекті.

3

Усе селище складалось з одного великого будинку з плоскою покрівлею. Будинок цей мав тридцять метрів завдовжки і десять метрів завширшки. Він був дуже схожий на той будинок, що його ми бачили тиждень тому. Єдина відмінність полягала в тому, що він був відкритий з обох кінців і не мав, як той, маленьких виходів з боків. Треба відзначити, що по всій Папуа навряд чи знайдеться два селища з однаковими звичаями і однаковими конструкціями будівель.

Неймовірно жестикулюючи і швидко лопочучи, тубільці почали нас дуже запрошувати зійти на берег. Після деякого роздуму

Мак Куллох, я та четверо темношкірих з нашої команди спустили човна й сіли в нього.

Пристати до берега було дуже важко, бо вода коло нього густо поросла очеретом та водяною заростю. Ще важче було б нам вибратися звідти при несподіваному нападі. Наші нові приятелі були дуже збуджені. Це не віщувало нічого доброго. З десяток добровільних помічників ухопилось за човна, намагаючись витягти його на берег. Ми стали б цілком безпорадними в разі атаки на нас. Ураховуючи це, я відігнав їх від човна і вибрав для причалу інше, більш відкрите місце, де ми могли під'їхати аж до берега і на випадок потреби швидко відчалити.

Я віддав наказа Беллу тримати „Евріку“ якнайближче до берега і мати рушницю напоготові, щоб, коли треба буде, прикривати наш відступ. Ми зійшли на берег під дикі танці й співи, супроводжувані барабанною музикою і вистукуванням у бляшанки спід бензину. Деякі при цьому трясли висхлими людськими головами, що видавали не дуже то приємні звуки, подібні до звуків брязкала. Мак Куллох записав спів, який звучав приблизно так:

ор-е-ку-ра
ор-е-ку-ра
ем-бе-ку
ем
безі-бе-ква
ем-бе-ку

4

Навколо нас зібралось близько п'ятдесяти воїнів. На велике мое здивовання, не було ні жінок, ні дітей. Це була погана ознака!

Неначе вгадавши мої вагання, ватажок зробив своїм воїнам знак відійти. Вони зникли в кущах, збираючи дорогою сховані ними в заростях стріли й луки. Держачи рушниці напоготові, ми помалу йшли один за одним вузькою стежкою услід за ватажком. Мак Куллох звернув мою увагу на застромлені в землю гостряком до селища стріли, наполовину сховані в траві. Якби довелось тікати назад, ми неминуче мали б настромитись на них.

Дійшовши до самого будинку, ми зупинились. Будинок був такий самий, як ми бачили раніш, тільки трохи більший. Ватажок племені став знаками дуже запрошувати нас зайти в середину, але я почував, що він має намір заманити нас у пастку.

Ваекі, мій темношкірий охоронець, попередив мене про загрожуючу небезпеку.

— Це,—сказав він,—старі хитрощі, які застосовували ще його діди.

Це був один із звичайних по цих місцевостях способів. Як тільки ми опинилися б усередині, сховані навколо воїни за

даним їм сигналом миттю оточили б нас і перебили б усіх до одного.

У такі хвилини думка працює з неймовірною швидкістю. Я знав, що на віддалі не більше, як двадцять метрів, п'ятдесят стрільків нетерпляче ждуть обіцяного сигналу. Часом до нас долітали їхні приглушені голоси.

До нашого човна було кілька сот кроків. Треба було вигадати якусь хитрість, щоб повернути назад, не викликаючи ніяких підозр. Я показав на три людські голови і на мигах дав зрозуміти, що ладен дати за них шість сокир. Шість справжніх сокир! Умова здалась їм дуже пригодною. Я показував далі знаками, що ми сходимо по сокири на судно, а потім вернемось назад.

Хитрий старик зрадив. В ньому заговорила зажерливість: дістати на додачу до наших шести голів ще шість сокир сталевих! Він гукнув щось своєю мовою воїнам і власноручно відвіс голови у наш човен. Ми сіли в човен, відштовхнулись і, лишивши старого на березі ждати сокир, від'їхали, пообіцявши зразу ж повернутися.

Діставшись до судна, ми полегшено зітхнули. Ми були безкраю щасливі, що душа в цього дикуна, як виявилось, не позбавлена ненажерливості—огиднішої з усіх людських хиб. Белл відразу включив мотор, і ми виїхали на середину річки. Побачивши, що він обдурений, старик став оскаженіло трясти своїми стрілами і не вгаваючи кричати: „Самбіо!“ На щастя, ми були далеко.

Ця пригода стала нам за добру науку. Ми вирішили не сходити більше на берег і продовжувати свою справу із судна, тим більше, що наша поява на березі завжди викликала велику паніку.

Другого дня дикуни, як нічого й не було, з'явилися до нас на своїх пірогах. Я видав їм обіцяні сокири і поновив цим їхню довіру до нас.

Цікавість, з якою вони нас розглядали, була цілком зрозуміла. Вони були дуже вражені нашим білим кольором шкіри, так само, як і смуглявою шкірою наших кочегарів, темнокоричневим кольором матросів і чорністю Іроніса, жителя селища Каїмарі. Вони застали Белла якраз тоді, коли він голився. В їх уяві мав існувати якийсь зв'язок між білістю мильної піни і

Баекі, мій чорношкірий друг

оскаженіло трясти своїми стрілами і не вгаваючи кричати: „Самбіо!“ На щастя, ми були далеко.

кольором нашого обличчя. А тому вони стали знаками просити дати їм трохи цієї піни. Белл виконав їхнє прохання і дав одному з них повну жменю піни. Зраділий дикун передусім попробував її на смак, при чому трохи мила попало йому в очі, а потім почав старанно втирати піну в шкіру, сподіваючись, очевидно, що шкіра його зразу побілішає.

Ваекі повідомив мене, що він підслухав розмову тубільців: нас хочуть привабити люб'язністю, заманити на берег у великий будинок і там знищити. Одначе, ці хитрощі зазнали поразки.

5

Коли настала ніч, ми від'їхали ще на чималу віддаль від селища і кинули там якір. Але цей день був повен лихих пригод. Як зійшло сонце, з південного сходу насунули густі хмари і незабаром почалася буря. Над зовсім тихим до цього озером пронісся спочатку немов би гуркіт далекого грому. Ми ледве встигли поприв'язувати все, закріпити люки і спустити навіс, як ураган налетів з усією силою. Страшенна злива тривала всього хвилин п'ятнадцять. Одначе, після того дощ ішов ще годин три. На ніч ми лишили вартових, бо побоювались нападу, але ніч минула цілком спокійно.

Цікавість наших нових приятелів була невичерпна. Як тільки зійшло сонце, ми побачили, що до нас наближаються два човни з нашими вчорашніми гостями. Вони підпливали без ніякої зброї. Я не міг не здивуватися з їхньої хоробрості. Ми обмінялися звичайним „самбіо“, потвердивши тим іще раз щирість наших намірів. Кілька інших пірог виднілось ближче до берега, чи то на підмогу своїм товаришам в разі якої небезпеки, чи то на те, щоб стежити, як приймуть їхніх товаришів. Побачивши, що зустріч їм була влаштована найдружніша, вони попливли слідом за ними і пристали до нас. Я помітив, що й новоприбулі були зовсім незброєні. Що б не привело їх до нас, я не міг не поважати їх: навряд чи хто з нас наважився б вирушити незброєним у ворожий табір!

Я тут таки зарядив свій апарат, повісив ковдру замість заднього фону і, після довгих умовлянь та упрошувань, переконав одного з дикунів зійти на судно і дозволити себе сфотографувати. Він намагався триматися надзвичайно хоробро. Але що дивного, коли він весь час обертався, намагаючись розглядіти, що сховано за ковдрою! Я уявляю, яке було б моє самопочуття, коли б у них в селищі за моєю спиною поставили якусь перегородку і стали мене умовляти сісти перед нею, а тим часом якісь озброєні постаті ходили б за перегородкою туди й назад!

Він був дуже збуджений і тому ніяк не міг всидіти на місці. Фотографувати його було майже неможливо. Коли він побачив своє зображення в об'єктиві, він перелякався насмерть. Довелося знову довго заспокоювати і умовляти його. Кінець-кінцем

Мак Куллок показав йому кілька фотографій. Я запропонував йому подивитись у фотографічний апарат на своїх товаришів. Зрозумівши, нарешті, чого ми від нього хочемо, він сів і дав себе сфотографувати.

Серед дикунів трапляються дуже різноманітні типи, а тому я зняв ще кількох з них, умовляючи кожного окремо зійти на судно. Всі вони почували себе дуже неупевнено і страшенно хвилювались. Тому доводилось фотографувати їх майже без видержки.

Риси обличчя у більшості з них були семітські. Деякі дуже нагадували старих єгиптян. Це враження посилювалось їх дивною і оригінальною зачіскою. Ватажок їхній Гамойї в своєму головному уборі з пір'я райського птаха мав поважний і величний вигляд, мимоволі викликаючи в уяві образ царя Соломона. Деякі дикуни здавались дуже кровожерними, інші ж мали добродушний вигляд і викликали до себе довір'я. Я бачив, проте, як старі кидали на нас допитливі косі погляди, штовхаючи тихенько один одного і щось шепочучи. Доводилось бути насторожі, бо в них хоч і не було зброї, але їх було значно більше, ніж нас, і при найменшій необережності вони могли видертись на судно і перебити всіх нас. Наша сила полягала в далекобійності наших рушниць, а це давало нам змогу не підпускати їхніх човнів близько до себе.

Воїн племені Самбіо

Речі, що не мали для нас ніякої ціни, для них являли неймовірну цінність. За бляшанки спід цукерок і спід молока ми діставали цілі пучки стріл, весла та всяку всячину. Бляшанки ми звесь час збирали, а тому виміняли силу всякого добра. Порожні бляшанки дали нам більше, ніж дало б золото!

На відміну від тубільців приморської смуги, які зберігають самі лише черепи своїх ворогів, плем'я Самбіо потрошить голови ворогів і набиває їх травою. Отак препаровані голови справляють моторшне враження.

Ватажок Гамойї, цей прекрасний тип примітивної людини, поведився з гідністю європейського посла.

Він особисто керував обміном набитих травою голів та інших музейних цінностей на сокири, порожні бляшанки спід бензину чи на бляшанки спід консервів.

Зробивши досить знімків з самих дикунів, я вирішив сфотографувати й село. Щоб не спускати дикунів з ока, я примусив їх скерувати свої піроги до берега, підняв якір і рушив за ними.

Я бачив, як вони пливли вздовж самого берега, витягаючи з очертів заховані стріли. Цілком зрозуміла обачність!

Піроги у них були не такі швидкохідні, як у жителів дельти, та й гребці вони були не такі вправні. Посуваючись із швидкістю всього п'ять вузлів, ми незабаром догнали й випередили їх. Ми під'їхали до самого берега і, помалу плывучи вздовж нього, стали фотографувати з палуби.

Чоловіки, що лишилися в селищі, голосно вигукували „самбіо“. Собаки гавкали щосили. Усе це було мало гостинне. В цей час під'їхали човни, і ті, що сиділи в них, приєднали свої голоси до загального галасу і криків „самбіо“.

Незабаром на березі почалися дикі танці й пісні під дивовижний акомпанімент величезного барабана і цілої дюжини бляшанок спід бензину. Певно, дикуни вважали ці бляшанки придатнішими для барабанного бою, аніж для хатнього вжитку.

Музика й танці не вгавали майже весь день. Коли під кінець дня ми нарешті поїхали і добрались до середини озера, до нас усе ще долітали завмираючі вдалині звуки барабана. Ми посувалися помалу вперед.

Село поволі зникало, ховаючись за віковими деревами та густими виткими рослинами. Ми від'їхали

Гамойі, ватажок племені Самбіо

вже далеко, а у мене в ухах все ще звучало „самбіо“.

Усі мої надії і сподіванки справдились. Мені пощастило побачити дикі племена, які населяли береги цього, повного легенд, озера. Уперше біла людина потрапила в ці краї! Уперше білі люди знайомилися з побутом цих місцевостей, і вперше тубільні жителі побачили білих. Це було велике досягнення, і я міг бути задоволений наслідками своєї подорожі. Пройдений шлях у три тисячі кілометрів був зроблений не даремно!

Другого дня ми продовжували свою путь назад. Озеро лежало перед нами спокійне й гладеньке. Срібляста поверхня його здавалася прекраснішою, ніж будьколи. Легкий плескіт хвиль об ніс нашого судна немов нашіптував нам про дім, про батьківщину, про близьких друзів.

Навкруги стояла мертва тиша. Мені було безкраю сумно. Ще трохи, і я знов буду в культурних країнах, далеко від усього пережитого. Воно з'явиться мені лише як сон і спогади.

Пізно увечері ми досягли початку озера. Всі наші задуми

були здійснені, завдання виконане. В далині виднілось покинуте всіма селище, яке робило цей краєвид ще пустиннішим. Сонце, ховаючись за дерева, помалу сідало. У повітрі залягла тиша. Все навкруги було немов повите сном; птахи поснули, чудові лотоси ширили свій аромат.

*

З далекого очерту випливла самотна пірога. В ній сиділа тільки одна людина. До мене востаннє долинуло тихе: „Самбіо!“ — „Мир тобі!“...

ПОЯСНЕННЯ ДЕЯКИХ СЛІВ І ТЕРМІНІВ

Абрис—загальний абрис предмета, побіжний нарис якогось плану чи роботи.

Азола—різновидність тропічної водорості.

Акваріум або **акварій**—скляний водозбір з водяними тваринами та рослинами. Служить для прикраси, чи для наукової мети (для вивчення життя водних тварин).

Акомпанімент—супровід співу грою на музичному інструменті.

Амазонка—1) вершниця; 2) ріка в Південній Америці.

Амулет—річ, яку носять на тілі і яка має, за уявленням дикунів та забобних людей, властивість охороняти від хвороби, „лихого ока“, ран, ворожбитства і т. ін. Амулети—пережиток далекого минулого.

Аналогія—схожість, подібність.

Анемона—пролісок, в даному разі треба розуміти морські анемони, красиві морські тварини з класу поліпів; мають коротке циліндричне тіло з вінцем із щупальців навколо рота.

Антарктида—південна полярна земля, великий материк навколо південного полюса, на відміну від Арктиди—землі північного полярного кола. Антарктиду відкрили експедиції Скотта (1902—1904) і Шекльтона (1908—1909).

Атрофія—поступове зменшення розмірів органа поряд з ослабленням чи цілковитим знищенням його функцій.

Бакборт—лівий бік корабля.

Бамбук—очерт тропічної зони, зерна якого йдуть на виготовлення хліба; з його паростків виробляють папір. З його міцного стебла будують хати, мости, роблять оригінальні меблі і красиві дрібні речі.

Банан—рослина тропічної зони з листям у два метри довжини і три чверті метра ширини; росте прямо з корневища. Формою своєю плоди схожі на огірок, але блідожовтого кольору, дуже смачні й поживні.

Бедлам—будинок божевільних у Лондоні; взагалі будинок для божевільних.

Бетель—виткий кущ, листя якого тубільці в тропіках жують з вапном, як збудне.

Бугшприт—мачта, нахилена вперед над носом судна.

Будда—легендарний основоположник релігії (буддизму), дуже поширеної в Китаї, Японії, Тибеті, Індії та Сіамі.

Буксир—канат, яким одне судно тягне за собою друге; пароплав чи катер, який тягне за собою судно на канаті.

Бургомістр—виборний начальник у місті, голова муніципалітету (в Німеччині і Голландії).

Варвар—у стародавніх греків і римлян кожен іноземець; нині—груба, жорстка, відстала в культурному відношенні людина.

Гарпун—спис чи ості на довгій вірьовці; вживається під час полювання на китів, моржів та інших морських тварин.

Герметично—щільно закритий, непрopusкаючи повітря, води та ін.

Гідроплан—аероплан,—приспосований для зльоту з води і спуску на воду.

Гіпотеза—більш чи менш імовірне припущення, яке роблять для пояснення зв'язку явищ.

Голотурія або **трепанг**—морська червоподібна тварина з класу голкошкірих; вживається в їжу.

Готичний—готичний стиль в архітектурі з'явився у XII столітті і процвітав до XV віку; характеризується гострими склепіннями, численністю башток і стрілок, а також стрільчастими вікнами.

Дельта—гирло річки, поділене островами на рукави, з мілинами й наносами.

Діалект—наріччя.

Дисонанс—неспівзвучність, неладність звуків, негармонійність.

Драконове дерево—ост-індське пальмове дерево з дуже товстим стовбуром і листям тільки на верхівці; з коріння його добувають так звану **драконову кров**—червону смолу, яку вживають для виготовлення лаків, фарб, а висушивши, роблять з неї зубний порошок. Ростає в Ост-Індії, на Зондських і Канарських островах.

Дюгонь або **морська корова**—рибоподібний савець завдовжки від трьох з чвертю метрів до чотирьох з половиною, щось середнє між тюленем і китом. Живиться травою. Водиться в Індійському океані і Червоному морі.

Екватор—уявний круг на земній кулі, який ділить її на дві півкулі—північну і південну.

Екзальтація—повний захвату, збуджний стан; високе душевне піднесення.

Емблема—умовне зображення.

Ентомологія—відділ зоології (себто науки про тваринний світ), який трактує про комах.

Етнографія—народознавство, або наука про племена і народи, про їхню матеріальну й духовну культуру, побут, вірування, родинний, державний уклад.

Етнолог—спеціаліст по етнології, як буржуазні вчені називають науку про первісне суспільство.

Зигзаг—ламана лінія.

Зоологія—наука, що вивчає тваринний світ.

Зюйд-ост—південний схід.

Ібіс—птах білого кольору з родини чорногузових; водиться в гирлах річок Середньої та Південної Америки і в теплих країнах Африки.

Ідилія—1) поетичний твір, який у прикрашеному вигляді описує простий побут, переважно пастухів, рибалок; 2) мирне нескладне життя; 3) підсолоджена дійсність.

Імпровізований—сказаний чи зіграний без ніякої підготовки.

Калейдоскоп—1) оптичний прилад у вигляді трубки, складається всередині з трьох подовжних, складених під кутами, дзеркал; коли повертати трубку, різнокольорові камінці між двома стеклами утворюють красиві й різноманітні узорі і комбінації; 2) швидка й яскрава зміна подій, людей, вражень.

Канон—правило, норма, основний принцип; у середні віки сукупність правил, встановлених римським папою.

Канібалізм, або антропофагія—людодійство; нелюдська жорстокість.

Капор—жіночий або дитячий головний убір.

Каучук—сік особливого дерева, який є основою сировиною для гумової промисловості. Перший час основну масу каучуку доставали з дикоростучих рослин. Починаючи з 1910 року, швидким темпом стала зростати роль плантаційного (штучно розводжуваного) каучуку. Тепер дикоростучий каучук дає менш п'яти процентів світового виробництва. Світове споживання каучуку в 1924 році становило чотириста сімдесят п'ять тисяч тонн. Розвиток каучукового виробництва пояснюється швидко ростучим попитом на гуму в зв'язку з розвитком гумової промисловості.

З кожним роком каучукова проблема набуває чимраз більшої ваги для всіх країн через винятково важливе значення каучуку для автобудівництва. Тому скрізь роблять спроби виготовляти штучний каучук. Блискучих наслідків у галузі виготовлення штучного, так званого синтетичного, каучуку досягнуто в СРСР.

Квінсленд—один із штатів Британського домініону в Австралії.

Кокос, кокосовий горіх—плід кокосової пальми. Кокосова пальма—дерево, яке дає соковиті і смачні плоди, шкаралупа яких іде на різні токарні вироби, а волокна на циновки і надзвичайно міцні канати. Кокос вживають у їжу, або він іде на масло, дуже потрібне для вироблення мила. Сік його зветься кокосовим молоком.

- Коладіум**—пальмовидне дерево; росте в Ост-Індії і на Зондських островах.
- Квмпроміс**—угода, досягнута взаємними поступками.
- Коралові рифи, або атоли**—кільцюваті групи з лагунами всередині в Тихому та Індійському океанах.
- Корморан**—баклан (птах).
- Краб**—великий рак з ряду десятиногих. Бувають морські й сухопутні краби. Багатьох з них вживають у їжу.
- Креветка**—довгохвостий морський рак, вживаний у їжу.
- Кринолін**—спідниця на тонких сталевих обручах, яка була в моді у XVIII і на початку XIX віку.
- Культ**—релігійне почитування, поклоніння, обожування.
- Лава-лава**—кусок матерії, клапоть для прикриття статевого органа у папуасів.
- Лагуна**—озеро, що утворилось після розливу моря чи з вулканічних причин.
- Ландшафт**—краєвид чи зображення якоїнебудь місцевості.
- Ліани**—виткі, обвиваючі дерева рослини в тропічних лісах, особливо в Південній Америці.
- Лот**—свинцева гиря на вірьовці для виміру глибини морського дна.
- Лотос**—водяна рослина з родини кувшинкових, з красивими великими квітами, символ невинності, скромності.
- Люгер**—невелике два-чи тримачтове судно з рейковими парусами.
- Люк**—отвір у палубі корабля для входу чи навантаження, або в борту—для гармати.
- Магія**—ворожбитство, чародійство, засноване на вірі в здатність певних дій і предметів неприродним шляхом примусити людей і природу скоритися бажанню чарівника. Магією перейнято весь побут відсталих народів. Наука непримирена з магією, яка тепер у вигляді грубих забобонів, штукарства та шарлатанства процвітає серед гинучих класів капіталістичного суспільства.
- Мангове дерево**—росте в тропічній Азії, дає дуже смачний плід завбільшки з яйце, який має різноманітний вжиток.
- Мангрові ліси**—приморські ліси тропічних країн; дерева утворюють багато повітряного коріння, яке вростає в ґрунт і цим дає дереву можливість протистояти натисковій хвилі і надає лісові дуже своєрідного характеру.
- Марс**—на кораблі площадка з дошок на верхній частині мачти.
- Метеор**—розжарений камінь, падаючий на землю з міжпланетного простору.
- Метеорологія**—наука про фізичний стан атмосфери і явища в ній; матеріал для своїх положень черпає із спостережень над погодою, тобто атмосферним тисненням, температурою, напрямом і силою вітрів, вогкістю, кількістю опадів і т. ін.
- Метрополія**—назва капіталістичної країни чи міста у відношенні до колоній та інших міст, які політично і економічно залежать від них.
- Місіонер**—проповідник христіанства. Місіонерство—це одно із знаряд капіталістичної колонізації, політичного, економічного і духовного закабалення колоніальних народів.
- Мол**—кам'яний насип у гавані для причалу суден або для захисту порту від хвилі з боку відкритого моря.
- Молюск**—м'якотіла, безхребетна тварина, слизняк.
- Молох**—у фінікій і карфагенян бог сонця, вогню і війни; йому приносили людські жертви.
- Москити**—деякі види комарів (у теплих країнах), укуси яких надзвичайно болючі.
- Навігація**—умілість керувати суднами і знаходити найкоротший і найвигідніший шлях для плавання. Взагалі мореплавання, плавання.
- Наркотики**—одурм'яючі речовини.
- Нова Гвінея**—другий своїм розміром острів на земній кулі й головний острів Меланезії. Лежить на північ від Австралії, відмежуючись від неї Торрессовою протокою і мілким Альфурським морем. Західна половина острова належить Голландії; південний схід із сусідніми островами—Англії; північний

схід—Земля імператора Вільгельма—з 1884 до 1914 року належала Німеччині, а з 1920 входить у мандатні володіння Австралії.

Південна частина острова (крім південного сходу) низина; більша частина вкрита високими гірськими хребтами, що йдуть вздовж острова. Величезні незаймані ліси. Внутрішня частина острова мало досліджена. Головні річки—Флай, Оттілів, Амберно. Клімат тропічний і вогий. Населення коло 560 тисяч чоловік.

Англійська Нова Гвінея—складається з території Папуа, північно-східної частини (колишня Земля імператора Вільгельма) та острівів. Площа 284.560 квадратних кілометрів з населенням 275 тисяч чоловік (1.000 європейців) у Папуа і 110—350 тисяч чоловік у північно-східній Новій Гвінеї. Населення живе переважно з сільського господарства. В 1923 році під усіма культурами було 31.900 акрів, під кокосовими гаями—30.200 акрів. Вирощують какао і тропічні фрукти. Головні продукти споживання місцевого населення—таро, саго і банани. Під пасовиськом незначна площа. До шести тисяч чоловік місцевих жителів обробляють плантації. Вивозяться копра, алмази, золото, мідь, сандалове та інші породи дерев, каучук.

Голландська Нова Гвінея—площа—416.194 квадратних кілометрів з населенням коло 200 тисяч чоловік. Голландці експлуатують свої володіння в Ост-Індії і покищо майже зовсім не розробляють природних багатств у своїх гвінейських володіннях. Країна досліджується. Мало європейських населених пунктів. Торговельний оборот незначний.

Пандан—тропічна рослина, схожа на пальму, з вузьким довгим листям; дає соковиті плоди.

Папуа—див. Нова Гвінея.

Паразит—організм, який існує коштом іншого; чужоїдна рослина чи тварина, що живиться соками, кров'ю іншої істоти, як от: грибок на листі, солітер, глисти, мікроб хвороби, коростяний кліш, воша, блоха.

Пірага—вузький і довгий човен у дикунів, звичайно видовбуваний або випалюваний з цілого стовбура.

Плантація—ділянка землі (звичайно в колоніях), засаджена якоюсь спеціальною культурою, наприклад, цукровою тростинкою, кофе і т. ін.

Поліпи—одиначні сидячі морські тварини класу кишкорожних. Тіло двохарове, рот оточений щупальцями; розмноження—безстатеве (брунькуванням) і статеве.

Портал—головний вхід у великий будинок, часто виступає вперед, з колонами, піддашшям, статуями з боків.

Препарувати—обробляти, готувати труп тварини чи комахи (або частини її) для спеціального вивчення.

Престиж—авторитет, вплив. повага.

Примітивний—первісний, простий, нехитрий, грубий.

Проблематичний—1) недоведений, припущений, можливий; 2) сумнівний, загадковий.

Протекторат—такі взаємовідносини між двома капіталістичними державами коли дужча бере на себе „захист слабшої“, дістаючи контроль над останньою. Протекторат може бути встановлений або складенням відповідного договору між двома державами, або насильницьким способом.

В наші часи протекторат дуже поширена форма імперіалістичного поневолення слабших країн. Під протекторатом Франції перебувають Тонкін, Аннам, Камбоджа, Туніс Марокко; під протекторатом Англії—Занзібар і ряд інших країн в Африці.

Процедура—1) вся сукупність виробничого процесу в галузі техніки; 2) тяганина, зволікання справи формальностями, затяжна справа.

Пухирчатка—хижа рослина, пелюстки якої швидко закриваються, коли туди потрапляють комахи.

Раса—1) різновидність людського роду, в якій відмінні ознаки є спадкові; 2) кожна з п'яти груп, на які ділять людство за формою черепа, кольором шкіри, за особливостями волосся тощо: кавказька, або біла (скіти, індогерманці, слов'яни), монгольська, або жовта (жителі Азії), ефіопська, або чорна (негри, папуаси та інші), американська, або червона (індійці),

малайська; або смугла (тубільці Австралії та Ост-Індських островів).

Резиденція—місце проживання, перебування голови уряду або особи, яка займає дуже великий адміністративний пост. Наприклад, резиденція губернатора колонії.

Реліквія—рід, що лишилась після дорогих нам осіб чи подій, і тому зберігається.

Ресурси—засоби, джерело прибутку.

Риф—підводна, іноді виступаюча із води скеля.

Рупор чи мегафон—металічна розмовна труба конічної форми; її вживають для посилення звуку чи передачі його на віддаль.

Сагова пальма—клас рослин з голонасінних, зовнішнім виглядом нагадує пальму, але стовбур її дускуватий; зелене листя звичайно зібране на верхівці, пірчасте й шкірясте. Рослина тропіків і субтропіків. Серцевина здебільшого багата на крохмаль і дає саго.

Сальтомортале—1) смертельний стрибок; 2) очайдушний крок.

Семітичний—що стосується до семітів.

Семіти—одна з галузей білої раси; до неї належать євреї, араби, сірійці та інші, які розмовляють семітськими мовами.

Сідней—колишня столиця Австралії, великий порт.

Силует—1) портрет у профіль, зроблений за обрисами тіні на стіні, при чому весь фон зачорнений; 2) предмет, який видніється в даліні у самих обрисах.

Симфонія—1) спілзвуччя, гармонія звуків; 2) велика оркестрова п'еса, звичайно з чотирьох частин різного характеру.

Сипума—особлива нашікрна хвороба, поширена в Полінезії.

Скорпіон—тварина з класу павукоподібних членистоногих. Скорпіони живуть у теплих країнах, хижі й отруні.

Такелаж—сукупність вірьовчаних снастей судна.

Тапа—особливо вироблена і розфарбована кора пандана чи інших дерев, живлана тубільцями Нової Гвінеї, як матеріал для одєжі.

Таро—продукт сагової пальми.

Традиція—порядок, звичаї, що переходить з покоління в покоління.

Трепанг—те саме, що й голотурія (диф. вище).

Тріумвірат—сумісне управління державою трьома особами.

Трофей—предмет, який належав ворогові, захоплений переможцем і збережений як пам'ять перемоги—зброя, знамена та інше; також шкури забитих на полюванні звірів. Кожна пам'ятка про перемогу, про подвиг.

Тунель—проїзд, прокладений під землею, під річкою або прорубаний у горі, облицьований км'яною кладкою.

Фарватер—глибоке місце в ріці, затоці, протоці, по якому судна можуть пливати, не побоюючись наскочити на підводне каміння, сісти на мілину і т. ін.; звичайно огорожується знаками.

Фігурувати—грати роль, мати певне значення, виступати, бути дійовою особою.

Фіксувати—закріплювати; в фотографії—робити знімок нечутливим до впливу світла, усуваючи світлочутливі речовини.

Фіорд—вузька затока, що глибоко заходить у скелястий берег,—у Швеції, Норвегії і Данії.

Фістула—1) дуже високий горловий звук, фальцет; 2) наскрізна діра в тілі.

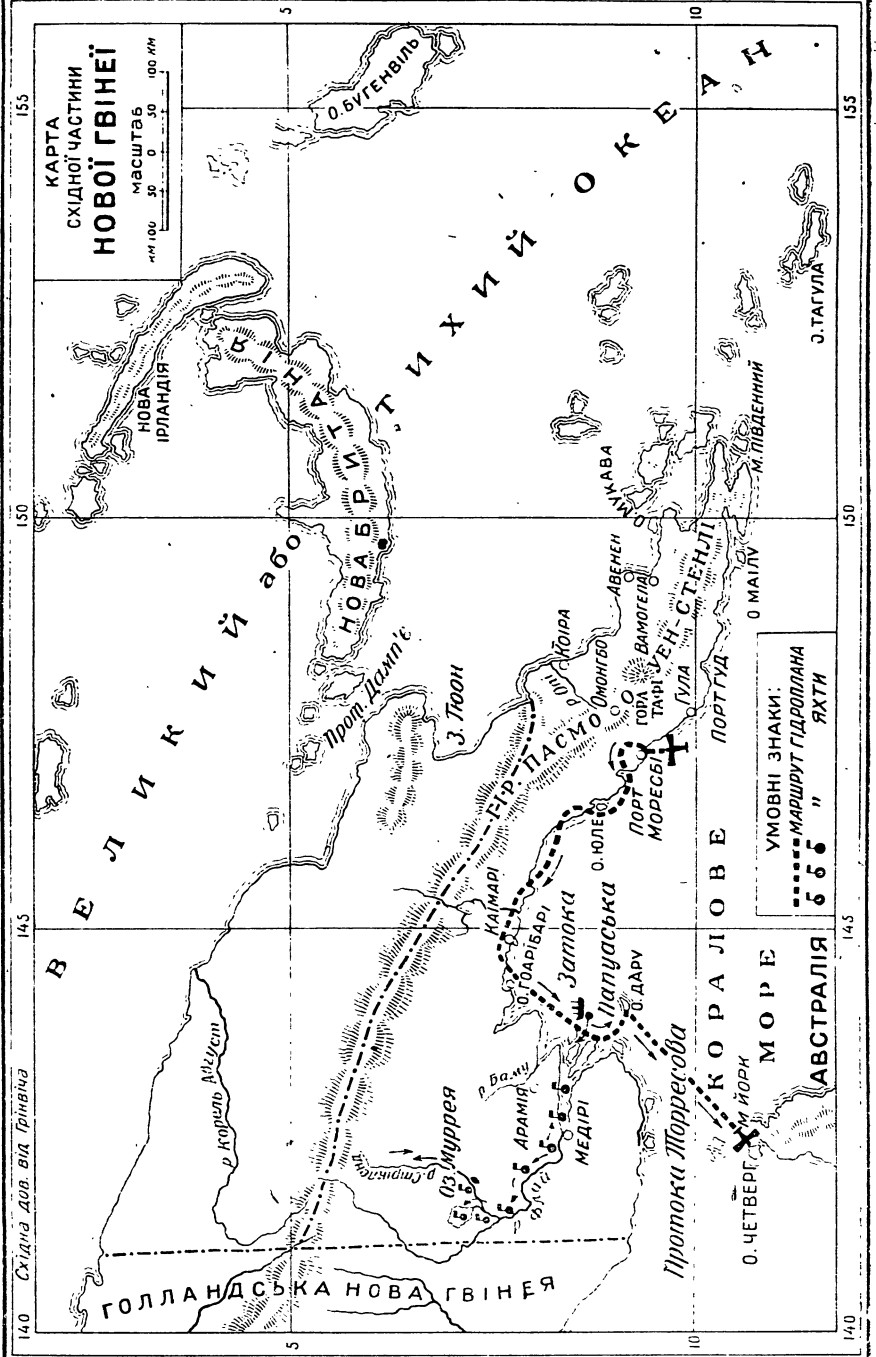
Шків—1) колесо блока; 2) невелике колесо, сполучене безконечним пасом з маховим колесом чи з якою іншою частиною машини.

Штевень—дерев'яний брус в основі корми чи носа корабля.

Штиль—тиша на морі, безвітря.

Штирборт—правий бік судна.

Ямс—вид багаторічних трав, які ростуть по теплих і жарких країнах. На корені ямсу виростають бульби, що мають у собі крохмаль, заради якого ямс і розводять під тропіками.

КАРТА
СХІДНОЇ ЧАСТИНИ
НОВОЇ ГВІНЕЇ
МАСШТАБ
1:100 000 30 0 100 КМ

140 Східна дов. від Грінвіча 145 150 155

ГОЛЛАНДСЬКА НОВА ГВІНЕЯ
Великий або
НОВА ГВІНЕЯ
Протока Деминг
З. ТЮНН
ІСЛАНДІЯ
О. БУГЕНВІЛЬ
НОВА ІРЛАНДІЯ
О. ВАНКАВА
О. АВЕМЕН
О. ВАМОГЕНО
ТАЧІ ЕН
СТЕНЛІ
О. МАЛУ
М. ПІВДЕННИЙ
З. ТАГУЛА
О. ЧЕТВЕРГ
М. ЙОРК
ПРОТОКА ТОРРЕСОБА
КОРАЛІВЕ МОРЕ
АВСТРАЛІЯ
Затоки
ПІЛУСЬКА
О. ЮЛЕСО
ПОРТ МОРЕСБІ
О. ГОАРІБАДІ
О. ВАМІ
АРАМІЯ
МЕДІРІ

УМОВНІ ЗНАКИ:
- - - - - МАРШРУТ ГІДРОПЛАНА
— — — — — ЯХТИ

140 145 150 155

З М І С Т

	Стор.
Передмова проф. В. К. Нікольського	3
Забута країна кам'яного віку. Папуа і Торресо́ва протока	9
Тропічне морське дно. Перли, корали, блискуча глибина	15
Мукава, Боінаї і Маїлу	23
Життя коралового рифу. Кам'яні квіти і світящі риби	31
Філософ Варагі, Коїра, Ванігелла і Орокаїва	35
Жителі внутрішніх областей. Подорож до гірських гномів	45
Сановники і дипломати мисливців за черепами. Головний бургомістр і воевода Урамі	50
„Морська чайка“ відвідує Ганаубаду. Дивна зустріч	65
Каїмарі, селище доісторичних часів. Дивні звичаї і ще дивніші картини	69
Політ над царством болот, хмар і дощу. Подорож з Каїмарі в Дару під час тропічної грози	80
Трепанги, дюгоні та черепахи	86
Тропічною річкою в невідомі краї (Адуру)	95
Люди кам'яного віку. „Зниклі без вісті“ племена та їхні спустілі житла коло озера Муррея	106
„Самбіо!“ „Самбіо!“	113
Пояснення деяких слів і термінів	122

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літопису Українського Друку“, „Картковому репертуарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати.

Одобріт № 4976. Уповн. Головліту № 1439. Замовлення № 3961. Тираж 15000. Друков. аркушів 8 Авторських арк. 8^{3/4}. Папір 82x94^{1/8}. Здано до друку 21/ХІІ-35 р.. Підп'яано до друку 23/ІV-36 р.

Шоста Республіканська поліграф. фабрика ім. К. Маркса, Одеса, Стурдзовський зав., 3-а

ГРАМ
ЦЕРТ